

РАСКОВНИК

Из садржаја:

**Народне умотворине
НАРОДНЕ ПРИЧЕ
БАРАЊСКИХ СРБА**

**Наш народни живот
БОЖИЋНИ ПРАЗНИЦИ
У СТАРОМ ДРОБЊАКУ**

**Расправе
ИЗ НАШЕ МИТОЛОГИЈЕ**

**Поводи
„ВУКОВА НАГРАДА”
ЕТНОМУЗИКОЛОГУ И
ЕТНОМУЗИКОЛОГИЈИ**

Ј е с е н
З и м а
1 9 9 2.

Расковник је некаква
(може бити измишљена)
трава,
за коју се мисли
да се од ње
(кад се њоме дохвати)
свака брава
и сваки други заклоп
отвори сам од себе.

Из Вуковог „Рјечника“

РАСКОВНИК

часопис за књижевност и културу

Први број изашао 1968.

Београд, јесен—зима 1992.

Година XVIII, број 69—70.

УРЕДНИШТВО

Драган Кочишевић

Ненад Љубинковић

Добривоје Младеновић

Миодраг Павловић

Љубинко Раденковић

(главни и одговорни уредник)

ИЗДАВАЧ

Народна библиотека

„Вук Караџић” — Београд

Гирила и Методија 2

РАСКОВНИК

Појављује се у пролеће, лето, јесен и зиму.

Рукописе откуцане машином у пуном прореду слати на адресу: Народна библиотека „Вук Караџић“ (за „Расковник“), Ул. Бирила и Методија 2, 11000 Београд.

Рукописи се не враћају.

Претплату упућивати на жиро-рачун Библиотеке града Београда 60806-603-7038 са назнаком: претплата за „Расковник“. Годишња претплата за иностранство: Сједињене Америчке Државе 20\$; СР Немачка DM 40; Француска Ffr. 90.

Телефон уредништва и претплате:
(011) 422-003

Секретар уредништва:
Вера Б. Константиновић

Уредништво прима уторком
од 13 до 15 часова

Тираж 1000 примерака

Цена овог двоброја је 25.000
динара

Штампа: Графичко предузеће
„Нови дани“, Београд,
Војводе Бране 13

На основу мишљења Републичког комитета за информације број 651-760/87-02 од 02. 09. 1987. часопис „Расковник“ је ослобођен пореза на промет.

Народне умотворине

ПЕСМЕ СА ПОСЕЛА И ВОЈНИЧКЕ ПЕСМЕ*

1.

САРАЈЕВСКЕ УСКЕ СТАЗЕ

Сарајевске уске стазе рузмарином сабене.
Садила их моја драга, коју сам ја љубио.
Дај ми, драга, киту цвећа свакојаким боја.
Не могу ти, драги, дати, мајка ће ме карати.
И синоћ сам једном дала, па ме мајка карала.

Певана 1936—37. године у Земуну у војсци, када се ишло из касарне на занимање и када се враћало са занимања у касарну.

2.

О ДЕВОЈКО, ДУШО МОЈА

О девојко душо моја,
Где но синоћ с тобом стоја?
Више куће у орнице где се беру боровнице.

Ту ми оста сабља моја,
Сабља моја и марама,
У марами огледало.

* Из рукописне збирке Сава Миладиновића.

Ајде душо да тражимо,
Ко нађемо да делимо,
Ласно ћемо поделити:

Мени душо сабља моја,
Сабља моја и марама,
Теби душо огледало.

Огледњуј се до јесени,
О јесени ајде к мени.
Седи мени до пролећа.

Од пролећа ајт' од мене,
Немам леба ни за мене,
ни за моју стару мајку.

*Певао Саво Миладиновић на поселу у
својој кући о Белој недељи, када се
само тило, јело и веселило, 1938. го-
дине.*

3.

СИТАН КАМЕН ДО КАМЕНА

Ситан камен до камена,
Зелен здравац до колена.
А ја пођо да га берем.
То је цвеће мучно брати,
За дан за два текем стручак,
За недељу једва киту.
И та кита проговара:
Не дајте ме невестама,
Невесте ме ружно носе.
Већ ме дајте девојкама,
Девојке ме лепо носе.
Дању носе у недрима,
А ноћу сам на срдашцу.

*Певала Петројка Милићевић из села
Грабовнице код Куршумлије, 1923. го-
дине, када јој се родило прво дете,
ћерка Даница.*

4.

ДУНИ ВЕТРЕ МАЛО СА НЕРЕТВЕ

Дуни ветре мало са Неретве, мало са Неретве,
дуни ветре,
Те растерај маглу по Мостару, маглу по Мостару,
те растерај,
Да ја видим моју милу Дару, моју милу Дару,
да ја видим,
Бил се Дара пољубити дала, пољубити дала,
бил се Дара,
Каква би се ја девојка звала, ја девојка звала,
каква би се,
Кад се не би пољубити дала, пољубити дала,
кад се не би.

*Певао уз виолину Милорад Петровић,
свирач из села Барлова, у кући Ради-
воја Вићковића, за време окупације.*

5.

РАЗБОЛЕ СЕ МЛАД ЈОВАНЕ

Разболе се млад Јоване,
У Барлово код кафане.
Код Јована нико нема,
Сем Милица келнерица,
Јованова вереница.
Болан Јова проговара:
Водите ме код лекара.
Милица му одговара:
Код лекара треба пара,
Код лекара треба пара,
А ја немам ни динара!
Опет Јова проговара,
Да га воде код лекара,
Да га воде код лекара,
Има Јова доста пара.

*Ова песма је настала на основу истин-
итог догађаја, и дуго се певала у То-
плици.*

6.

ПОБОСМО ЛИ ПОБОСМО

Пођосмо ли пођосмо, јање моје јање,
ружо моја ружо.
Где рекосмо дођосмо, јање моје јање,
ружо моја ружо.
Ту девојку нађосмо, јање моје јање,
ружо моја ружо.
Питасмо је чија је, јање моје јање,
ружо моја ружо?
Нехте нам се казати, јање моје јање,
ружо моја ружо.
Казуј море девојко, јање моје јање,
ружо моја ружо,
Казуј море чија си, јање моје јање,
ружо моја ружо?
Узећу те за брата, јање моје јање,
ружо моја ружо.
Нехте нам се казати, јање моје јање,
ружо моја ружо.

Певао Љубисав Вуксановић из села Самокова код Куришумлије, приликом казања у кући Миодрага Михајловића, такође из Самокова, 1928. године.

7.

ЈЕСЕН ПРОБЕ, ЈА СЕ НЕ ОЖЕНИ

Јесен прође ја се не ожени,
Често мати говорила мени:
Сине Раде, девојака доста,
Ти ми сине неожењен оста.
Имао сам цуру крај Мораве,
Занеле ме њене очи плаве.
Волесмо се док смо били мали,

Сад је њени другом обећали.
Зато мајко нежењен оста,
Ако, има девојака доста.

*1952. године шило се из Куршумлије
трагом партизана на Чемерник, Власи-
на, и том приликом је певана и ова пе-
сма.*

8.

АЈД Д' ИДЕМО РАДО, АЈД Д' ИДЕМО ДУШО

Ајд д' идемо Радо, ајд д' идемо душо,
Ајд д' идемо бела Радо, доле до Мораве.
Да видимо Радо, да видимо душо,
Да видимо, бела Радо, како чамац плови.
Чамац плови Радо, чамац плови душо,
Чамац плови, бела Радо, а крмар говори:
Не удај се Радо, не удај се душо,
Не удај се бела Радо, још си дете младо.

*Колико је мени познато, ова се песма
певала још за време окупације и после
ослобођења 1944—45. године.*

9.

ПРОМИЧЕ ВОЈНИК КРОЗ СЕЛО

Промиче војник кроз село,
Намиче шајку на чело.
Види га мајко, леп момак
Сврати га мајко на конак.
Мани се ћери војника,
Војнику треба вечера,
И мека бела постеља.
Сврати га мајко на конак:
Моје му усне вечера,
А беле груди постеља.

*Ова је песма певана у војсци, у Земуну
1936—37. године.*

10.

О ЛИВАДО, РОСНА ТРАВО

О ливадо, росна траво, јаворе, јаворе,
Кој по теби чува стадо, злато моје?
Чувала га девојчица, јаворе, јаворе,
Од седамнест годиница, злато моје.
Овце чува, песму пева, јаворе, јаворе,
О мој драги, што те нема, злато моје.
Што те нема ових дана, јаворе, јаворе,
Кад ја чувам овце сама, злато моје.

Ова је песма певана после првога светског рата. Највише је певао Радивоје Вићковић, из села Барлова код Куршумлије.

11.

ТЕЦИ, ТЕЦИ, ХЛАДНА ЈАСЕНИЦЕ

Теци, теци, хладна Јасенице,
А кад проћеш посред Шумадије,
Поздрави ми Јованку чобанку.
Познаћеш је, црвен јелек има,
Кике носи, с њима се поноси.

Ова се песма певала после ослобођења 1945. године, али је, изгледа ми, брзо заборављена.

12.

ЧУВАМ ОВЦЕ ДОЛЕ У СТРИКЕ

Чувам овце доле у стрике,
Проће Миле, свира у музике.
А ја ћаво, па га малко дирам,
Дај ми Миле музике да свирам.

И ова се песма певала певала после рата.

13.

СТАНАЛА РАТКА, МЛАДА УДОВИЦА

Станала Ратка, млада удовица
Од седамнаест година,
Станала Ратка, млада удовица
Од седамнаест година.
Бело лице Ратка забулила,
Па не може да се нажали.
Црне очи, вије гајтан веће,
Па не може да се наплаче.
Жалила Ратка три године дана,
Па не може да се нажали.
Жалила Ратка три године дана,
Са мушко чедо на руци.
Дете расло, расло и порасло,
И армију већем служило.
Мајка на Ратка тихо говораше:
Не плачи Ратке не тугуј,
Ти си млада, млада и убава,
Па ће друго либе да најдеш.

И ова је песма певана у војсци у Земуну, 1936—37. године.

14.

ЧУЛА ЈЕСАМ, ДРАГИ МИ СЕ ЖЕНИ

Чула јесам, драги ми се жени,
Чула јесам, драги ми се жени,
Лева, десна, један, два,
Драги ми се жени.

Нек се жени, мило је и мени,
Нек се жени, мило је и мени,
Лева, десна, један, два,
Мило је и мени.

И ја ћу му у сватове поћи,
И ја ћу му у сватове поћи,

Лева, десна, један, два,
У сватове поћи.

Лепе ћу му дарове понети,
Лепе ћу му дарове понети,
Лева, десна, један, два,
Дарове понети.

У левој руци киту рузмарина,
У левој руци киту рузмарина,
Лева, десна, један, два,
Киту рузмарина.

А у десној његовога сина,
А у десној његовога сина,
Лева, десна, један, два,
Његовога сина.

Нек се знаде кога сам љубила,
Нек се знаде кога сам љубила,
Лева, десна, један, два,
Кога сам љубила.

Љубила сам српског официра,
Љубила сам српског официра,
Лева, десна, један, два,
Српског официра.

А сад љубим његовога сина,
А сад љубим његовога сина,
Лева, десна, један, два,
Његовога сина.

И ова је песма певана у војсци у Земуну, 1936—37. године.

15.

СИТНА КИШО, ТИ НЕ ПАДАЈ НА МЕ

Ситна кишо, ти не падај на ме,
Ситна кишо, ти не падај на ме,

Лева, десна, један два,
Ти не падај на ме.

Већ ти падај тамо иза града,
Већ ти падај тамо иза града,
Лева, десна, један два,
Тамо иза града.

Где се љубе два голуба млада,
Где се љубе два голуба млада,
Лева, десна, један два,
Два голуба млада.

Гледао их попа из олтара,
Гледао их попа из олтара,
Лева, десна, један два,
Попа из олтара.

Чуј девојко, венчати те нећу,
Чуј девојко, венчати те нећу,
Лева, десна, један два,
Венчати те нећу.

О мој попо, ни молит те нећу,
О мој попо, ни молит те нећу,
Лева, десна, један два,
Ни молит те нећу.

У мом селу три попе имаду,
У мом селу три попе имаду,
Лева, десна, један два,
Три попа имаду.

И четири у Новоме Саду,
И четири у Новоме Саду,
Лева, десна, један два,
У Новоме Саду.

Од тих седам венчаће ме један,
Од тих седам венчаће ме један,

Лева, десна, један два,
Венчаће ме један.

И ова је песма певана у војсци у Земуну, 1936—37. године.

16.

ВИНО ПИЈЕ ДОЈЧИН ПЕТАР, ВАРАДИНСКИ БАН

Вино пије Дојчин Петар, варадински бан,
варадински бан,
Попио је врана коња, перни буздован,
перни буздован,
Попио је сто дуката, све за један дан,
све за један дан.

Карао га краљ Матијаш, земљи господар,
земљи господар:
Ој бога ти, Дојчин Петар, варадински бан,
варадински бан,
Зашто попи сто дуката, све за један дан,
све за један дан,
Зашто попи врана коња, перни буздован,
перни буздован?

Одговара Дојчин Петар, варадински бан,
варадински бан:
О чули ме, краљ Матијаш, земљи господар,
земљи господар,
Да си видо црне очи, као што сам ја,
као што сам ја,
Да си видо бело лице, као што сам ја,
као што сам ја,
Да си видо русе косе, као што сам ја,
као што сам ја,
Попио би равну Пешту и сав Будим град,
и сав Будим град.

Песму је певала Станемирка-Мица Јовановић, из села Врела код Куришумли.

је, после првога светског рата. Записано по сећању Наталије Миладиновић из села Грабовнице, Куришумлија.

17.

ЈОВА РУЖУ КРОЗ СВИРАЛУ ЗОВЕ

Јова Ружу кроз свиралу зове,
Ајде Ружо овце да чувамо,
Ја ћу овце а ти ћеш јагањце.
Не смем Јово, караће ме мајка.
Ко те кара ти се одговарај,
Ко те бије, ти бежи код мене.

Певана на забави у Грабовници, у кафани Љубе Костића, 1926. године.

18.

МАЈКА СИНА ИЗ БОСНЕ ДОЗИВА

Мајка сина из Босне дозива,
Ајде, синко, прођоше девојке.
Нек пролазе, моја проћи неће,
Ја сам моју младу сахранио.
Златну сам јој свећу запалио,
Свећа гори, мене срце боли.

Певана после првога светског рата у Топлици.

19.

ВЕТАР РУЖУ НИЗ ПОЉЕ ТЕРАШЕ

Ветар ружу низ поље тераше, низ поље тераше,
Хај, ветар ружу низ поље тераше.
Дотера је Муји под чадора, Муји под чадора,
Хај, дотера је Муји под чадора.
Под чадором никог не бијаше, никог не бијаше,
Хај, под чадором никог не бијаше.

Само Мујо ране превијаше, ране превијаше,
Хај, само Мујо ране превијаше.
Болан Мујо, боле ли те ране, боле ли те ране,
Хај, болан Мујо, боле ли те ране?
Да не боле неб се ране звале, неб се ране звале,
Хај, да не боле неб се ране звале.
Седам рана од седам јарана, од седам јарана,
Хај, седам рана од седам јарана.
Осма рана удаје се драга, удаје се драга,
Хај, осма рана удаје се драга.
Све би ране преболио лако, преболио лако,
Хај, све би ране преболио лако.
Осмү ранү не могу никако, не могу никако,
Хај, али драге не могу никако.
Мујо јекну а шаргија звекну, а шаргија звекну,
Хај, Мујо јекну а шаргија звекну.

*Певана у војсци, у Земуну 1936—1937.
године.*

20.

ОЈ МОЈА, ПА МОЈА, РУЖО РУМЕНА

Ој моја, па моја, ружо румена,
Ој моја, па моја, ружо румена,
Што си се, што си се, рано развила,
Што си се, што си се, рано развила?
Што си ми, што си ми, рано увела,
Што си ми, што си ми, рано увела?
Разви ме, разви ме, рано пролеће,
Разви ме, разви ме, рано пролеће.
Ўбра ме, ўбра ме, младо девојче,
Ўбра ме, ўбра ме, младо девојче.
Метну ме, метну ме, себи у недра,
Метну ме, метну ме, себи у недра.
Ту сам ти, ту сам ти, рано увела,
Ту сам ти, ту сам ти, рано увела.

*Ова се песма певала у Топлици пред
крај окупације, негде око 1943. године,
а певана је једно време и по ослобо-
ђењу.*

21.

ЗНАШ ДЕВОЈКО, ОНОГ ДАНА

Знаш девојко, оног дана, оног дана, оног дана,
Знаш девојко, оног дана?

Кад пођосмо од Берана, од Берана, од Берана,
Кад пођосмо од Берана?

Од Берана па до горе, па до горе, па до горе,
Од Берана па до горе.

Проводисмо разговоре, разговоре, разговоре,
Проводисмо разговоре.

Разговоре, цвете плавни, цвете плавни, цвете плавни,
Разговоре, цвете плавни.

А највише о љубави, о љубави, о љубави,

А највише о љубави.

Ни зелена не зна трава, не зна трава, не зна трава,

Ни зелена не зна трава.

Што је љубав болест права, болест права,
болест права.

Што је љубав болест права.

Од љубави нема лека, нема лека, нема лека,

Од љубави нема лека.

Пропала је апотека, апотека, апотека,

Пропала је апотека.

И ова се песма певала у Топлици за време окупације, а певана је извесно време и по ослобођењу. Највише је певала Божица Милићевић, из Грабовнице.

22.

ЗЕЛЕНО ЈЕ ЛИШЋЕ БОРОВО, БОРОВО

Зелено је лишће борово, борово,

Широко је лишће орово, орово.

Под њим мој Јово болује, болује.

Често му мајка долази, долази,
У марами грожђе доноси, доноси.

Певао Милан Призет, из села Маричића код Курумлије, идући путем од Барлова ка Маричићу, негде око 1925. године.

23.

МОЈ ДРАГАНЕ, ШТО МЕ ЗАБОРАВЉАШ?

Мој драгане, што ме заборављаш,
Ја ти пишем а ти се не јављаш?
Три године како жито класа,
А од тебе ни трага ни гласа!
Мој драгане, моја грудо леда,
Од срца се одвојити не да.

Ова се песма певала у Топлици после ослобођења, 1945. године.

24.

ПАДА КИША И ПО МАЛО СНЕГА

Пада киша и по мало снега,
Тешко томе кој конака нема.
Конак нема младо нежењено.
Оно иде од врата до врата
Докле дође на Катина врата.
Море Като, отвори ми врата.
Покусну ми шешир од дуката.

Певала чобаница Милосава Ракић из Грабовнице, 1926—1928. године.

25.

ЗНАШ ЛИ ДРАГИ ОНУ ШЉИВУ РАНКУ?

Знаш ли драги ону шљиву ранку,
Где смо некад били на састанку?
Знадем драга, како не би знао,
Шљиве сам ти са грана убрао.
Дал се сећаш, шта је после било,
Кад сам шљиве скупила у крило?
Како не би драга запамтио,
Онда сам те младу пољубио.

*И ова се песма певала у Топлици по-
сле ослобођења, 1945. године.*

26.

ШТО СИ СЈЕТАН, СЕРДАР ЈОЛЕ?

Што си сјетан, сердар Јоле,
Што си сјетан, сердар Јоле, сердар Јоле?
Невоља је Господаре,
Невоља је Господаре, Господаре!
Када Јоле млад бијаше,
Када Јоле млад бијаше, млад бијаше,
Џефердар му цактијаше,
Џефердар му цактијаше, цактијаше,
Бритка сабља звектијаше,
Бритка сабља звектијаше, звектијаше.
Турске главе сецијаше,
Турске главе сецијаше, сецијаше,
Око Спужа крвавога,
Око Спужа крвавога, крвавога.
Сад је Јоле остарио,
Сад је Јоле остарио, остарио,
И мегдане оставио,
И мегдане оставио, оставио.
Дај ми сабљу, сердар Јоле,
Дај ми сабљу, сердар Јоле, сердар Јоле,
На ти гвожђе Господару,

На ти гвожђе Господару, Господару,
А сабља је сердар Јоле,
А сабља је сердар Јоле, сердар Јоле.

*Певана после првога светског рата у
селу Самокову, код Куришумлије, а нај-
више у кући Миодрага Михајловића, о
јесењим и зимским поселима-козањима.*

27.

РАСЛО МИ ЈЕ БАДЕМ ДРВО

Расло ми је бадем дрво, танко високо,
танко високо.
Под њим лежи ајдук Вељко с лепом девојком,
с лепом девојком.
Јастук им је десна рука ајдук-Вељкова,
ајдук-Вељкова.
Душек им је детелина трава зелена,
трава зелена.
Јорган им је вита грана слатког бадема,
слатког бадема.
Туд се дала танка стаза, танка танана,
танка танана.
По њој шеће стара мајка ајдук-Вељкова,
ајдук-Вељкова.
Па беседи своме сину ајдук-Вељку том,
ајдук-Вељку том:
Устан, устан, мили сине, веће зора је,
веће зора је.
Сестре су ти ураниле, коња појиле,
коња појиле.
Браћа су ти уранила, коња зобили,
коња зобили.

*Певана у селу Врелу код Куришумлије,
после првога светског рата. Највише
је певао Никола Цоговић, из поменутог
села.*

ШТО МИ ЦВИЛИ КРОЗ ГОРУ ЗЕЛЕНУ

Што ми цвили кроз гору зелену,
 Ил су виле, или љуте змије?
 Нит су виле, нити љуте змије,
 Већ то јесу кићени сватови.
 Кад су били кроз гору зелену,
 Пружила се грањка божурова,
 Закачила лијепу девојку,
 Закачила по свиленом пасу.
 Машио се девер Јеремија
 Да одсече грањку божурову,
 Не потреви грањку божурову
 Већ девојку по свиленом пасу!
 Замолила лијепа девојка,
 Замолила девер Јеремију
 Да је спусте на зелену траву.
 Спустише је са добра коњица,
 Спустише је на зелену траву,
 Како паде на зелену траву,
 Како паде Богу душу даде.
 Скупише се кићени сватови,
 Сабљама јој сандук сатесаше,
 Наџацима раку ископаше,
 Саранише лијепу девојку.
 Зато цвиле кићени сватови!

Ову ми је песму певала моја баба-Стака кад сам био мали, од 5. године па надаље.

ВОЛЕЛО СЕ ДВОЈЕ МЛАДИХ
У ГРАДИЋУ МАЛЕНОМ

Волело се двоје младих у градићу маленом.
 Једно другом обећали верну љубав до гроба.
 Он је њојзи песме пево уз фрулицу малену,
 А она му венце плела а од цвећа шареног.
 Али једне кобне ноћи, кад цветаше бео крин,

Умрла је јадна драга, отишла је занавек!
И опет се гласи чују из фрулице малене,
Али нема белопојке, умрла је занавек.

Певана је у Топлици после првога светског рата. Певали је Драгић Баштанин и Миливоје Марковић из Дегрмена код Раче Косаничке, у „Великој ливади“ у Грабовници, негде у 1925. години.

30.

АОЈ МИЛЕ, КАРАНФИЛЕ

АОј Миле, каранфиле, кара ли те мајка,
Еј ој, Миле мој, кара ли те мајка?
Нит ме кара, Миле мој, нит ме разговара,
Еј ој, Миле мој, нит ме разговара.
Већ ме шаље, Миле мој, на Дунав на воду,
Еј ој, Миле мој, на Дунав на воду.
Па ме пита, Миле мој, откуд Дунав тече,
Еј ој, Миле мој, откуд Дунав тече?
Дунав тече, Миле мој, од Орида града,
Еј ој, Миле мој, од Орида града.
Под Оридом, Миле мој, зелена ливада,
Еј ој, Миле мој, зелена ливада.
У ливади, Миле мој, ружа расцветана,
Еј ој, Миле мој, ружа расцветана.
И под ружом, Миле мој, коло девојака,
Еј ој, Миле мој, коло девојака.
Међу њима, Миле мој, циганка врачара,
Еј ој, Миле мој, циганка врачара.
Све девојке, Миле мој, по кошуљу дале,
Еј ој, Миле мој, по кошуљу дале,
Сиротица, Миле мој, котарицу јаја,
Еј ој, Миле мој, котарицу јаја.
Да им врача, Миле мој, циганка врачара,
Еј ој, Миле мој, циганка врачара.

Она врача, Миле мој, да се разудају,
Еј ој, Миле мој, да се разудају.

*Певала Зорка А. Миленковић из села
Грабовнице, по казивању њеног деде
Секуле Миленковића, негде у 1937. го-
дини, у Грабовници код Куршумлије.*

31.

ПОБО ПО ПУТУ

Пођо по путу, по камениту, по кршевиту,
Нане, мила нане, по кршевиту.
Срето девојче, из бање иде,
Нане, мила нане, из бање иде
Из бање иде, избањало се,
Нане, мила нане, избањало се.
Избањало се, променило се,
Нане, мила нане, променило се.
Очешљало се, накитило се,
Нане, мила нане, накитило се.
С обадве стране кита босиљка,
Нане, мила нане, кита босиљка.
Моја мајко, иди испроси ми га,
Нане, мила нане, испроси ми га.

*Ову песму певао и свирао када се иг-
рало „Жикино коло”, Крстомир Борђе-
вић, из села Мачковца код Куршумли-
је, 1926—1941. године.*

32.

О ДЕВОЈКО, ЛЕПА МИРО

О девојко, лепа Миро, лепа Миро, лепа Миро,
О девојко, лепа Миро.
Због тебе сам дезертиро, дезертиро, дезертиро,
Због тебе сам дезертиро.
Дезертиро све до Срема, све до Срема,
све до Срема,

Дезертиро све до Срема.
Тебе Миро нигде нема, нигде нема, нигде нема,
Тебе Миро нигде нема.
Док је багрем зелен био, зелен био, зелен био,
Док је багрем зелен био,
Ја сам ти се Миро крио, Миро крио, Миро крио,
Ја сам ти се Миро крио.
Сада лишћа нема више, нема више, нема више,
Сада лишћа нема више.
Мене Миро ухватише, ухватише, ухватише,
Мене Миро ухватише.

Ова се песма певала у Топлици по ослобођењу, 1945. године.

Забележио
Саво Миладиновић

СРПСКЕ НАРОДНЕ ПЕСМЕ ИЗ ДРЕЖНИЦЕ У ГОРСКОМ КОТАРУ*

„Ја малена, сукњица шарена,
ја још дете, за мном момци лете”.

*

„Лоло моја, које'ј кућа твоја?
Ова нова, што није готова”.

*

„Лоло моја, које'ј кућа твоја?
Она трећа, у селу највећа”.

*

„Лола коси, ветар откос носи,
видиш лоло, и бог нам пркоси”.

*

„Враг однио брда и долине,
од моје ме лоле заклониле”.

*

„Доћи драги да чијамо перје,
да видимо чије је весеље”.

*

„Сунце јарко, ти не сијаш јако,
мој ме драги не љуби 'еднако”.

*

* То су кратке песме и припевци који су се у Дрежници певали на прелима и у другим приликама: на годовима, црквеним славама и зборовима код цркве, посебно до другог светског рата. Оне обично служе као подлога колту, које се игра без музичке пратње.

У песмама се углавном одсликавају поједини моменти из живота људи овога краја, најчешће они говоре о симпатијама и љубави младића и девојака. Највећи број песама се односи на живот девојке и жене.

„Што ћу, боже, Милану за роже,
би ли брала или куповала”.

*

„Мислила сам да је љубав шала,
ал је љубав одсечена глава”.

*

„Што си, драги, обрве навук’о,
ваљда мислиш да’б се са мнош тук’о”.

*

„Сирота сам, ко ми не да мира,
шара змија срце му испила”.

*

„Али су ме заклопиле гране,
стари момци с обадвије стране”.

*

„Велико се у’ватило коло,
не можем те до’ватити лоло”.

*

„Лоло моја, ајна и потајна,
и љубезна да нам нико не зна”.

*

„Мој комшија, мила моја дико,
кад те нема, не љуби ме нико”.

*

„Ој, дико моја, не ироши коња,
нема ништа од наших сватова”.

*

„Удаћу се прва јесен дође,
нека ме се цјело село прође”.

*

„Цура лепа само мало шепа,
нека шепа, само нек је лепа”.

*

„Иште драги иљаду и праће,
и још коју одерину на се.
Аој мали, за ту иљадицу,
ти до гроба љубиш кукавицу”.

*

„Остави ме драги заручену,
не носио главе на рамену”.

*

„Да сам знала да ћу за удовца,
не’б се момку ни дигла са стоца”.

*

„Свекрва ми густу каву кува,
сипа луга, ватала је туга”.

*

„Свекрва ми густу каву кува,
сипа праве, бог јој дао здравље”.

*

„Свекрвице, жива, здрава легла,
жива легла, мртва се протегла”.

*

„Свекрвице, жива, здрава била,
до недеље у гроб се савила”.

*

„Мила мајко, што ме роди лепу,
да ме љубе бећари по свету”.

*

„Фалила се мала, зарадила новце,
по Загребу светљајући лонце”.

*

„Цура цвеће по прозору меће,
док је мене, удати се неће”.**

*

„Алај сам се, имена ми мога,
наљубио лица гаравога”.

*

„Носи мала гумице на пети,
она мисли да ћу је узети”.

*

„Ај ја у прело, ниће прела нема,
бе сте цуре, вода вас однела”.

*

** У једном броју песама и припевака опева се живот мушкараца.

„Отвор прозор, цурице малена,
уморан сам идем са терена.
Отвор драга барем једно крило,
мислим, мала, лакше би ми било”.

*

„Што си, мала, обрве навукла,
ваљда мислиш да’б се са мнош тукла”.

*

„Аој, мала, великога носа,
већ је доста твојега пркоса”.

*

„Шалају, шалају,
био сам у Благају,
у Благају ништа нема,
само стари’ жена”.

*

„Кад запевам лагани бећарац,
онда знаду да сам Србијанац”.

*

„Ој, коловођа, продаћу ти ждребе,
ој, ти ћеш мени, што игра до тебе”***.

*

„Доћи јање, кад се жито жање,
кад се оре, прелити се не море”.

*

„Што ће мени твоје имање,
кад ја немам себи миловање”.

*

„Ја у коло, ти из кола, дико,
тако да се не осећа нико”.

*

„Алај ми је ово љето лако,
дај ми боже и друго овако”.

Записао
Бранко Пупурдија

*** У једном делу песама није акценат ни на мушкој ни на женској страни, већ су у том смислу универзалне.

НАРОДНЕ ПРИЧЕ БАРАЊСКИХ СРБА

1.

Иш'о некви чо'јк сјећ' трску у рит, па га уват'ли разбојниц'. Кад нис' нашли никак-вије новаца у њега, они узму па га завежу за дрво. Жена га чекала код куће цијел' ноћ, па кад је виђела да га нема она оде да га тражи. Било ј' зимско доба, па кад га ј' нашла он већ сав прозебо, а она почме да запомаже. Каже њој чо'јк да нек' шүти, Могло ј' бит' и горе.

— Ку' ћеш горе од тога — пита жена.

— Шүт'! Могли с' још и трск' запал'т'.

2.

Бел' да жене неквог момка, па се спрем'ли да иду код цуре. Иду отац и син па син пита оца:

— А јел' бабо, шта да ја кажем цур' кад доћем там'?

— Па каж' јој сине нешт' паметно, нешт' вел'ко, онак' мушки.

Е добро ј'. Бил' он' код цуре, отац диван'јо с пријатељ'ма а син у соб' са с цуром. Кад су се враћал' кућ' пита отац сина:

— Ондак, сине, шта с' каз'о цур'?

— Па каз'о сам јој „бундева”. То ј' јако вел'ко!

3.

Дош'о Шокац Рацу у сватове. Сједе он' так и диване о свем' и свачем', чакај' вечару. Дошо ред па диване и о Краљевићу Марку. Каже Рац

да ј' Краљевић Марко бијо Србин а Шокац не да̄ него да је бијо Шокац па да зато највише Шокаца имаду име Марко. Јест' — није, јест' — није и ту ти се они посвабају. На крај' се Рац ражљути и ишћера Шокца из куће. „Шта 'т ти туј мен' говор'т ко ј' бијо Краљевић Марко!”

Иде Шокац сокаком па му жао куд се иш'о свабат' с Рацом па ј' сад ост'о гладан због Краљевића Марка. Мисли, шта сад да ради па се врати и пита Раца:

— А јел' баћо, а на ког си ти Марка мислио?

— Па на Краљевића Марка! — каже Рац.

— А на њега, а ја сам мислио на мог комшију Марка — правда се Шокац.

— Е па ондак сјед' па јед'! — каже му Рац.

4.

Дошла зима а Циган' немаду шта да једу. Оде Циган, па разбије лед на бари, баци удиц' па чека да се неш' увати. Сједи он так' па се већ и смрз'о а од рибе ни трага. Сјети се он Бога па почме да моли:

— О, Боже, помоз' ми да уловим бар једну рибу, умр' ће ми деца од глада! Помоз' ми, Боже, па ћу ти упал'т највећу свијећ'!

Смилов'о му се Бог, увати се једна риба. Циган почме да ју вуче и да се весели:

— Еј, Боже, ал' сам те превар'јо!

Утом се риба откиде са удице и паде у бару а Циган почме да јауче:

— Ал', Боже, ја сам се само шалијо!

5.

Им'о Рац Славу. Кад наиђе неки Швабо а Рац га понуди да једе, ко што ј' ред. Швабо навал'јо па једе ли једе, к'о да ј' из глади утек'о. Кад се добро нај'о, каже:

— Хето сат сам мало чалабрцно па хидем кучи кот мој Леника да фечерам.

А Рац га гледи па му каже:

— Други пут прво код куће чалабрци па ондак доб' код мене на вечеру!

6.

Дошо Циган код газде у надниц' да ради ал неће на пос'о док не фруштукује. Дадү му да једе а кад се нај'о каже нек донесү о'ма и рүчак па да потла не дангүбе и со тим. Шта ће, үзмү па спреме и рүчак нек' Циган једе па да иде на пос'о.

Рүч'о Циган ал' опет он неб' ишо док и не вечера. Виде да ће с Циганом бит' врага, спреме му и вечер' сам' да га се већ једаред курталишу. Е, кад се Циган навечер'о каже:

— Потла вечере није још нитко рад'јо па нећ' ни ја!

7.

Ишли у лов Швабо и Рац па үлов'ли срнү и зеца. Е сад, как да подијеле, ободва би ћел' срн'. Ондак се Рац сјети па каже:

— Знаш шта комшија, ај' да ми то братски подијелимо. Ако 'оћеш срнү — ево ти зец! Ако 'оћеш зеца — ево ти зец!

8.

Чув'о некви чобан овце па ко и сви чобан' им'о магарца. Кад иде путем некви биљежник па почме да се спрда са ш чобаном:

— Еј, дједа, остар'јо тај твој магарац к'о и ти па му се уши оклембељ'ле!

Гледи њега чобан па му каже:

— Нисү се њем' уши оклембељ'ле од старости, већ је дуго година биљежник бијо и нос'јо оловку за үветом.

9.

Пит'о Швабо Раца:

— Како ти комшија Рац, у тај фаш гофор: Коса паси графа, коса расти на глафа, коса муси млеко?

10.

Им'о некви властелин Швабо Србина за слуг' па га вазда ћер'о да се прекрсти у швапску вјер'. Кад је овом већ додијало, пристане. Одведе га властелин у некви рит, загњури га у вод' па му каже:

— Е сад више нис' Рац нег' Швабо.

Добро ј'.

Прошло неко вријеме а властелин 'оће да види как' се слуга влада у новој вјер'. Иде он да види пости л' слуга ко што ј' било ред у то доба. Дође на слугин пенцер па гледи унутра а има шта и вибет'. Слуга сједи и маже неку прасет'ну.

Са' ће бит' врага! Уђе властелин у кућ' па почме да ларма на слуг':

— Знадеш ли ти да је данас пост а ти једеш прасет'ну!

— Ал' ово није прасе, господ'не — правда се слуга.

— А да шта ј', ваљ нисам ћорав — виче овај.

— То ј', господ'не риба — каже слуга.

— Каква риба, ће то може бит' риба — опет овај ларма.

— Лијеп' риба ј'. То ј' кадгођ било прасе ал' сам га ја одњо у рит, загњури'јо га у исту ону вод' ће с' и ти мене па сам му рек'о: „Сад више нис' прасе, сад си риба“!

11.

Бијо један сирома, им'о мал' земље и и то што ј' имо није никад урад'јо на вријеме ко што Бог заповиједа. Кад сви поору и посију ондак се и он сјети па то исто уради.

— Ето, Боже, ја сам свој пос'о обав'јо а Тебе нека је срамота ако то не буде род'ло!

12.

Дрљ'о чо'јк њиву кад се наједаред спусти пљусак. А он ку'ће шта ће, узме дрљач' па ју наслони на себе — „да не покисне“. Чучи он так' и штундијера:

— Боже, Боже, како ли је сад тек оном ко нема ће да се склони?

13.

Бијо некви страшно лијен чо'јк, мрско му ј' било чак и сјест' да једе. Питају њега:

— Добро, па је л' ти срце баш никад не иште да неш' радиш?

— Па иште ал' му ја не дам по вољи.

14.

Дош'о Рац Шваби у госте за Ускрс. Сјел' они да једу а Шваб'ца донијела свакаквије јела на астал. Ал' Рац навал'јо па сам маже месо. Гледи га Швабо, баш му није право па каже:

— Једи комшија и салата!

— А, мен' је добро и месо — каже Рац.

— Ал' месо је скупо — опет ће Швабо.

— Ако ј' скупо ал' и ваља — каже Рац.

15.

Срели се једне зиме на вашар' богат газда у топлој opakлиј' и сиромачина у гаћа и танкој реклиј'. Дрхти сиромачина па каже:

— А јој, Боже, што ј' зима!

— Није зима, већ је сиротиња — каже газда.

16.

Умро цар па свијет сам' о томе дивани. А био некви стари, мал' наглув па пита ко ј' то умро. Кажу њем' да ј' умро цар. Он сам' мане руком па каже:

— А добро ј'. Не дај боже да наш чобан умре! Ко би селске свиње чув'о?

17.

Срела се два кума па каже један:

— Куме, сутра сам свечар. Доб' ми на славу ако можеш!

Добро. Спреси се сутрадан кум па иде на ручак. Кад је дош'о там кумовој кућ' а оно врата затворита. Шта ће, чеко ј' мал' па кад је вибео да не вриједи, врати се кућ'.

Потла неког времена сретну се опет њи двојца па каже овај:

— А је л', куме, ти мене позв'о на ручак за Слав', ја дош'о а врата затворита!

А каже њему кум:

— Па ја сам теб' и рек'о да дођеш ако можеш!

18.

Биле свекрва и снаја па се увјек свађале. Никад се није знало ко је прав ко је крив. Кад слушаш снају она ј' у прав' кад слушаш свекрв' она ј' у прав'.

Род'ла снаја сина па прошле многе год'не. Свекрва ј' већ, „фала Богу”, давно умрла, син нараст'о па се и ожен'јо. Сад је опет она постала свекрва. Питају њу жене како ј' бит' свекрва а она каже:

— Никако. Док сам била снаја нису вађале свекрве. Од кад сам постала свекрва не вађаду снаје!

Имали муж и жена једног сина. Кад је нараст'о умре му мати а он навали да се жени. Ал' неће једну жену него одма' да доведе двије. Отац га одговара да му је дост' и једна ал' не вриједи него двије па двије. Види стари да не мож' изаћ ш њиме на крај па се сложи ал' да прво доведу једну а потла ће на прољеће и другу. Немаду тол'ко ни новаца за двоје сватова. Е добро.

Ожен'јо се он, дошло прољеће, поорал' њиве и посијал'. Син сједи на пањ' па истреса опанак а стари уз'о па подмазује точкове од кола. Пита њега син:

— Куд' ћеш, бабо, путовати па подмазујеш кола?

— Па идемо, сине, сутра да ти просимо још једну жену. Так' смо се јесенаске договор'ли — каже отац.

— Каква друга жена! И ова једна је доста и мени и теби и старом дједи!

Прод'о чо'јк волове на вашар' па иде кућ' кро' шуму. Кад наједаред ето ти разбојника. Траже да им чо'јк да новце, вићел' су они ће ј' он прод'о на вашар' волове. Овај се брани, не б' дао ал, разбојник има пушк'. Каже уб'ће га ак' му не да новце, и так' нема свједока. Каже њему тај чо'јк да ако га убије да ће котрљан бит' свједок (котрљан је коров, ујесен се откине па га вјетар к'о неко клупко носи, зато се зове „котрљан“). Разбојник се почме смијат', ће мож' коров котрљан бит' свједок? На крају уб'је тог чо'ка и узме му новце.

Прошло ј' од тог доба пуно година, оног несретника су већ давно са'ранли и заборав'ли а разбојника није нико никад наш'о. А и он се к'о бојаг' опамет'јо и ожен'јо.

И једаред иду он и његова жена кро' шуму па наиђу баш на оно мјесто ће је он уб'јо оног чо'јка и от'о му новце. Сјети се тога па се почме смијати. Жена га пита заш' се садек смије ал' он неће да јој каже. Ал' жена к'о жена навал'ла на њега да јој каже заш' се смије. Не б' јој рекао ал' се не мож' обранит' од напасти. Онда он њој исприча како ј' некад туј уб'јо чо'јка и како му је тај чо'јк реко да ако га убије да ће котрљан бит' свједок па му је то још и садек смијешно.

Прошло неко вријеме па ти се муж и жена посвађају. Узме он па ју излупа а она ти лијепо оде код жандара па им све исприча како ј' њен муж прије пуно година уб'јо једног чо'јка и от'о му новце. Жандари га лијеп' увате и добро притегну па он све призна. Ондак га осуде и објесе.

Так' је котрљан ипак био свједок.

21.

Бијо некви чобан залудан, леж'о у лад', овце пландују а њем' досадно. Не зна шта да ради. Ај' мал' ће се шал'т' с људ'ма па почме да виче:

— Људи помагајте! Поклаше ми вуци овце!

Чују људ' па довате, неко виле, неко колац, да оћерају вука. Кад, дошли там' а од вука ни трага. Чобан лежи и смије се.

Други пут чобан опет лежи залудан, опет почме да виче как' му вуков' кољу овце. Дотрче људ' а од вукова ни трага.

Дошла зима, чобан оћеро овце у тор. Кад једне ноћ' ето ти за стварно и' шуме вукова па право у тор. Чобан почме да виче, да зове људе а од људи ни трага. Мисле — чобан се опет шали.

22.

Срели се киша, вјетар и лед па диване куд ће ко:

— Ја ћу на сјенокошу — каже вјетар.

- Ја ћу на жито — каже лед.
— А ја ћу на вашар — каже киша.

23.

Им'о један чо'јк сина. А син није знао ниш' да ради нег' сам' шта му отац покаже.

Кад је отац већ био на самрти, види син да ће стари умријет' па почме да плаче:

— А јој, бабо мој, шта ћу ја брез тебе, ко ће ме садек уч'т'?

Каже њему отац:

— А ти сине само гледај како комшија ради па тако и ти.

Умро отац а син ост'о сам. Упамтио како ј' му отац каз'о па све ради што и комшија.

Кад једаред, уз'о комшија па руши кућу. Види то овај несретник па и он своју сруши. Комшија ондак узме па почме прав'т' нову а овај нема од чега.

24.

Умро жени муж а она била још млада па плаче, жао јој. Сарањују га у гроб а она плаче и запомаже. Дође јој једна друга па ју тјешу, ет' шта се ту мож' тако ј' Бог ћео, па кад прође год'ну дана мож' се опет удат, ак' 'оће...

Не вриједи она опет запомаже:

— Ал' шта ћу вечераске!?

Записао
Милан Дворнић

НАРОДНЕ ПРИЧЕ ИЗ ЛУЖНИЧКОГ КРАЈА

ГЛУПАЧА

И мал јед'н човек много глупаву жену. Јесени заклали свињу, исушили месо и он ве увечер рече: „Да оставиш на сваку зельћу по сушеницу за зиму”. Јутред'н жена изнесе сушенице и на сваку остави по једну. Ночу дојду пшета и изеду онова месо. Муж к'д види да га нема месо на матине пита: „Куде дену, мори, месоно?” А она: „Па не л' ми рече да оставим на сваку зельћу по сушеницу и ја га тури у градину”. Погледа муж у градину, месо нема нигде. Не тејал да ју бије него помислил: чу идем у свет да видим има ли потлупаве жене од моју; ако нема — чу да ју одјурим.

Дигне се у свет и у једно село види жену, стоји на праг и ма'а с решето. „Какво това работиш с решето?”, пита. „Мамим сл'нце да улезне у кућу” — одговорила она. „Не може оно тека да улезне у кућу, него да ти ја покажем како че”. Узне алат и пробије пенцер на кућу. „Ете ти сл'нце у кућу”. Жена га благослови и он си отиде. У друго село види како једна жена врља с вилу ораси на таван. „Не може тека”, рече ве, „видиш ли да се вртају. Дај ми вречу и сл'бу ако имаш.” Она му даде вречу, он натрүпа у њу ораси и изнесе ји на таван. Жена му заблагодари и он појде даље. У неко село види како љубе үпрегли волови и сецају једну греду коју су за крај врзали. Објасне му да оче да ју истегну, па не може. Он потражи тестеру, зареже

греду и другу исто те ји састави и намести на кућу. Више не тејал да иде по свет, видел да има глупави још. Врне се дома и не дирал жену.

ПОЈИЛИ ВРБУ

Проодили једни љубе поред реку. Јед'н од њи погледа у врбу како се натквесила над воду па каже: „Видите ли како се врбава мучи жедна, не може да довати воду. Ајде да ју напојимо; уватете ми се за ноће а ја чу за гранћу да ју снаведемо”. К'д се наватали он им рече: „Цврсто се дрште да напљујем руће”. И сви „бућ” у воду, те се подаве.

ЖИВИМ БЕЗ БРИГУ

Јед'н поп напише на капију: Живим без бригу. Пројде цар и види натпис. Заинтересује се да види који је това човек што живи безбрижно. К'д домаћин излезне, цар види да је поп. „Видим, пише да живиш без бригу” — вели цар. „Живим”, — каже поп. „Е добро, да ми за три д'на одговориш на три питања! Прво: колко има дзевезде на небо; друго: куде је центар на зевњу; и трећо: како ја мислим. Ако не одговориш смрт ти не бине”. Забрине се поп како да реши три тешка задатка. Види га слуга ступштенога па га пита што је так'в. Поп му оприча. „Ништа се не секирај”, вели му слуга, „него дај ми твоје аљине, ја чу цару да одговорим”. После три д'на дојде цар, излезне поп те га дочека и цар га одма пита: „Да ми са' кажеш колко има дзевезде?” „Има ји толко колко твој коњ има длаку. Ако не верујеш, а ти броји”. „Добро, знајеш ли куде је центар на свет”. „Центар је б'ш кудето ти стојиш, ако не верујеш, мери.” „А да ли можеш да погодиш какво ја мислим?” „Ти мислиш да сам ја поп, али ја сам његов слуга”.

ЛЕБ И СИРЕЊЕ

Иш'л Борча крз Масуровци па запуца мога-ре пред једну кућу. Излезне жена па га пита: „Што, Борчо, бијеш могоарето?“ „Бијем га што ми изело леб.“ „Немој да га бијеш, ја чу ти дадем леб“. „Знам ја да че ми дадеш и леб и сирење, него бијем га да знаје за дрући пут“.

БОГ И БАВОЛ

Делили бог и ђавол свет и овак га поделе: појду свакој на своју страну а свет нек иде по кога оче. К'д појду народ нагрне по бога а по ђавола нече никој. „Боже, што је са овој, к'да че по мене да иду?“ пита ђавол. „К'д дојде два-јести век“, одговори бог.

ДЕВЕДЕСЕ И ДЕВЕТ СВРАЋЕ

Чучнул јед'н човек иза трн да се испразни. Из трн излети сврака. Види това некој човек и исприча другому како тија и тија исрал свраку. Онија пренесе да је тија и тија човек исрал две свраће; и тека се све преносило од једнога до другога и свакој додавал по једну више. Дојде глас до цара да је некој човек исрал деведесе и девет свраће. Нареди он да доведу тога чуднога човека. К'д га довели цар га пита: „Истина ли си исрал сто свраће?“

ЗБОГОМ РЦО

Једнога у село називали Рца. Да би баталили да га називају Рца, он реши да позве цело село да части. Закоље вола, спреми пијење сељаци се наједу и напију, па како који појде од поздрави: „Збогом, Рцо!“

Записао
Лаза В. Костић

НАРОДНЕ ПИТАЛИЦЕ

О животињама

Питали неку жену:

— Ко ли је мачки најсличнији?

— Мачак.

*

Питали пса:

— Зашто ти много лајеш?

— Зато што немам другог заната.

*

Питали миша:

— У којем селу најбоље живиш?

— У оном где нема мачака.

*

Питали вука:

— Зашто ти је свако душманин?

— Зато што ни ја нисам ником пријатељ.

Питали пса:

— Зашто свакога репом поздрављаш?

— Зато што немам капе.

*

Питали неки људи вука:

— Кад је највише хладно?

— Кад се сунце рађа.

*

Питала лисица кћер:

— Има ли, мајко, ико на свијету од нас паметнији?

— Јесу, ћерце, они те се нашим кожама зими огрћу.

*

Кад се лисица ухватила у гвожђа, запитала је мајку:

— Шта то би, мајко?

— Зло, ћерко. Мудри се по једном могу преварити.

*

Питали мачку:

— У којем се селу најгоре живи?

— У оном где нема мишева.

*

Питали коња:

— Каква је најгора слама?

— Бобова.

— А има ли горе од бобове?

— Има, кад су празне јасле.

*

Питали вука:

— Да ли се бојиш паса?

— Не бојим, али ми није мило да на мене лају.

*

Питали вука:

— Зашто кољеш више од једне овце?

— Кад прву изједем да ми је друга готова.

*

Питао крмак крмка:

— Кад тебе најбоље хране у години?

— Богме, кад и тебе: оног мјесеца кад ме мисле угући.

*

Питао магарчић оца:

— Што те оно данас зову на свадбу?

— Биће нестало дрва.

О Циганима

Питали Циганина:

— Зашто је у твоје жене увек пуна торба?

— Зато што јој је црн образ.

*

Питали Циганку:

— Какво ти је најтеже бreme?

— Празна торбица.

*

— Црни Мико, црн ли си ми, синко? — казала Циганка.

— Црна си ме и родила, мајко!

*

Питала Циганка мужа:

— Чији су ово силни коњи?

— Наши.

— А ко ову силу оседла?

— Богме, сваки свога!

*

Питала домаћица Циганку:

— Хоћеш да ти изнесем пред врата хлеба или да се огрејеш?

— Најволим хлеб поред ватре подгрејавати!

*

Питали Циганина:

— Како знате кад је код вас подне кад немате сата?

— По трубху.

*

Питало Циганче мајку:

— Који је најдужи дан у години?

— Онај кад се чека вечера без ручка.

*

Питао Циганин фратра:

— Хоћеш ли ми дат врећу жита да се прекр-
стим?

— Хоћу.

— Прекрсти се!

— У име оца и духа светога!

— А гдје ти је син?

— Ено га напољу, чека с врећом!

Записао

Радул Марковић

НАРОДНЕ ИЗРЕКЕ, ПОСЛОВИЦЕ И КЛЕТВЕ ИЗ ЛУЖНИЦЕ

Ако Бог да? (*Куда ћеш?*)
Ако ми жива мати.
Ако ми све живо.
Ако, али да неје јако.
Асли! (*Баи тако!*)
Ако је пијан, памет си неје испил.
Алал ти вера!
Арам да ти је!

Бабине деветине.
Беганова мати не вика.
Беж'те, ноће, уср'а ви!
Бог неје сврака. Он не вади очи одједнуш, него
пол'к.
Богат — рогат.
Бог ми душа!
Болес' га изела!
Болка га црна ватила, па га не пуштила!
Боли бабу пета, да не чешља вуну.
Боље да сам родила змију.
Боље старом под брадицу, него младом под пе-
сницу.
Брадва му главу одсекла!
Бржњо говно вр' нема.
Будале се не сеју, оне саме ницају.
Бланта к'о дупе ночу.

Вашка на вашку, пара на пару.
Вода га однела!
Вино каже: „Ти иди, а ја чу да те стигнем”.

Вура, вура, јутре — кура! *(кад неко много једе, не мислећи на сутра)*

Глув две чује.

Глад очи нема.

Гледа к'о бодљиво говедо.

Г'азда на куче, куче на — реп. *(кад неко наредбу пренесе другоме)*

Гол, и па се чуди што му зима.

Голка и в'шна. *(слабо одевена и вашљива жена)*

Господ те убил!

Греота од Бога, срамота од љући.

Гуса баба, гуса деда! *(каже се кад се деца играју држећи се прстима за кожу изнад шаке)*

Добра стижа! *(поздрав кад се неко стигне)*

Добра среча! *(поздрав кад се неко сретне)*

Давам с'с руће, а тражим га с'с ноће.

Да је добро брат, и Бог би га имал.

Дај ми, нане, срећу, па ме врљи на пут!

Да нема нос, пасал би траву.

Да си жилав к'о врба!

Да те чува леска!

Да си здрав к'о дрен!

Да рипаш к'о јелен!

Две ми очи! *(заклетва)*

Два му у руће, три му у дупе. *(човек који музев овицу, седећи на троништу)*

Добар је Бог који те трпи.

Еве ти га!

Жена је к'о врба: куде ју посадиш, туј пушти корен.

Жив деда уз говеда! *(каже чобанин кад подстиче ватру у пољу)*

Жена ћисела! *(каже се и мушкарцу, у љутњи)*

Заћисал к'о матика у лочку.

Зајам брашно врта.

Засукал бркови к'о маслар рогови. *(маслар = јеленак)*

Затајило га, дабогдаде!

Злато бабино!
Змије ти се кроз косће провирале!
Знаје ореси на таван.
Запел к'о глув у гајде.
Запел к'о јеб'ц на врата.
Зарезал га к'о Бугарин славу.
З'л к'о кутре првокоче.
Згазил га к'о пијан говно.

Излази, гољо, петина те чекају! (*слину чекају прсти*)

И решето срце има... (*невају деца у колу*)

Иде ко кокошка преко мокар угар.

Из овуј кожy нема се куде.

Из очи вој к... виси.

И — хај! (*одавно*)

Иш! (*кад се отерује кокошка*) Ош! (*кад се тера*

свиња) Рј! (*каже се овци*) К'ч! (*каже се кози*)

Гудр! (*мами се свиња*) Сту! (*каже се волу, кад*

се зауставља) Цр, т'ка, т'ка! (*маме се кокош-*

ке) П'с! (*отерује се мачка*)

Јак к'о вол.

Јебага! (*узвик изненађења*)

Јебало си матер! (*није добро*)

Јебал бајћа пупунћа на вр' гранћу, на сламку.

(*баћа = бата, старији брат; пупуњ'к = пу-*
навац)

Једно — без дно. (*једино дете*)

Јела ми! (*благо дозивање*)

Још му луково перо виси из дупе, а он се по-
господил.

Ја реко', ја пореко'.

Клима с'с главу к'о коњ за зоб.

Кад кукавица прдне. (*никад*)

Кад се мртви дигну.

Кад оче да утепају куче, речу: „Побеснело!”

Кад се сирома' зажени, и тупан се сцени.

Куде сви Турци, тув и голи Асан.

Кад кучка врцне с'с реп, пцета се збирају на
бесујицу.

Какво рало, такво орање.

Како те Бог учи!
Калино, малино! Кажу ми од куде чу узнем
 девојче! (*пита момак бубамару*)
К'о да је излезал из расолницу.
К'о да има циганџи пепел у дупе. (*не држи га
 место*)
К'о да никад неје јел леб.
К'о кер на пуздер. (*тако живи*)
Клања се к'о млада невеста.
Карају се к'о Цигање.
К'о да је калајисан.
Који има, он си га клима.
Који вечера вино, доручкује воду.
Који се срди, сам че се собује.
Који има браду, тија че си најде чешаљ.
Кокац, кокац, коледо! (*кажу колеђани*)
Крпеж и трпеж су ни очували.
Крпи и трпи!
Куде је текло пак че си тече.
Кум кумицу на сред орницу.
Кум неје ала да изеде цело јајце.
Какво нема — ни цар не руча.

Личи му к'о на прасе шашка (*пушачу цигара*)
Лани баба прдла, са' вој дупе зинуло.
Лежи и ржи.
Л'цкам, некој ме оговара.

Могаре од прекор не липцује.
Мајће и черка у једну тутку прду.
Млати грање.
Млати к'о дупе по самар.
Млого ручице — благословице; млого дупетија
 — проклетија!
Моју матер и његову матер једно сл'нце грејало.
Мота се ко пртка по панталоне.

Никој нече да рече: „Посра' се у кладенац!”
Неје свађи ден Великден.
Надул се к'о бу'а на тил.
Наш'л сеђиру иза врата.
На свети никад.
На мрзлога кућа остањује.

На ти, куме, дуњу те помириши, па си ми врни.
Намрштил се к'о да косће сере.
Набрукал га к'о петла у расад.
Нашел поганац рупу за себе, па че и за другога.
Нашла вреча закрпу.
Не би' му узел ореј из руку.
Неје за кога је речено, него за кога је печено.
Не може две лубенице под једну мишку.
На празно грне поклопац не требе.
На прасе су муда позади.
Надула се к'о скотна жаба.
Не знаје кол'ко му је леб доста.

Одрал га к'о дзвиску.
Од комарца нема лој.
Одлати к'о криво вретено.
Оч' вурду! (*мати детету, љутиго*)
Ожени' се, зароби' се.

Право је у — бунар.
Прооди к'о прекај турско гробје.
Погане један!
Пос' му његов!
Постилак му његов! (*постилак = пелена*)
Поштена у дупе.
Празна вреча право не стоји.
Прва се кутретија у воду врљају.
Провлекал се к'о кутре под лесу.
Пуне очи, празно срце.
Прди к'о коњ.

Ржу му паре у ћесу.
Развртела гузицу.
Разбира се ко Мара у кривак.
Руће ти се позлатиле!
Ране те нападне!

Сви дни Мара лепа, на Великден слепа.
Смејала се кука на криво дрво.
С'с к смет, с'с муравет!
Свој својега не рани, тешко тому кој га нема.

Сит поп, сито госје! (*говорио неки поп, гостећи шураке на брзину*)

Смрди к'о пор.

Стоји к'о бу'а на патку. (*бу'а = бува*)

Стоји му к'о на свињу самар.

Стар вол се не препредза.

Старо грне боље вари.

Стар али ствар.

Стиснул се ко лед у стовну.

Сцепил га к'о брашњив џак.

Тавнина га изела!

Тврда душа.

Толко ти имал срећу, колко сам ја тој рекла!

Те! (*Ето!*)

Трт овде!

Тута! (*повик према зецу*)

Букш! (*повик на магарца*)

Беремида масло не пушта.

Бисело к'о оц'т.

Убил га марен!

Убила га Света недеља!

У воденицу се двапут казује.

Уздр'л се к'о бик у пик. (*уздр'л се = загледао се*)

У Немци да отидете!

Упил се к'о тавник у месо.

Ударила га сливова гранђа. (*напио се*)

Уплел се к'о пиле у клачишта.

Уста ти се позлатила!

У туцу авлију поголеме тикве.

Црвен к'о прч.

Циганче се у зору мрзне.

Цигу-лигу, три дни, кукү-леле сви дни.

Црн образ, пуна торба.

Цркал, дабогдаде!

Црна га болка ванула!

Честит га он.

Чисто ко бајине гаче.

Чујено и видено неје исто.
Чује ал не аје.

Што му очи виде, руће му не остављају.
Што луд мисли, Бог не дава.

Забележио
Драгослав Манић Форски

Наш народни живої

БОЖИЋНИ ПРАЗНИЦИ У СТАРОМ ДРОБЊАКУ

Божић у Дробњаку је највећи хришћански празник. Истина, обреди се разликују, не само у појединим крајевима Дробњака, већ и у сусједним селима, што је последица усељавања из Потарја и других крајева.

За божићне празнике сви се старају. Одрасли мушкарци припремају дрва да се током празника има шта подложити, подешавају отворена огњишта за полагање бадњака, срећују котаре, ћепала и остало. Старији мушкарци одлазе у град да купе намирнице: шећер, питому кафу, вино, ракију, уље, сапун, гас и др. Ако нема домаћег воска, купује се у граду или са тамјаном у цркви. Млађе жене и дјевојке чисте кућу, колибу, амбар, перу ноћне хаљине, преоблаку за чељад и срећују око куће да се празници дочекају што свечаније. Чобани чисте и урећују стаје за ситну и штале за крупну стоку и припремају храну за полагање. Старије жене ваде из сандука свечана одијела, провјетравају их, крпе рубље и остало за преоблаку.

Пред празнике мушкарци одлазе у воденице и промилају домаћу пшеницу за божићног колача, колача полазнику, пите, приганице и остала тијеста. Домаћини припремају домаће производе: одабирају плеће или стегно суге овчетине, скоруп из мјешине, меки сир, кисјели купус, кромпир, мед у саћу и др. За Божић се прихрањује божићни брав (*заоблица, божићко*). Без божићног брава се није дочекивао Божић, па ни они

најсиромашнији то нису чинили. Стара чељад су постила Божићне посте, остали сриједу и петак, а дјеца на Бадњи дан.

На Туџин дан, уочи Бадњег дана, све се припрема за почетак славља. Тада се не ваља свађати и тући, не ваља тући ни стоку. Вјерује се да хоће чиреви да нападају цијеле године. Ако неко у љутњи удари другог, и у шали, одмах се уједа за прст или удара себе по глави. Дјеца пјевају: „Чири мири, по четири, у петак по десетак, а годину по стотину”. Пред вече домаћин куће или неки други мушкарац, коље божићног брава, најчешће прихрањену двизицу, овна, јалову овцу или шиљеже, намијењено за Христове празнике.

На Бадњи дан се радило. У праскозорје домаћин куће са најстаријим сином или шћери, ако нема мушке дјеце, опрема се да иде у бадњаке. За „срећна пута” оштри сјекиру, узима торбу насјевачу и у њу сипа жита или овса, ставља колач, боцу вина или ракије. Пошто се опреми узме рукавице, сјекиру преко рамена, а насјевачу ставља на држалицу и одлази у храстови или букови омар или гај. Често морају бити усјечени. Кад стигне на мјесто гдје је још раније загледао младице за бадњаке, распрема се, а потом ставља рукавице на руке, помоли се Богу, поспе стабла житом, а потом унакрст вином или ракијом, наздрави бадњаку и сину и попије гутљај, а потом изговара: „Добро јутро бадњаче, веселаче, срећан ти Бадњи дан”. Са два јача засјека вади први ивер, узима га, посипа вином, пољуби и ставља у насјевачу. Младица се засијеца са источне стране, а стабло пада са врхом према истоку, да буде напредак. У највећем дијелу Дробњака се сијеку три стабла за три бадњака. Пошто усијече бадњаке, сједа на врх, вади из торбе ракију или вино, ломи колач бадњачар, одасипа из боце и здрави бадњацима, отпија пиће и ломи парче колача те залаже. То исто чини пратилац, а потом спремају ствари и крећу. Младице се носе тако што се врхови окрећу напријед, да би кући ишао напредак. Не смије се вући за собом.

Често се у бадњаке иде опремајући волове у јарму. Прије поласка волови се добро нахране и припреме за вучу. У том случају бадњаци се сијеку дебљине до тридесет центиметара. Волонима се, пошто се посијеку бадњаци, даје по парче колача и додаје из шаке жито. Код куће бадњаке дочекује фамилија са житом и ракијом, уз узајамна честитања и мирбожање. Бадњачар предаје главној домаћици ивер од бадњака који се односи и ставља у ковчеге жита да се род савија у кућу, а касније се преноси и ставља између калица да се скоруп боље замеће.

Пошто се домаћин окријепи, пуне волови из јарма и опет прихране, домаћин узима рукавице и пресијеча младице, вадећи из дрвета бадњаке. Сијеку се од првих трупаца, ако су три младице. Дужина бадњака је различита, али морају сва три бити једнака. Сијеку се на отвореним огњиштима до метар и више. Како се који одсијеча прислања се уз зграду гдје ће се ложити бадњаци, десно од врата са главама (дебљим крајевима) нагоре. Пошто се припреме бадњаци, од првог стабла се теше преталица за царање бадњака и она се прислања уз бадњаке. Остатак се цијепи за подлагање под бадњаке и кување божићног брава и за ватру у вријеме божићних празника.

Ако божићног брава (божићка) нису заклали на Туцин дан, клали су га преко бадњака да се бадњаци окрваве.

На Бадњи дан се стока намирује зарана. Ништа не смије замркнути ненахрањено. Стоци се даје зоб са сољу, полаже најбоље сијено, крупној стоци и коњима јасле су пуне, кокоши су наћукане житом. Сваки рад се рано прекида (за сунца). Дјевојке су плетеће игле криле под камен да им се не би заплео мозак.

У предвечерје, пошто се стока намири, домаћин узима палакарије (конопац) и иде у котар те под стогом сламе учупа нарамак сламе, веже у палакарије и доноси у просторију за ложење бадњака. Домаћин иде око огњишта три пута и из нарамка чупа сламу, разастирући је.

За њим иде домаћица и посипа житом уз благослов, док дјеца по узрасту иду на кољенима, једно за другим пијучу, квоцају, кукуријечу и „чепркају” по слами.

Кад падне мрак, домаћин куће (бадњачар) се опрема, полако обува зимску обућу, завија шал око главе, ставља рукавице на руке, у цепове насипа зоб или жито и одлази по бадњаке. Бадњак опасује влачегом, ставља га под пазухо и полако вуче за собом изговарајући полугласно разне ријечи као што су: „Ћа брате”, „А соколе”, „Ујстү”, и кад се појави на вратима изговара: „Добра вече и срећни вам бадњаци!”, и уз то посипа чељад житом. Домаћина дочекују на ногама и сви у глас прихватају честитку изговарајући: „Добра ти срећа и све ти срећно и честито било!”, узвраћајући посипањем бадњачара житом помијешаним са орасима, љешњацима и сл. Бадњачар прилази огњишту и полаже бадњак, а потом обнавља радњу док сва три бадњака унесе. За све вријеме уношења бадњака радње се понављају. Бадњаке поставља са главама ослоњеним на главњу, а помјерају се само напријед да би тако ишло и домаћинство. Пошто смјести бадњаке, помаже их медом или шећером, а потом цјелива изговарајући разне благослове и молбе за здравље и напредак. Бадњаке цјеливају сви чланови породице, а дјеца лижу мед са бадњака. Домаћин подлаже ватру, која се не смије прегасити, нити се смије потпиривати дувањем. Пошто подложи бадњаке, сједа на трупину, столицу или шкањ покрај ватре, узима ракију или вино, посипа бадњаке и говори: „Ја вас вином (ракијом), а ви мене сваком срећом и берићетом!”, или: „Ја вас вином и житом, а ви мене плодом и родом, Бог дао!”. Кад благосиља бадњаке здрави неком од старијих, отпија и додаје здравицу. Сви се послуже ракијом, здравећи унакрст једни другима и изговарају: „Срећни нам били бадњаци веселаца!”. Неко излази испред зграде и пуца три пута, у знак да су бадњаци подложени. Пошто се сви изредају здравицама, помоле богу и честитају по-

длагање бадњака, сједају по слами око ватре, гледајући како се бадњаци разгоријевају и жаре.

Кад дође вријеме вечери, домаћица уз помоћ женске чељади поставља преко сламе врећу, а потом приноси вечеру. Вечера је за Бадњи дан увијек посна. Поставља се кувани пријесни купус, кувани грах, кисјели купус резан на „дјевчиће“, кувани кромпир, кромпир-чорба, тучено жито, риба — зависно од тога како се домаћица опередијелила. Пошто се вечера постави, домаћица додаје свијећу домаћину. Он се подиже, пали свијећу и поставља је испод иконе или на бадњак, гдје остаје док се вечера. Домаћица приноси на ватраљу жар са тамјаном, кади бадњаке, а затим приноси чељади по реду, који три пута отвореном шаком повијају дим тамјана према себи, окаде се и три пута прекрсте. Пошто се окади сва просторија, чељад, бадњаци и остало, кадионица се ставља испод иконе. Неко од мушкараца, а најчешће домаћин чита молитву. Сви у себи понављају молитву, а кад се домаћин прекрсти, сви се крсте. Малу дјецу прекрсти мајка или неко од чељади. Домаћин сједа изговарајући ријечи „за добра почетка“, па сви сједају око вреће. Домаћин узима боцу и здрави чељади уз молитву: „Здрав сте моја чељади. Срећни бадњаци да буду и ноћашње Бадње вече! Да здраво и весело слаavimo божићне празнике, много лета и година! Дабогда да нам Бадње вече донесе сваку срећу и напредак, ове године и вазда!“ Кад домаћин узима кашику, сви се маше јела и почиње вечера. Пошто вечерају, кашике и суће остаје на мјесту гдје је ко одложио. Рано ујутру сви гледају своју кашику и гледају промјене. Ако је кашика чиста њу је дохватио божији анђео, а ако је испарана њу је дотицао анатењак (ђаво). У дијелу села је сачувана традиција да, уколико је неко од мушких глава умро током године, његово мјесто за вечером се оставља, поставља се прибор за јело и понегдје прекрије црном крпом, ако је тежа жалост.

Постоје нека вјеровања која се строго поштују за божићне празнике. Ако је бројна фами-

лија, није уобичајено да се постављају двије вреће умјесто трпезе, јер ће убрзо доћи до несугласица и диоба у кући. Причају Бадњари из Подгоре да је породица старог Стевана Бадњара била дуго година бројна и живјела у једном домаћинству. Једне године, пошто нијесу могли да се окупе за вечеру око трпезе (прострте вреће), поставили су двије. И, десило се да се те године браћа издијеле, што је Стеван жалио цијелог вијека.

По завршетку вечере, настаје породично весеље. Сви укућани се окупе и посједају по слами на патос, пјевају божићне и друге пјесме, старији гуслају, млађи читају старе јуначке пјесме, свира се уз свирале (двојенице), дјечаци и дјевојчице уче да играју или гуслају. На Бадње вече се касно лијеже, док су старији на „опрезу“ да их не превари сан и окасне са честиткама Божића.

У рану зору, пошто запјевају пијевци, Дробњаци се утркују ко ће се први огласити честиткама и пуцњавом. Прве пушке се између са прозора куће. Одмах почиње дозивање комшија, кумова, пријатеља, не само у селу, већ и у селима гдје се може чути „аваз“. Дурмитор узаври од гласова и плотуна. Интересантан је начин дозивања и честитања. Звач, пошто дозове (одазива се свако на трећи зов) празник честита са: „Добро јутро и срећан ти Божић!“, свакако уз изметање оружја. Звани одговара: „Добра ти срећа и све ти срећно и честито било!“ Овај на исти начин узвраћа и тако се наставља даље дозивање и честитање. Честитања трају док пукне зора.

Док се мушкарци дозивају и честитају Божић, нека од млађих жена из куће или дјевојка узима дрвени суд и одлази на извор или бунар и доноси свјежу воду којом се умивају чељад, а остатком се подмјешује чесница и остала тијеста. Гранчицом од бадњака се покروпи просторија гдје су бадњаци, а потом се оставља за рог изнад калица за млијеко. Тако се гранчица чува док следеће године не дође нова.

Чесница се мијеси пријесна, од домаћег пшеничног брашна. Пошто се добро натре и уобличи, у чесницу се ставља новчић, прстен, парче од краљаче, јарам и др. Посебно се гледа да се чесница ишара тако да се преко средине ивером од бадњака направи крст и ставе од тијеста четири слова „С”. Поред чеснице мијесе се и други колачи. Колач за полазника је такође добро ишаран и уобличен. Мушкој дјечи се мијесе колачи у облику крста, а дјевојчицама налик на преслицу. Уобичајено је да се за вола дешњака мијеси колач у сриједи шупаљ, да се може ставити на рог. Исти облик је колача за миша, али је нешто мањи. Понегдје мијесе колач и за вука.

Све вријеме домаћин куће сједи и чува бадњаке и чека долазак полазника (полажајника, радована), јер је у појединим селима у Дробњаку обичај да полазник изненади, прикраде се и изврши обред са бадњацима у одсуству домаће чељади. Кад се полазник појави на вратима просторије са бадњацима, или га сретне домаћин, он му у пролазу назове: „Добро јутро и срећан ти Божић!” Домаћин одговара: „Добра ти срећа и све ти срећно и честито било!” Полазник улази, посипа бадњаке и све присутне житом, ставља рукавице на руке, узима преталицу, а потом преталицом полако помјера бадњаке и подешава за кресање. Уз то изговара: „А лијеви, десни срећу дијели!” Пошто подеси бадњаке почиње са ријечима: „Колико варница, толико у нашега брата домаћина мушкијег глава, оволико волова, овнова, оваца, јагањаца! Оволико сваке среће и напретка у овај дом под овим кровом!” За све вријеме преталицом креше низ бадњаке, мијењајући да сваки окреше. Сви му одговарају са „Амин, Боже!” Полазник одлаже преталицу, вади из џепа гвоздени новчић и ставља га на десни бадњак. Одмах се помјера од огњишта и домаћину честита Бадњи дан ријечима: „Домаћине, срећни ти Христови празници, да их дочекујеш и пратиш много љета и година све у здрављу и весељу са свом твојом честитом породицом!” Потом се мирбожа са домаћином рије-

чима: „Мир Божји!“, „Христос се роди!“, „Вистину се роди!“ У мирбожању се додају и други благослови: „Да нам жито роди!“, „Радујем се Христу и његову рођенству!“ Сва чељад се мирбожају са полазником и између себе. Полазнику се намјешта столица да сједне покрај бадњака. Домаћица приноси поњаву и огрће полазника, јер ће стока боље млијечити и ићи ће у напредак. Домаћин приноси ракију, здрави полазнику и захваљује се на његовим жељама које је изрекао њему у кући. Док домаћин са полазником мијења здравице, домаћица се домогне здравице и здрави полазнику. У међувремену, у просторију се уводи во дешњак. Ако во преко прага крочи десном ногом, година ће бити берићетна, рода ће бити изобиља. Волу се на рог ставља колач, а потом му се даје из калице помијешано жито са сољу. Ако се во побалежа у просторији код бадњака право је задовољство, јер ће година обрнути на род. Домаћин позива полазника да му обиђе стаје и стоку, те други иметак, чиме се домаћину чини част. Колач умијешан за миша се ставља на атуле или рог да једе, како током године не би правио штете. У неким селима износе иза колине или амбара колач и храну за вука, и позивају да једе и да током године не „удара“ на торове и буљуке. Пошто се обаве све радње, полазник се позива у просторију гдје ће се обавити доручак.

Домаћица у међувремену припрема доручак за полазника и осталу чељад. На трпезу поставља суво месо с ножа, стари скоруп, меки сир, приганице, пржено сирово месо од божићног брера. Посебно се прави цицвара или пита. Постоји обичај да се у маслу цицваре оглећу дјевојке и младићи. Ако је лик јасан, особа ће бити здрава и ићи ће напредак у години, а ако је мутна очекују га болештине и сиромаштво. Уз доручак се мијењају здравице, читају молитве, дају благослови и разговара о домаћим пословицама и догађајима из прошлости, па доручак траје дуже од уобичајеног времена.

Полазник остаје на ручку. Ако је кућа полазника ближа, последије доручка одлази кући да опосли домаће послове, да се поздрави са полазником своје куће. На ручак се враћа око десет или једанаест сати, када се обично ручава на Божић. Полазник се у неким селима позива на ручак и на мали Божић (српску Нову годину).

Догоди се да полазник не дође да прекрсти бадњаке. Домаћин позива другог полазника који обави тај обред. Он наставља да обавља послове полазника и даље. Ако бадњаци нијесу прекрштени, прва мушка глава која прекрочи праг обавља послове полазника и припада му домаћинска част. Полазник може да прекрсти бадњаке до Малог Божића.

Полазник се одабира од милости, обично синовац, кум, добар пријатељ. Ријетко се мијења, а најчешће умјесто оца наставља син да полази кућу која га је одабрала. Постоји вјеровање да ако се дому не одржавају мушка дјеца, рађају само женска или ако му домаћинство не иде добро, треба мијењати полазника. Предлог домаћину дају стари људи. То се услишује, али има примјера да појединци, због љубави према полазнику, не прихватају препоруке и савјете, јер се полазник бира од милости. За полазника се посебно плету чарапе, најчешће с полупамука, купује кошуља, пешкир, марамница, мијеси и шара полазнички колач.

Божићни ручак је свечан. Поставља се астал и за њега сједају чељад. Домаћин куће сједа у врх трпезе у столовачу, а са десне стране полазник. Мушкарци сједају у врх трпезе, а потом женска чељад. Домаћица сједа у дно трпезе, према домаћину. Домаћица приноси свијећу у виду плетенице и трокраку коју домаћин ждије. На ватраљу или кадионици приноси се жар са тамјаном. Сви за столом се окаде, помоле Богу, а домаћин чита молитву и потом здрави ракијом полазнику. Чесница се приноси за сто. Домаћин је узима за један крај, а полазник за други. Потом је окрећу за сјеменом, помјерајући руке полако, а изговарајући ријечи похвале за „Хрис-

тове дарове" и сл. Чесница се окреће три пута. Домаћин је прелива вином, а затим полазник и домаћин ломе чесницу на половине. Сваки своју половину љуби, а потом их спајају. Опет љубе три пута наизменично, прекрсте се и ломе половине на парчад, коју дају чељадима. Љубећи чесницу изговарају се ријечи: „Колико љубио ја тебе, тако мене и моју фамилију господ Бог и данашњи Христови празници". Сви у комаду траже предмете који су замијешени. Настаје општа потјера. Ко нађе новчић, цијеле године ће имати доста новца, прстен казује да ће се, ако мушко нађе, током године оженити, а женско удасти. Дио од крављаче казује да ће му стока током године млијечити и имаће доста бијелог мрса, а ко пронађе предмет од јарма имаће добре волове.

Ручак почиње пошто се сломи колач и заврше церемоније око претраге. На трпезу се поставља суво месо с ножа, сир и скоруп, приганице, купус и др, за мезе уз факију. Пошто се неколико пута измијењају здравице уз мезе, доноси се главно јело. Прво се у тепсији поставља цогрдан, јело које се прави од дробљеног хљеба и чорбице на којој је куван божићни брав. Сви се послуже, а потом у калици или повећој тепсији приноси се кувани брав. Пред полазника се ставља главуша, а плеће скида домаћин куће. Ручава се полако, уз разговор и *гледање плећа*. Догађало се, ако плеће не казује добро, или није јасно, да домаћин шаље неког млађег добром гатару да каже шта пише у плећу. После је куваног меса ставља се пита или цицвара, ако није постављана за доручак. Уз ручак се читају молитве и дижу здравице. То чине разборитији људи. Здравнице су различите и нема посебног правила за њихово казивање. Ево једне здравице, записане у Врелима:

„Домаћине срећан ти Божић! Ко ти за трпезом сједио, вазда ти се веселио, а вишњи му Бог помагао! Дабогда да дуго и задуго славиш Христове празнике! Ти их славио, они ти помагали! У кући ти никад не фалило,

све ти берићетно било: са неба ти росило, у земљи ти родило, у класу ти било класато, у бусену бусато, у струку струкато, а на гумну хрпато! Дао ти бог свако добро и задовољство! Дабогда да имаш у изобиљу, да дијелиш гладном и невољном! Дуго и задуго се сретали и пратили у твом поштену дому и другдје, све у здрављу и весељу, Бог дао!”

По обављеном ручку, разговору и договору, полазник се полако припрема да напусти домаћина. Поздрављајући се с домаћицом, прима дарове. Уз дар се полазнику даје колач, специјално мијешен. Ако је он из другог племена, кум, пријатељ и даљи род, или јединац у родитеља, припрема се скупљи дар, обично кошуља. Сви укућани се поздрављају и мирбожају са полазником, а домаћин га испрати до меће свог имања. Полазник изражава за домаћина најбоље жеље: да му буде родна година, да му посао иде од руке, дјевојке да разуда, синове да пожени, унучиће да стекне, баџима да књига „иде од руке”. Зависи колико је полазник способан да „чита”.

На други дан Божића омладина се сакупља на сијела: креће се коло, игра љубикола, шећера, играју ситна кола уз свиралу, започиње шибљика, маглица, терзије, вађење из бунара и организују разне друге игре. Старији људи се састају и разговарају о домаћим пословима, обнављају историјске догађаје, међусобно мијењају здравице и угошћавају се. Понекад се „потегне” и божићно плеће, гуслају јуначке пјесме, игра прстена под чарапе итд.

Трећег дана Божића се иде својтама и комшијама у посјете. Испред ноћи се сакупља слама и носи у стају те помијешана са сијеном дијели стоци, а дио се носи у врт или башту и пали. Кућа се очисти и припреми.

Док трају божићни празници, одијевање је свечано. Намјерници и пролазници се дочекују с добродошлицом и угошћавају. Сиротниња се помаже. Све до Крстовдана се поздравља са „Хри-

стос се роди". Док трају божићни празници, стоци и свему што се гаји, даје се изобиље хране, да ништа не омркне гладно.

Мали Божић се дочекује такође свечано. Домаћин ложи преостали трећи бадњак, који је чуван да не догори. Уочи Малог Божића мијеси се колач, тзв. веселица. Шара се и за Божић, с тим што се по колачу са цијеви од ткања или грлом од боце, убадају пуцад са ознакама сваког чељадета појединачно, а потом по групама: овце, говеда, коњи, кокошки, свиње и др. Кад се веселица испече, свако гледа своје пуце. Ако је набубрило, ићи ће напредак, а ако је учиљено, пратиће га болести, сиромаштво и тешкоће. Свако вади своје пуце и једе, а пуцад за стоку се изваде ножем, ставе у решето са сољу и житом и дају стоци.

Уочи Малог Божића купе се сијела, а старији људи се окупљају и дочекују га уз богату трпезу, пиће и јело. Пропраћа се пуцњавом, честитањима и жељама за добро здравље и напредак. На Мали Божић се позива полазник на ручак. Поред осталог кува се черек са плећем, који се оставља од божићног брава. Плеће скида полазник или најстарији гост у кући, јер се поред полазника позивају и други гости.

О Божићним празницима се тумачи вријеме, род године, здравље чељади, напредак у породици. Ако је на Божић стока омркла гладна, гладна ће бити цијеле године. Ако на Бадњи дан буде облачно вријеме, година ће бити родна. Ако је Бадњи дан сувомразан и ведар, година ће бити сушна и неродна. Ако при сагоријевању бадњака ватра пуцкета и одскачу варнице, година ће за домаћина бити богата. Ако је на Божић мраз са ињем и снијегом, година ће бити родна. Ако са дрвећа пада китина, биће кишовита година. Ако прије подне дува јужни вјетар, појавиће се болести и биће болешљива година. Ако се на угарцима божићне ватре хвата пепео, прољеће ће бити мразовито, а година са честим сламама. Ако је Божић вјетровит биће упаћа (нападаће снијег) и наступиће велике воде. На Божић

се сијено с подине не скида вилама и осталим лијесом, већ рукама, да се током године говеда не би бола, а овце и овнови тукли.

На Божић и уз божићне празнике не треба никога пуштати, ван домаће чељади, да улази међу стоку, да их броји, препипава, да им даје храну, со итд. Не дозвољава се проношење кроз стоку јаја, соли, меса. Не дозвољава се пролажење кроз торине или пресијецање пројавка буљука у пртини.

На Божић се започињу многи послови: дјевојке да везу или плету, ткаље започињу ткање, а шваље штење. Мушкарци такође започињу послове.

Божићне молитве се читају у разним приликама: на Бадњи дан, на Божић, на други Божић, трећег дана Божића. Чита се бадњацима, за ручком, за вечером, по уношењу бадњака. За све прилике имају пригодне молитве и здравице. За читање здравица нема посебних правила, док се за молитве зна кад се која чита. Начин исказивања здравице зависи од оног ко је чита, његове обдарености, склоности и умијећа.

Записао

Борђије М. Остојић

ОБИЧАЈ „КРАЉИЦЕ” КОД ПОДУНАВСКИХ ШОКАЦА У БАРАЊИ

Краљице су „водиле дивојке” на Духове. Неколико дана прије тога састану се код неке старије жене, па се договоре која ће бити „снаја”, која „деверуша” и „поснашка”. Одреде и двије да буду „краљеви” од којих је један „краљ-торбоноша”. Остале дјевојке, 6 до 16 њих, су „краљице”.

На Духове се опет сакупе у истој кући и „липо се оправу”. „Снаји” ставе на главу „винац” од природног цвијећа и рузмарина. Обуку јој рубину „машлијару” и „свиленога пргача”. Иза „винца” јој ставе вео који јој покрива косу и пада низ леђа. „Краљеви” су обучени у рубине „машлијаре”, сукње, и опасани свиленим „пргачом”. На горњем дијелу тијела носе мушки „прослук”, а на глави шубару или шешир украшен цвијећем, перлама и перјем. Сваки „краљ” носи барјак украшен свечаним „отарком”. „Деверуша”, „поснашка” и остале „краљице” су обучене у свечане ношње, у рубине „машлијаре” или „везенке”. Уз машлијаре „пргачи” су свилени, а уз везенке вуном ткани.

Поворка иде улицом пјевајући:

„Краљ за краљем шеће и на се’ поглеђе,
стоји ли му липо рокља и кошуља,
Ако стоји липо, да му не дирамо,
ак’ не стоји липо, да му намишћамо”.

Домаћини који очекују „краљице” отворе „лесу на дворе” а на сред „двора” поставе „сто-

личку", на њу „чилимак" и вуном тканог „ванкуша". Припреме и колачића, вина и ракије да почасте „краљице".

Кад краљице уђу у двор, „снаја" седне на „столничку". До ње стоје „поснашка" и „деверуша". Остале „краљице" се хватају за руке у коло. „Краљеви" држе барјаке, стојећи окренути један према другом, на супротним странама изван кола. Краљице ћелу са лијева на десно и пјевају. Текст пјесме зависи од особе у дотичној кући којој је намјењена. На примјер: дјевојци, момку, малом дјетету, сеоском кнезу и другима. Код дјевојачке куће пјевају:

„Ми свукуд одисмо и оде добосмо,
оде нама кажу дива неудата,
'Ел ју ви удајте, 'ел ју нама дајте,
ми ћемо ју удат' за попова бака,
који ситно пише, ситно потписива,
по орловем крилу и по соколовем.

Домаћини их почасте, дарују им јаје, које „торбоноша" стави у корпу. „Краљеви" замјене мјеста, а „краљице" крену играти у колу, с десна на лијево пјевајући:

„Прошећи се краљу и два и три пута,
и зафаљи краљу овој куће и дому,
кућном домаћине, дворе поштеноме."

Након тога „снаја" устане, узме „ванкуша" на коме је сједила и баца га у вис два пута, говорећи:

„Толика вам кудеља била,
лака ко перје, танка ко свила!
Толики вам био лан,
ко буздован!"

Поворка излази из „двора" и одлази сокаком другој кући, опет пјевајући уз пут:

„Краљ за краљем шеће. . ."

Пред момачком кућом цијели обред је исти. Разликује се само текст пјесме:

„Ми свукуд одисмо и оде дођосмо.
Оде нама кажу, момче нежењено,
'Ел га ви жените, 'ел га нама дајте,
ми ћемо га женит' Туркињом дивојком,
која носи дара, дара три товара,
први товар дара — куму и деверу,
други товар дара — свекру и свекрве,
трећи товар дара — момку и дивојке.”

Пред кућом сеоског кнеза „краљице” пјевају:

„Ми свукуд одисмо и оде дођосмо,
Оде нама кажу у кнежеве дворе,
кнез кнезицу буди и у лице љуби:
— Устани, кнезице, дошле су краљице.
— А шта ишћу краљу?
— Сто у горе шкрипа..
А у горе шкрипа, мати сина шиба.”

Кад дођу пред кућу у којој је мало дијете „краљице” пјевају:

„Ми свукуд одисмо и оде дођосмо,
Оде нама кажу, чедо нењијано,
'ел га ви нишиште, 'ел га нама дајте,
ми ћемо га нијат, у млику умиват,
у сурутке купат', ракијом напајат'.”

Пошто су обишле све куће које су хтјеле да их приме, опет се врате тамо гдје су се сакупиле и опремиле. Распреме се, подијеле дарове које је „торбоноша” добио и разиђу се кућама.

Записао
Милан Дворнић

НАРОДНА ВЈЕРОВАЊА ИЗ ОКОЛИНЕ МОЈКОВЦА

НЕ ВАЉА СЕ

- Дјецу метлом тући — неће да расту.
Пришивати дугме на човјеку, док не стави сламку у уста — неће знати којим путем да окрене, кад иде.
- На прагу сједети — кућа или колиба пропуштаће воду, прокишњаваће.
- Сјекиру навече на крљи остављати — јер ће навече „зле душе” њом да се бију.
- Да дјевојка катао гребе и варенику пјени — покиснуће јој сватови.
- Пити воду на сијено док се трпа — покиснуће подина, или ће сијено преко зиме упустити воду.
- Љубити се преко прага — може у породицу наступити болест.
- У кући звиждати (звиждукати) — сакупљају се миши.
- Ноћу смјетлиште избацити — доћи ће вјештице.
- Луч нагорио на оба краја ноћу из куће избацити — са таквим се лучем бију здучи.
- Чешаљ на Бадњи дан помицати — појешће вуци овце.
- Трине (мрве) газити — неће жито да роди.
- Дјецу забрисивати — неће да расту.
- Брисати кућу, док се мртвац из куће не изнесе — да се не повампшири.
- Ноћу за покојником лелекати и тужети — ноћу ни кукавица не кука.

Да вареника покипи — разбољеће се овце и краве од вимена (бољеће их).

Лећи да спава, а да се не прекрсти — ако се прекрсти спава са анђелима, а ако не прекрсти обилазе га ноћу ђаволи.

Недјељом хљеб мијесити — слабо ће жито да роди.

На Туцин дан дјецу ударати — хоће чиреви по врату да им порасту.

Змију из куће избацити и тући — јер је она кућна „чуварица“.

Уочи Божића јести са синије (трпезе) — јер је то Христова воља.

Краве бити везом (конопцем) — хоће да повађају.

Волове према западу окретати кад се у њиви одмарају — треба се окренути према истоку, јер отуда сунце изгријава.

Њиву почети са запада подоравати — бољи је напредак у житву кад се са истока почне подоравати.

Јарам кроз браве проносити — не могу да бјеже кад их вук гони.

Кроз овце пролазити — јер тај који пролази можда неке враџбине носи, могу вуци овце поклати, или овце прекапити са млијеком.

Да овце наиђу на тућа солила — прекинуће са млијеком.

На сугреб стати — јер су пси неку болест оставили копајући шапом.

Једним прстом овце бројити — хоће да крепавају.

Док укућани једу да жена плете или преде — може се породица побољети.

У петак стоци со давати — петак је „мртав“ дан.

Празну колијевку љуљати — помријеће дјеца.

Да дијете спава кад сунце смирује — разбољеће се дијете.

Кад пас завија — то је знак да ће се неко зло догодити.

Кад гавран близу куће гракће, или кукавица кука — неко ће умријети.

Кад говеда задњом ногом одлажу — хоће студен и дуваће сјевер.

Кад пијевац ноћу пјева — колико је пута запјевао толико ће дана бити лоше вријеме.

Кад војска пролази да жене преду — смешће се војсци путеви.

Кад на Илиндан грми — неће родити љешници. Да мушко дијете погледа особа зелених очију — зелене очи су урокљиве па се дјетету може неко зло догодити.

Сањати нека имена као: Новак, Новка, Ново, јер ће дотични доживјети неку непријатну новост.

Или сањати Марка, Марију, Мару — нешто ће га лоше марити (нешто ће му се лоше догодити).

Кад дрма око — плакаће нешто.

Кад прст пожути — неко ће умријети. Кад лице чији је прст пожутио то примјети у кући неко ће из куће умријети, а ако примјети ван куће умријеће неко из ближњег комшилуга.

Сањати бијелу кошуљу — убиће дотичног нека биједа.

Да се веш суши кад сунце прехлади (залади) — јер тада зле душе почињу да стварају зло.

Да животиња језик избаци кад је заклана — крепаће нешто од стоке.

Дијете мало тек рођено за четрдесет дана из куће износити — тако је бог „рекао“.

Наићи на путу на расувано плетиво — то су неке враџбине (чини) потурене.

Нагазити на путу на конач различитих боја — то су потуриле „погане“ жене да напакосте ономе ко на то нагази.

Да мушкарац ставља панталоне под главу кад спава — облизнуће му се жена.

Да дјеца убијају жабу — умријеће им мајка.

Да лептир облијеће навече око свјетла — то је зла душа (вјештица) која неко зло доноси, треба је убити.

Кад иза лопатице дрма биљег — чуће се за нечију смрт.

Дијете прескакати — неће да расте.

Пити воду у вршај — закиснуће.

Двоструку шљиву дјевојка да једе — облизнуће се (родити двојке).

Ударити дијете штиљегом — неће да расте.

Поред дјетета причати о смртним случајевима — треба га повући за уво и неће му се никакво зло догодити.

На закопана јаја нагазити — јер су то зле душе потуриле и ко нагази на то умријеће.

Записао
Милош Вујчић

ЈЕЗИЧКЕ СТАРИНЕ ИЗ ВОЈВОДИНЕ

НУЗИД. Означава да је неко отеран да стане уза зид, ради стрељања (убијања). То се догађало током двају протеклих ратова. При повратку из рата, људи су причали како су појединцима наређивали да стану „нузид“.

ЊАЦКАТИ. Означава неозбиљно радити, на ситно, уз застајкивање.

У другом погледу означава и прекореваче од стране жене: „Та, немој ми ту њацкати!“

ЊАКАТИ. Означава обављање сексуалног односа са својом женом, јер жена често пребацује мужу (када је у годинама) да не њака, већ да „оштро“ обавља брачне дужности.

РАКИЛА. Жена, вредна, гостољубива и пожртвована домаћица. Има добро срце и сваког ко јој дође у кућу дочекује са пријатним и отвореним смехом, уз питање: „Како сте, да ли сте добро путовали? Да ли сте гладни, жедни, уморни?“

РУСКАВИЦА. Каже се за хрסקавицу и данас у Банату и Бачкој. Слово „х“ је избегавано у свим речима које почињу тим сугласником. На пример: рана, рен, рбат (горњи део кичме), охштаплер, Рват и друго.

СКЕРГЕЧИТИ. Означава згрчити, сморати, зграбити. То се односи на сукоб са извесном особом која се не трпи.

У другом погледу односи се и на жену коју је мушкарац згрчио у љубавном односу.

СКАЧКАТИ (се). Слепиле се флекуце или резанци (тесто), па их је у гомили по њих пет, шест.

Такав израз је био и изговор једне снаје, када ју је свекар упитао: „А, јел, снао, зашто су ови резанци овако слепљени?“ Она му је одговорила: „Та, скачкали се. Волу се, бабо, волу се здраво!“

САВЛАЈСАТИ. Означава савладати, умирити, спречити. У изразитој нервози ова се реч употребљава за немирну, успаљену особу.

САМИЦА. Представља бисерију, шаргију, у коју Банаћани радо свирају, јер је извођење мелодије веома просто.

ФУТИРАТИ. Неког узимати наум. Зарезивати га, поштовати, ценити његов ауторитет.

ФИБИГОВ. Мало стакло за ракију од два децилитра. Често се овим именом назива и фићок (чокањ) исте запремине.

„Нали ми, жено, фићигов,
Ако хоћеш да останем твој!“

ХАЈДАРА. То је жена распусног владања, понашања. Њој нико не може стати на пут. Она хајдара селом и прича са сваком женом на коју наиђе.

ХУРДА. Добијено бело, хранљиво, претерано витаминизирано и беланчевинасто јестиво од искуване сурутке — овчијег или крављег млека.

ЦИЦМИЛ. Девојка која се понаша као мачка. Она је мирна, умиљата, присна и веома привржена сваком ко са њом лепо поступа.

„Ој девојко, мој цицмиле,
Тебе љубим и уживам.“

Твоје руке кад загрле,
Ја тек онда раја снивам!"

ЧАКАЈ. Довикује се коњима кад пођу и изађу из бразде, која се оре, али у лево. Чакај, означава: „иди у десно”.

ЏАНГАЛО. Предмет којим се боде неко, најчешће у леђа.

ШУБКА. Тупоглава жена, која не зна „три попреко ни две унакрст”, али јој је карактер добар, па чак и симпатичан.

Забележио
Миливој Попов

Сведочења

КАКО РУСАНКА МИХАЈЛОВИЋ „ОДВЕЗУЈЕ” МУШКАРЦЕ

Ој Боже, свашта сам доживела и видела разне несреће и невоље. Долазе ми људи с разне страна, моле ме да ји помогнем, да ји олакшам мuku и срам. Кол'ко жена мож' да напакости мужу ел швалеру то не мож' ни највећи душман на свету. Жена ти је бре највећи осветник куј постојава. Раде оне и друге чини и напрате, на пример за стоку, за кућу, за несрећу, за страдање... Ал кад направе напрату па свежу човека, то ти је најгрђи белај. Доћу ми, тако, младићи па дрћу од стра'а, море више од срамоте. Чули за мен' па доштли, 'тели би да ји ја помогнем ал' не мож' да ми кажу шта и како се десило. Кад ји видим, тако, да црвене, и де обесили главу дол' ја одма' знам шта ји мучи, која ји мора мори. Кажим ји: „Ви сте мора да је везани”. Они сам' климну главом и кажу да помагам како знам и умем. То су ти мuke живе, млади људи, а у такве невоље, сам цвиле ка' кучићи. Најпре ји саслушам да ми све опширно кажу од кад су приметили да не мож' са женском оне ствари, па онда на коју сумњају де ји то учинила. Они се после ослободе, кад виде де мора све да ми кажу, па ми испричају целу причу како се све то код њи' догодило.

Доће ми један дан, тако, одавно то било, може бит' да има више од двајес' година, неки

Никола из Црњаке. То је исто влашко село, није далеко одавде од Клокочевца. Нема више од десетину километра у вр' главе. Жал'о ми се, сиромас' свезала га нека Владица Јоновић, исто из Црнајке. И ја га одвежем. Она га јопет завеже. Ја га одвежем, она јопет исто. Ишло то ишло, куј зна кол'ко пут. А то му била швалерка, живео с њом много година. Доводио ју и њу једанпут код мен'. Била то лепа женска, ка' да је уписана. Ја ју кажем да се мане тога и да гледа њојан пос'о, ал куд ћеш ти, ћаво тера своје. Није му дала мира никако, све док није изела главу. Убио ју то лето Никола сикиром у потоку и то на мртво. Таман вртала краве с паше, а он ју вардео и готово, отиде млада младина ка' да није ни била. Ал' она крива за све, није 'тела да га остави, па то ти је. Ви'ш како је то било. Он имао красну жену, ал' Владица га свеже да само с њом мож' да чини оне работе. Кад 'оће да легне са својом женом, нема ништа. Омекша му се она работа и готово. Види то његова жена да није све како треба и ће се растури кућа. 'Оће жена да га напушти, 'ел се то прилично одужа. Чим отиде код Владице куд она чува стоку, све у реду. Задовољна она, задовољан и он. Она заголи дупе, да простиш, ту на ливаде и тако до пладне. Кад се напасу краве они се разибу сваки на своју страну. Али није волела она да чује за његову жену, па му се зато и осветила. И то није једанпут, него Бога питај кол'ко пут. Ене ју сад на гробљу у Црнајке, покрај самога пута. Наситила се везања. Не мож' бре ти да будеш курва, а да браниш човеку да има односе са својом женом. Куд то мож' да буде. Причала сам Николе да ју мане, па нек' буде како 'оће, ал' он ми каже да ће га жена остави. Ђе му остави и децу и све.

Има много разни' начина да се мушкар завеже. Главно ти је то да му женска узме семе. После је све готово. С њим мож' да начини све. Узме, тако, семе па га умота у сточну балегу, ел да простиш гомно. Тако то све ноћу однесе на неки незнани гроб и закопа на девет стопа

идући у награг. За то време она у себ' изговара, кад овај мртвац устане, тад тај и тај (спомене му име) мож' да ј... своју жену, 'ел па швалерку. Зависи дал' га веже жена 'ел швалерка. Има и те случајева да га жена веже, да не мож' да се скита код неке друге. А вежу га и на друге месте, ал' јопет без семена не мож'. Та жена која то чини мора да има косу од мртваца, па заједно са семеном однесе на оно место куд се урва земља. Тад изговара: „Како се та земља урва и пропада, тако тому и тому да пропадну к... и муда.”

Ете, сад видиш шта све жене не чине, па после кажи 'ел сам у праву 'ел нисам. И да видиш неће се оставе тога, него и ако знају де то не треба оне још горе буду. Не мож' жене без стојка па то ти је. Нагуши ји се дупе па не виде белог Бога. Тад можеш руку 'ел ногу да ји осечеш, оне неће осете. 'Ел жена ти је иста као и стока. Вид'о си свињу кад ју падне на букарење, она не мрда с места, па ју ти уби на место. Не ваља то шта оне раде с мужевима. Нека изгуби главу од мужа, нека од швалера, а нека и од Бога. Мислиш ти да Бог воли то.

Ја само одвезујем и помагам људ'ма кол'ко могу и кол'ко умем. Никад никога нисам звезала нако ме многе жене молиле и то за велике паре. То је велики греј, ка' да си убио човека. 'Ел ако га свежеш, ка' да си му одуз'о живот. Море и горе од тога. Кад му одузеш снагу и мушкос', ти си му одузео и вид и разум и 'леба и све. Зато, ја се трудим да помогнем свакому кол'ко могу, а сигурна сам де свакога могу да одвежем кога је свезала људска рука. Е ако га свезала божја рука, ту онда помоћи нема. Против Бога се не треба борити, 'ел је његова моћ најјача од свега што постојава. Он је свема нама дао душу и он ће и да ју узме кад 'оће. Сви смо ми понизни према њему. Зна он шта свакому треба и шта га боли, 'ел гладан и 'ел жедан.

Најпре кад човек дође код мен', треба да понесе три рафије с којим се веже лојзе и те рафије треба да скине с крље. Други пут кад

дође да понесе катанац, нов купљен из радње и неупотребљаван. Трећи пут кад дође да понесе пушку 'ел пиштољ. Ја одвезујем уторком, четвр-ком и суботом, ал' ако у те дане падне неки светак онда ни тад' не радим. Није то шта ја тад' нећу да чиним него од тога неће ништа да буде. Вајде нема никакве. Кад ми донесе први дан (уторак) рафију, терам га да стане у ћоше собе и да се окрене на исток, куд сунце излази, па му између ногу увежем и испреплетам ону рафију, да не мож' лако да се распетља. То та-ко све учиним, да простиш, близу код муда и код оне работе шта је отказала. У један ма' исечем оштрим ножом 'ел маказама оне рафије и док оне падају на земљу ја кажем: „Како ра-фија држала крљу па се одвезала, тако и ти био свезан од те и те жене, па се одвезо“. Кад по-ђе код куће ја му дам ону рафију да је фрљи негде на неку раскрсницу. Е, сад, с катанцом исто радим између ногу. Закључавам га и от-кључавам до девет пута и казујем: „Како се овај катанац откључава и како се врата отвара-ју, тако да се и теби отвори снага и мишићи и зрати мушкост, крв да ти појури, слух да ти оја-ча и вид, да будеш ка' бик, снагу да имаш, жене да можеш да обаљујеш и да ји ноге дигу-јеш. Која те свезала испале ју очи, сисе ју се распукле, млеко ју потекло па никад не стало, од пичке ју ништа не остало и све ју на свету пропало.“ После, јопет, кад пођем дам му онај катанац, онак' отворен да га фрљи там куд ни-ки не мож' да га нађе и затвори. Заједно с њим фрљи и ону воду са све флашу у коју сам ба-јала и врачала. Е, трећи пут кад ми дође, оти-демо ту, близу, на Поречку реку, види се одав-де, а он опкорачи воду, 'ел стане наред вира. После му кроз ноге пушком 'ел пиштољом пу-ца њигов отац, 'ел брат, 'ел било кој од мушке стране из њигове фамилије. Пуца му, тако, до трипут. Једанпут пуца уз воду, а двапут низ во-ду. После свакога пуцња треба да прогуне по је-дну живу рибицу у'ваћену у те реке. За то вре-ме ја му исто бајем. У тем бајању и у те пуц-

њаве он буде начисто одвезан. Тако, чим отиде код њега дома, 'ел код швалерке, куд он 'оће, одма' мож' да ју ујане и да буде све како треба. Ал' кажем ји увек да се пазе и ману се такве жена, 'ел оне ће јопет да му исто направе. Да пази на семе, да му не остаје код њој на постељине 'ел у оне проклете работе која га и довела дотле. Имаш људе који се и узму у памет, ал' имаш и оне који дођу јопет код мен'. Ја све испочетка. Куд ћеш да оставиш човека да болује, 'ел њега све боли, мокри крв, жиле му се затегну, муда му отекну, врат и грбина укоче, гледа укосо и страшно. Бог да те сачува од такве насти и невоље. Да плујеш од стра'оте.

Долазе ми тако људи с разне страна. Били неки из Ниша, неки из Кладова, неки из Петровца, долазе ми са све страна. Ал' право да ти кажем највише ми долазе ови наши Власи из Крајине и из Хомоља. Мој Клокочевац је баш ту на средине, а чули за мен' ел ја одавно чиним добро људма. Влајње су ти опасне жене, она има да те свеже ако ју оставиш 'ел наљутиш па макар цркла. Воли она да те има само за њу, па Бог. Неће она да те дели с другом, па макар била и твоја жена. Боли њу пичка за све друго, њој треба шта треба, а ти види како ћеш. Ако ју оставиш не ваља, ако идеш на више места не ваља, ако имаш твоју жену не ваља. Она 'оће само њу да имаш и готово.

Е, да ти причам нешто смешно. То сад нама смешно, ал' човек у невоље, није њему смешно. Дошо ми, тако, неки капетан из Београда, човек у пензије одавно. Каже он мен' да га свезала нека његова швалерка па нити му се дигује она' палавртак на њу, нити на неку другу. Отказала работа начисто. Питам га кол'ко има године, а он ми каже де има осамдесет. Онда ја њему кажем да се он врне од куд је и дош'о, 'ел не могу у тем случају ни ја да му помогнем. Њему је Бог уз'о снагу и мушкос'. Прошле му године, нема шта да се лажемо. Остар'о човек, оматорео и ту нема никакво везање брате! Чим човеку прође шесета година, ја се не при-

ваћам да га гњавим и да се малтретирамо цабс. Прошго сивац Крушевац и то ти је све! Док си био млад, било све, сад ћока и њему и свакому куј остар'о. Године иду, пролази живот. И ја сам некад била девојка, сад сам близу шесет. Тако ти је то. Нема спас за такве. Они сам' мисле да ји нека свезала. Куј ће ји веже тад кад ји једна нога у гробу. Јел знаш за ону песму: „Дупе све мање, ноге све тање, гуза све ужа, муда све дужа, кита висећа, права несрећа”. Токо ти ја њега испратим од куд је дош'о. Видим, криво му, ал' шта му могу, нисам ни ја Бог.

Долаз'о ми и неки занатлија из Кучева, исто стар човек. И њему сам тако рекла. Нема ти брале помоћи, теб' је Бог свезао. Ал' шта ћеш, човек у невоље, кажу неки, а преко телевизије било, направили неку ствар за старе људе, па чим га завуче у оно, а он му се дигне. Свашта ће измисле за паре. Ја да ти кажем ка 'стара жена: све је, мој синко, за време. Пролазе лета и године, ал' пролазимо и ми. Везање истино има и ће да га буде док год буде и људи. У овом нашем крају има доста чињарица и оне раде свашта. Мука је да човеку учиниш добро, а зло часком буде. Бадава ти и паре и куће кад немаш здравље и срећу у животу, у деца, у жене, у фамилије, у свему.

Е сад, да ти кажем још нешто. Ја имам код мен' увек траву за отварање и за одвезивање. С њом радим и једно и друго. Куј дође код мен' да га отварам 'ел одвезујем, после три доласка, ја му дам мало од те траве да носи увек с њим куд год иде. Мало од њој да ушије у поставу од капута, мало у јастук куд спава, мало под праг на улазна врата, мало у лимузину ако има. Тако свуд помало. Е, тога човека не може швалерка 'ел жена да свеже. Њему ники ништа не може, 'ел ова моја трава га чува од сваке чини и сваке нечисте силе земаљске и небеске. Њу мож' да носи ка' амајлију, а за то да ники не зна, па ни његови укућани. Ако неки за њу дозна, онда она ништа више не вреди, нема више ону моћ. Сад, тај човек, ако ту тра-

ву неће да носи с њим, 'ел ју па изгуби, онда ће јопет на њега да иду чини и везање. Само, ја с таквема 'оћу и да се посваћам. Овам ји саветујем како треба да чине, а овам они неће да ме слушају и поштују мој савет. Ето, тај Никола из Црнајке, шта сам ти причала, куј зна кол'ко пут долаз'о на одвезивање. Кол'ко крива Владица, тол'ко и он. И ишло докле ишло, док један није отиш'о под земљу, а други на робију.

Ако му и трећи пут не помогне, а то се ретко дешава, онда ту нема више никаквога спаса. Не помажу више никакве радње ни вртања. Ако барут не помогне онда не мож' ништа. Млоги ишли и у манастире да ји читају молитве по три сата и на крају ништа од тога. Чујем, по неки, куј више није способан за женску, добровољно се пријави за намастир, да у миру и тишине проживи још мало од живота. Ја да сам нека влас', ка' шта нисам, донела би такав закон да се све врачарке и чињарице, шта раде с осветом, на мртво побију и да ји се и гроб не зна до века. 'Ел ако свезала човека, она исто урадела ка' да га је и убила. А код нас то ники не води рачун. Ма нема влас' више за ништа, а ман' за то, куд сам ја отишла, Богу под пенцер.

Тако ти је то. Мол'те Бога, децо, за здравље и мир у држави, а друго ће све да имате. И немо' много да се скитате и трчите за сваком сукњом, 'ел ће доћете код баба Русанке у Клокочевац. Па и ако доћете, ја сам ту, ћу да ви помогнем кол'ко могу. Женско дупе, да не кажем оно друго, је слатко, али чувајте се кад ви ја кажем. Никога оно није усрећило, него је растурило куће и заједнице по целом свету. Сад памет у главу, па да се видимо само у добру.

По казивању забележио
Златимир Пантић

ПРЕНОШЕЊЕ МАГИЈЕ РЕЧИ

И мала је тамо у Вучковици, иза Ивањице, једна — било јој име Винка — и она радила тако, како да ти кажем, гасила угљевље. И имала та Винка сестру близу овде у комшилуку мом. И сад ова сестра њезина имала снау па јој нешто није добро било. А она ћера мене: не море она сама да јој иде. „Ите оној мојој сестри она свашта зна, каже, тамо бијели свијет долази к њојзи. Чула сам”, каже, „ите не може бити те неће нешто помоћи!”

Ја сам била здрава, само за љубав ње идем. Одемо тамо. Дођемо код ње — уторник бјеше. Оно вашир, ништа више но вашир: о ћеце мале, о младе, о људи, о Беотрабана, о с колима, о грабана, бог те вибо. Дођосмо ми, пита она нас: „Одакле сте?” Велимо: „Из Брекова!” „Јој”, каже, „далеко. Ја знам ће је Бреково. Имам ја сестру у Брекову, па је се прије мене удала, каже, двије године, па сам ја њој долазила док сам била ћевојка, вели. После сам се удала и дошла воће. Ја њој нисам отишла нит је она мене кад дошла. А знам ће је Бреково. Знате ли ви ту?” А ми се насмијасмо, велимо: „Ми смо њене!”

Она тако мило јој би, пуна среће. Понијеле ми ракије љуте, по влашћу јој понијеле тамо. И она нас естра у зграду неку, не тура нас с овим народом. У кућу неку, стара кућа вако пуна, пуна она кућа. Двадес четири сата бисмо. И она целе ноћи, цео дан они и целу ноћ сутредан опет оном народу то конта: гаси угљевље и

салива страу, гаси угљевље и салива страу. И то народ каже — вајде.

И остави она нас те бисмо три дана и три ноћи. Већ разлеже се. Уторником, скончани уторник зову, кад спада мјесец, знаш. Па тај уторник скончани зову. Каже: „Ви ћете да останете док се разлегне ови народ са мнош.“ Разлеже се они народ.

„Видите ли ви ја сам остарила, ја сам гробу над вратима, ћецо моја, ја ћу вама да кажем све што ја гођ знам. Ви видите шта ја радим и како радим. То умјете урадити, а казаћу ви најглавније што се одбраја: шта се баје, шта се прича кад оно радиш. Што се прича то је главно. Радиш и одбрајаш, саљеваш страу и одбрајаш, гасиш угљевље — одбрајаш, смјераваш тамо неким концима и одбрајаш.“ Од жутице се смјерава, како да ти кажем, летне овако човек, женско, и смјерава гаса ноге доле на руке, са лијеве ноге на десну руку, са десне на лијеву. Смјерава га, те конце исијече и одбраја...

И све она нама: „Пантите ви, каже, шта ја причам. Ја ћу то вама урадити, а ви то пантите. Ја сам гробу над вратима, данас јесам — сутре нисам, ваљаће то вама...“ И она то уради тој мојој јетрви што отишла са мнош. И мене исто ради. А она јетрва вели: „Ја не могу, сејо, ништа да упантим што она прича. Ово могу запазити што она ради, а ја не могу да упантим ово шта прича.“

Ама, да виш оће све у мозак. Све запантик. Панतिक ноће. Неколико пута док смо биле понављак да не заборавила. А кад сам отуд пошла вамо ја све гредом идем па бројим. Све бројим да не би заборавила, па кад дођем воће — исто тако. Али не могу да спавам, ноћи оћу да упантим. Данас-сутре ја све то уврћек и упантик.

И, ништа ја то нисам шћела, о том појам нисам имала. Нисам. Доће туне једна кона моја, почесмо нешто разговарати. И прича она да је ишла у Вучковицу. И прича да је народа доста, бијели свијет долази. „Ја све знам, реко, оно што она зна, реко, она је мене казала!“ А

тај јој човек бијо слаб: пожућео је бијо ко свијећа, имо јој жутицу. „Ајој, бре, кад знаш те су упантила, би ли ти то урадила моме Петку?”

„Не могу, нећу да почнем, ако почнем то, почнем радити оће народ да ми досади”. И оде она. Кад би прође десетак дана, ето ти њезиног чоека. Купијо, бог зна како, једну мараму. „Донијо сам, оправила ме Марина. Причала ми је да ти нешто знаш од жутице. Е, бота ти, ако знаш штогоћ ми уради, молим те ко мајку.” Овамо-онамо, о, шта ћу: ни му урадити ни му одрећи. Мислик, мислик, ја урадим све како ми је Винка причала. Све оно урадим нако. И он оде кући, њему би боље.

Звао један ономо у Букићима, колега му један, звао мобу копања и веле двајес копача. Он отишо на ту мобу. И онда поче ш људма нешто разговарати и потегне ти он те исприча: „Ама, ја сам, вели, бијо сав пожућео — тачно је била жутица на мене и ја сам отишо код једне жене овде и спасила ме!” „Која ће бити?” Најпре, веле, неће да каже. Повика један туне: „Ја сам нишо у Ивањицу к Драгану некоме те ми је скидо жутицу, ја морам јопе ићи!”

И међу тије двајес копача он каже за мене. Е јој, после, не могу жива да останем. Те ете ти жена, те ете ти људи, те ете ти доносе ћецу, у чуду се после вибок, цаба ти све. Е, тако, дошла једна воће из Биљевца, чак отуд, и три мјесеца бетету. „Јој, баба, дошла сам, каже, вели, долазиле ми неке жене на бабине, вели, и како су ми долазиле оне жене на бабине, мене оно дијете не увлачи језика у главу никако. Миловале су га, узимале су га, претурале су га, али пошто су отишле, ја му не могу ништа. Ја му, каже, не могу ништа, аман бог, спашавај ме сад!”

Ја сам погасила воће угљевље. Чим сам ја погасила угљевље, дијете се тамо смирило.

Замисли, има ту нечега!

Записао по казивању Росе Поповић
Видан Николић

Расцрпаве

Ана Радин

О МИТСКОМ МИШЉЕЊУ И МИТСКОМ ПОЈМУ

Исто као и митски појам, митско мишљење не може се у целости реконструисати. Ипак, наука настоји да открије његова основна обележја и ми ћемо овде подсетити на једноставно и прегледно изложена гледишта Елеазара Мелетинског,¹ а онда ћемо у вези са митским појмовима приказати и друге ставове.

Има неколико одлика митског мишљења које Мелетински држи за најопштија. Прва је међу њима *свеопшта персонализација свега*. Изгледа да је архајски човек приказивао свет служећи се зооантропоморфним облицима па је све његове делове персонализовао, а релације у њему изједначавао са односима унутар сопственог друштва, највише са породичним. Ова се претпоставка најбоље доказује помоћу космогонијских митова на примерима митског изоморфизма просторних односа са деловима људског тела. Тако и свет митских натприродних бића представља особит персонални одраз уобичајених форми живота, а истовремено се схвата као праизвор тих форми и нарочита, виша стварност.

¹ Елеазар Мелетински, *Поетика мита*, Београд, б. г.

Као другу одлику митског мишљења Мелетински истиче *општи синкретизам*. Захваљујући њему у миту се запажа сједињеност субјекта и објекта, ствари и њених атрибута, појединачног и општег, статичног и динамичног, просторног и временског, материјалног и идеалног — предмета и знака, ствари и речи, бића и његовог имена.

Трећа је одлика митског мишљења *слаба развијеност апстрактних појмова*. Митској логици, колико се данас зна, главни је инструмент чуло, а материјал за њену обраду — чулно опажање. Зато се у миту логичка анализа и класификација спроводе помоћу конкретних, очигледних представа, стечених чулним искуством, које су, при том, способне да стекну својство знака, а да сачувају конкретност. Класификација се спроводи опет помоћу чулног опажања, па се појаве деле на сличне (односно, на међусобно еквивалентне) и различите (односно, на супротне оним првим), те се у процедури бинарног раздвајања помоћу парова опозиција, истовремено образују два низа еквиваленција. На основу овог сазнања може се претпоставити да се неко митско биће смешта у један низ еквиваленција, уз могућност померања по његовој скали, али без могућности преласка у други, супротстављени низ. То истовремено значи да се у миту објекти (предмети, ствари, бића) асоцирају према спољним, секундарним чулним особинама, и зато се та асоцијација претвара у однос који ми препознајемо као узрочно-последични, а у миту се види као *замена суштине пореклом*, због чега мит моделује свет приповедањем о његовом настанку — свѐтом причом о савлађивању хаоса и успостављању космоса.

Постоје, наравно, различита мишљења о митским појмовима и речима, првобитној свести и мишљењу. Полазећи од Виковог става² о фантастичним универзалијама као првим митотворним

² Бамбатиста Вико, *Начела нове знаности*, Загреб, 1982.

појмовима и његовог убеђења да архаична мисао није била способна за интелигибилне појмове (већ је стварала идеалне обрасце на које је сводила све посебне), савремени истраживачи мита развијају тезу о синкретизму архајског мишљења. Чак и онда када се међусобно разликују по методским приступима (симболичка теорија Ернеста Касирера, аналитички ставови Олге Фрејденберг, поетолошка истраживања Елеазара Мелетинског, на пример),³ знатан број истраживача види у плодовима првобитног мишљења конкретне, нерашчлањене, сликовне појмове, алогичне и антикаузалне. Они сматрају да је реч о мисаоном процесу који је поистовећивао ствар са њеним својствима, узрок једне појаве тражио у постојању сличне, није разликовао реално од идеалног, ствар од представе, субјект од објекта, исходиште од начела, већ је део поистовећивао са целином и стварао конкретне, унификоване, сликовне појмове.

Слично овим ставовима о генералном синкретизму првобитног мишљења, развијају се хипотезе о његовој асоцијативности, аутоматизму и несвесном, које су нарочито заступали Џејмс Фрејзер, Франц Боас и Вилхелм Вунт.⁴

У психи по себи, која је, у суштини, слабо повезана са спољашњим светом, Карл Густав Јунг⁵ видео је извор и порекло свих представ-

³ Ернест Касирер, *Филозофија симболичких облика*, Нови Сад, 1985; Олга Михајловна Фрејденберг, *Мит и античка књижевност*, Београд, 1987; Исти, *Слика и појам*, Загреб, 1986; Е. Мелетински, *Нав. дело*; Исти, *Первобутније истоци словесног искуства, Ранне форми искуства*, Москва, 1972.

⁴ Џејмс Џорџ Фрејзер, *Златна грана*, Београд, 1937; Франц Боас, *Ум примитивног човека*, Београд, 1982; Исти, *General Anthropology*, Washington, 1938; Исти, *Race, Language and Culture*, New York, 1966; Вилхелм Вунт, *Представа, чувство, воља*, Београд, 1921; Исти, *Мозак и душа*, Београд, 1921.

⁵ Карл Густав Јунг, *Динамика несвесног*, Одабрана дела, књ. 1, Београд, 1977; Исти, *О психологији несвесног*, Одабрана дела, књ. 2.

них структура првобитног мишљења и сматрао да се најстарији замци мисли преносе наслеђем у облику „несвесних резерви”, архетипова, који нису само митотворни и структурни елементи несвесне психе, него су и постојана језгра значења.

Спрега етнолошких, антрополошких и књижевно-теоријских знања са лингвистиком, најизразитије се одразила у радовима Макса Милера, Леви-Строса, Ролана Барта и Александра Потебње.⁶

Милер је заступао необичну теорију о „болести језика”, сматрајући да је првобитни језик био свесно метафоричан и да је изражавао високе, песничке појмове. Када се та првобитна метафоричност одвојила од контекста и практично заборавила — родили су се митови.

Приступајући миту са становишта лингвистике и семантике речи, Александар Потебња се оштро супротставио Максy Милеру, заступајући хипотезу о унутрашњој представности речи као врсти чулног знака семантике речи. У првобитном језику, по његовом мишљењу, нису била заступљена апстрактна него конкретна значења која су поседовала неку врсту несвесне метафоричности. Тако је митски појам замењивао сложено и тешко схватљиво блиским, очевидним и појединачним и сачувао, при том, симболичку многозначност. Митска реч није разликовала супстанцу од атрибута, него је вршила синтезу на основу прикривеног поређења.

⁶ Max Müller, *Lectures on the science of language*, London, 1861—64, немач. изд. *Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache*, 1863, 1866; Исти, *Chips from a German workshop, Essays on the science of religion and on mythology, traditions and customs*, Oxford, 1894—95, нем. изд. *Die Wissenschaft der Sprache*, 1892—93; Клод Леви-Строс, *Дивља мисао*, Београд, 1978; Исти *Митологије*, Београд, 1980; Ролан Барт, *Књижевност, митологија, семиологија*, Београд, 1971; Исти, *Задовољство у тексту*, Ниш, 1975; А. Потебња, *О мифическом значених некторух обрјадов и повериј*, Москва, 1865; Исти, *Из записок по теорији словесности*, Хар'ков, 1905.

Занимљиво је да је Ролан Барт, који је тесно повезивао мит са језиком и држао да је митологија део семантике, својим ставовима о првобитном мишљењу, практично, повезао теорију асоцијативности и метафоричности са теоријом логицизма и функционалности. Митски појмови су, по његовом мишљењу, били магловити јер су настајали на принципу асоцијације. Релацију означеног и знака Барт је видео на својствен начин, тврдећи да је митски означеник био „празан“ а да је знак био „пун“. За разлику од језичког значења, митско је по Барту било мотивисано аналогијом. Основна намена митских појмова је функционална, јер су појмови настали да би нечему били „лодешени“.

Енглеска антрополошка школа, на челу са Едвардом Тајлором и Ендрју Лангом,⁷ заступала је тезу о праволинијском еволуционизму о јединственом типу мишљења, који је строго рационалан и ограничен тек одређеним историјским искуством. Супротстављајући се енглеским антрополозима, Бронислав Малиновски⁸ држао се функционалистичког става и у митотворачкој мисли видео практичну сврховитост јер се она јављала да би кодификовала правила, учврстила морал, одредила принципе и рационалисала свест. Француски социологзам, којег најбоље представљају Емил Диркем и Лисјен Леви-Брил,⁹ истиче колектив над индивидуом па у првобитном мишљењу открива колективну мисао и одговарајуће категорије које се поклапају са општим својст-

⁷ Edward Burnett Tylor, *Primitiv Culture*, New York, 1874; Andrew Lang, *Myth, Ritual and Religion*, London, 1877. и 1889; Исти, *Custom and Myth*, London, 1884; Исти, *The Making of Religion*, London, 1891.

⁸ Бронислав Малиновски, *Магија, наука и религија*, Београд, 1971; Исти, *Аргонаути Западног Пацифика*, Загреб, 1979.

⁹ Емил Диркем, *Елементарни облици религијског живота*, Београд, 1982; Lucien Lévy-Bruhl, *Les fonctions mentales dans les sociétés inferieures*, Paris, 1928; Исти, *La mentalité primitive*, Paris, 1935; Исти, *La surnaturel et la nature dans la mentalite primitive*, Paris, 1931.

вима ствари. Те колективне категорије, у облику појмова и представа репродукују, одражавају и „преводе” социјално стање и представљају практично његову метафору.

За разликовање природе појма и речи у митопоетском и уметничком проседеу значајни су радови структуралиста и семиотичара који су се овим проблемом бавили непосредно. Гледајући на мит као на језичку појаву, Клод Леви-Строс¹⁰ заступао је тезу о делотворности логичких механизма првобитног мишљења. Сматрао је да је примитивна логика била способна за уопштавања, класификацију и анализу, а логичку опозицију истакао као основни инструмент митологизовања. Издвајајући бинарне опозиције, Леви-Строс се приближио аналитичким радовима совјетских семиотичара који целокупан мит посматрају као специфичан номинациони семиозис. Јуриј Лотман и Борис Успенски¹¹ сматрају да је за митско схватање карактеристично поистовећивање речи и денотата, имена и именованог. Наравно, они су при том свесни да се „чист” и потпуно доследан модел митског мишљења не може реконструисати, али су у свести и говору детета раног узраста открили делимично аналогне језичке и мисаоне варијанте. Оне представљају одређени вид хетерогеног мишљења које у себи чува слојеве изоморфне митском језику. Детињи говор не своди се у потпуности на властита имена, али је са својом екстранормалном фонетиком најбољи живи пример номинационог семиозиса, јер властита имена чине његово језгро као што чине и језгро митског језика.

За предмет о коме је овде реч нарочито су важни семиотички ставови о метафори, симболу и синониму у митском и немитском тексту. Многи су аналитичари мита управо у метафори видели природан облик митопоетског исказа. Сов-

¹⁰ Видети нап. 6, под Клод Леви-Строс.

¹¹ Јуриј М. Лотман, Борис А. Успенски, *Мит — име* — *култура*, Трећи програм, 1979, III, бр. 42.

јетски семиотичари, напротив, сматрају да је у митском тексту метафора немогућа. Овакав закључак природно проистиче из категоријалног става о поистовећивању речи и денотата, о митском појму као праслици предмета, његовом препознавању и поистовећивању (монолингвистички ниво), и немитском појму као дескрипцији, „превођењу” предмета (полилингвистички ниво). Метафора је по њиховом мишљењу природни превод мита у уобичајене облике немитске (дакле наше) свести. Симбол је, опет, по семиотичким ставовима, такође производ немитске свести, јер је и он вид превођења; мада се тумачи као иконички или квазииконички знак, који, истина, може бити близак митским текстовима, симбол је ипак производ немитске свести. Стојећи на чврстом становишту да је митски језик „језик властитих имена”, совјетски семиотичари сматрају да семантичку промену у природном језику условљава постепен развој, постепена унутарња семантичка померања, а да том развоју у митском језику одговара ланац свесних и разграничених именована и преименовања. Промене стања у митском језику не очитују се у унутарњем семантичком померању, него у потпуној замени имена — у новом имену. Митски језик не ствара метафору, симбол и синоним; он се базира на истоветностима, аналогијама и еквивалентима.

Ми се надамо да се на основу типолошког прегледа теоријских ставова о митској свести и мишљењу као родоначелницима појмова и речи, стиче барем донекле увид у резултате до којих је наука дошла током последњег века. Семиотички ставови о природи митске речи и структурни језика знатно нам помажу да схватимо одакле потиче снага митског мишљења и како то да поред очигледних промена у моделима културе оно практично не зна за дисконтинуитет. Видно ослањање књижевности XX века на митску традицију о томе најбоље сведочи. Као да људи поново трагају за митском причом која свет ствара, уређује га и одржава.

Људмила Поповић

О СЕМАНТИЦИ НАЗИВА ЗА ЦРВЕНУ БОЈУ У РУСКОМ, УКРАЈИНСКОМ И СРПСКОМ ФОЛКЛОРУ

У савременој лингвистици истраживање назива за боје заступљено је великим бројем радова, посвећених како анализи ове лексичко-семантичке групе у једном језику, тако и конфронтирању придева са значењем боје у различитим језичким системима. Посебан интерес истраживача према лексичко-семантичкој групи назива за боје може да се објасни значењем виђења боја за различите науке о човеку и компактношћу овог микросистема, која га чини погодним за семантичку анализу.

Разноврсна истраживања, посвећена опису и анализи микросистема назива за боје, обухватају широку проблематику из области етимологије и историје језика, проучавања реализације естетских значења назива за боје, лексикологије, семантике, анализе стилистичких средстава речника писца, психолингвистичке анализе симболике боја.

На први поглед значења назива за боје су семантички ограничена, истога су типа, не допуштају објективна смисаона и емотивна колебања. Зато битно место у анализи ове лексичко-семантичке групе заузима одабрани корпус, који својом архитектоником ствара услове за настајак и реализацију одређених естетских значења, упоредо са чувањем основног номинативног плана. Фолклор, по нашем мишљењу, пред-

ставља идеалан пример таквог корпуса, у којем емотивни контекст ствара други семантички план назива за боје, помера њихова појмовна значења, а понекад их потискује уопштено симболичком интерпретацијом.

Оригиналношћу фолклора са изразито психолошком позадином, која рефлектује схватања народа, испољена кроз његово стваралаштво, као и његову вечиту тежњу за утврђивањем своје националне самосвести, донекле пружа одговоре на питања о разлозима варирања чак и код таквог, на први поглед, објективно ограниченог у емотивно-садржајним могућностима лексичко-семантичког система. Језик фолклора упоредо са лексичким материјалом пружа и податке историјског карактера неопходне за свестрано истраживање било ког лексичко-семантичког система.

Полазећи од таквих претпоставки за кон- фронтативну анализу микросистема назива за боје у руском, украјинском и српском језику одабрали смо корпус фолклора, који чине збирке народних песама, сакупљене од истакнутих представника руске, украјинске и српске културе: П. В. Киријевског, И. Франка и В. С. Карацића.¹ Материјал за анализу назива за боје у руском, украјинском и српском фолклору чинило је 4000 примера, добијених путем ексерпције свих назива за боје из текстова поменутих корпуса.

Већи део назива за боје у обраћеним корпусима чине придеви, дефинисани као својеврсни појмовни еквиваленти, који могу да се контрастирају претежно у погледу њиховог семантичког потенцијала.

У системима руског, украјинског и српског корпуса издвојили смо по седам лексичко-семантичких група назива за белу, црну, црвену, жуту, зелену, плаву и сиву боју, сличних према реал-

¹ *Собрание русских народных песен П. В. Кириевского в записях П. И. Якушкина* тт. 1—2, Ленинград, 1986; *Народні пісні в записях І. Я. Франка*, Львів, 1966; *В. Ст. Карацић, Српске народне пјесме*, Београд, 1977.

ном узорку боје коју обележавају. У центру сваке од њих налази се доминантан придев који представља својеврсну семантичку инваријанту на основу своје комплексности, испољене кроз концентрисано обележје целе палете различитих нијанси одређеног узорка боје и немаркираности. За доминантан назив за боју, као правило, карактерна је већа учесталост од осталих јединица његове групе и шири семантички потенцијал, који се испољава кроз лексичко-семантичке варијанте формиране путем различитих метонимијских и метафоричких преноса карактеристичних црта и особина. Управо ЛСВ² назива за боје привлаче посебну пажњу у погледу њихове оригиналности, засноване претежно на чињеницама историјско-културног карактера.

Лексичко-семантичка група придева са значењем црвене боје у руском, украјинском и српском фолклору према разноврсности своје номенклатуре заузима водеће место у микросистему назива за боје. Појмовна категорија црвене боје заступљена је у сваком од обрађених корпус са четири назива за боју, то јест са максималним (у поређењу са осталих шест лексичко-семантичких група) бројем номинативних јединица. То су придеви: у руском фолклору — *красный, алый, румяный, розовый*; у украјинском — *червоний, рум'яний, рожевий, рудий*; и у српском — *црвен, румѐн, рѹјан, ал*.

Као што следи из наведених примера само један назив за боју *румяный, рум'яний, румѐн* подудара се у сва три корпуса, али његов семантички потенцијал, упоредо са заједничким значењима, као што су лексичко-семантичка варијанта црвенкасте боје у лицу: *румяные щеки, рум'янії щічки, румено лице*; и лексичко-семантичка варијанта — леп, здрав: *милый бел да румян, дівча мое рум'нее, 'ој јуначе, румен био'*, испољава и различите интерпретације, то јест варира

² Овде и надаље ЛСВ — лексичко-семантичка варијанта.

у погледу расположивих семантичких средстава. Тако у српском фолклору за назив за боју *румѐн* карактеристична је већа усмереност на денотат, то јест конкретни узорак боје, зато је у овом корпусу присутна лексичко-семантичка варијанта — који има тонове, нијансе црвене боје: *румени бул, румено вино, румена јабука*.

Према неким од истраживача³ управо ово номинационо значење боје је примарно и повезује се са значењем латинског *rumpen* (гуша) и литванским *rautiõ* (месо шкољке) који се изводе од индоевропске основе *roudh-, којој је припојен суфикс -*men-. Преносна ЛСВ, формирана путем метонимичког преноса — црвенкасте боје у лицу и симболичко доживљавање румене боје, као носиоца позитивног емотивног потенцијала, испољено кроз ЛСВ — 'леп, здрав', иако су секундарне природе у односу на основно номинационо значење, забележени су у српском језику већ у 13. веку: *младенци румени*.⁴

Шири семантички потенцијал назива за боју *румѐн* у српском фолклору одговара показатељу његове учесталости. Тако, за разлику од руског *румяный* и украјинског *рум'яний*, који се налазе на периферији скале фреквентности назива за боје у одговарајућим корпусима, српско *румѐн* често се среће у обраћеном корпусу фолклора, што га доводи у корелацију са руским придевима *красный, алый* и украјинским *червоний*. Таква повезаност сведочи о неподударану и различитој расподели вредности емотивног потенцијала унутар лексичко-семантичких група назива за боје у сваком од корпуса.

Широка заступљеност појмова категорије црвене боје у сва три корпуса није случајна, ако пођемо од претпоставке да већина речи у фолклорним текстовима има семантику, проузроковану фолклорном симболиком, која често досе-

³ G. Herne, *Die Slavischen Farbenbenennungen*, Uppsala, 1954, 28.

⁴ G. Herne, l.c.

же коренима чак у период паганства и тесно је повезана са ритуалним представама старих народа.

Код истраживача симболике боја често налазимо сугестије да је црвена боја заузимала водеће место у представама и схватањима старих Словена, што је забележено у њиховој митологији. Значај црвене боје често се објашњава фактором психолошке природе — утицајем фактора ватре и крви на свест човека, а понекад познато узнемиравајуће дејство црвене боје на нервни систем човека доводи се у везу са страхом, који изазива призор ватре или крви.⁵

Ове или друге чињенице психолошке природе вероватно су биле узрок томе да су најстарије опозиције назива за боје чинили парови бео-таман и бео-црвен. Црвена боја била је смештена и у симболички троугао, који је одговарао најархаичнијим координатама такозваног стабла света за све индоевропске народе. У том троуглу бео-црвен-таман црвена боја обележавала је низ и женско начело.⁶

Многобројни етнографски материјали сведоче да је у каснијим системима координата старих Словена, где су, упоредо са појавама ватре, воде, ветра и земље, биле смештене и боје, црвена боја асоцирала на југ, покрет у десно, дан, лето и ветар (или ваздух).⁷

Називи за црвену боју носе богати позитивни емотивни потенцијал и то код многих народа. Рецимо у кинеском реч *хун* значи 'црвен', али уједно и 'весео, срећан', а *хуњан* има три значења: 'онај који има црвене образе'; 'млад човек'; 'лепа девојка'.⁸

⁵ А. Zausznica, *Nauka o barwie*, Warszawa, 1959, 455—456.

⁶ В. В. Иванов, *Анатолийские языки. Древние языки Малой Азии*, Москва, 1980.

⁷ К. Moszyonski, *Kultura ludowa słowian*, t. 2, *Kultura duchowa*, Cz. I, Warszawa, 1967, 247.

⁸ А. П. Критенко, *Семантическая структура названий цветов в украинском языке*, Славистичний збірник, Київ, 1969, 102.

Повезаност црвене боје са представама о лепом, ведром и срећном и те како је присутна и у текстовима обрађених фолклорних корпуса. Таква симболика најбоље може да буде илустрована кроз семантички потенцијал руског назива за боју *красный*, у чијој структури постоје чак два семантичка језгра, од којих једно садржи ЛСВ 'леп', а друго је формирано на основу номенационог значења 'црвене боје'. Ова два језгра послужила су за формирање многих секундарних значења, која рефлектују елементе семантике оба поља. Таква подударана у симболици назива за црвену боју у генетски и типолошки различитим језицима наравно нису случајна и донекле иду у прилог хипотези А. Н. Кононова о постојању (у епохи великих сеоба народа) заједничког индоевропског и кинеског система хоризонталне поделе страна света, у којем се за сваку координату везивала одређена симболика, укључујући и боју.⁹

У многим истраживањима назива за боје запажа се сугестија о томе да придев *красный* није најбољи представник одговарајуће појмовне категорије у руском језику. Наиме, назив за боју *красный*, који је фрекветан у савременом руском језику (заузима треће место према фреквентности после назива за боје *белый* и *чёрный*) првобитно се употребљавао у значењу 'леп'. Значење 'црвен', које постоји код ове речи само у руском језику, настало је релативно касно — тек у XVI веку. По први пут реч *красный* помиње се у значењу 'црвен' 1515. год. у „Споменицима дипломатских односа московске државе са Кримом”.¹⁰ У речнику В. И. Даља налазимо следеће тумачење речи *красный*: „Рудой, алый, чермный, червлёный, кирпичный, малиновый, огневой разных оттенков и густоты.”

⁹ А. Н. Кононов, *Способы и термины определения стран света у тюркских народов*, Тюркологический сборник, Москва, 1975.

¹⁰ Н. М. Шанский, *Этимологический словарь русского языка*, Москва, 1963—, т. 2, вып. 8 (1982), 375.

Језик фолклора, који садржи слојеве лексике из различитих историјских периода сачувао је оба значења придева *красный*. Наиме, у обрађеном корпусу подједнако су фреквентни примери употребе речи *красный* у значењу 'леп' и у значењу 'црвен': *красный денёк, красенька бу-мажка*.

Назив за боју *красный* реализује такође преносна и контекстуална значења, настала путем метонимичког преноса као што је ЛСВ — 'од црвеног дрвета' „*swietenia mahagonu*": *ларецк красногo дрeвa, лoдкa красная* и значења настала путем метафоричких преноса, позитивног емотивног доживљаја и симболике боје, то су ЛСВ — 'сјајан': *красно солнце*; 'главни, свечан': *красное крыльцо*; и 'скуп, вредан': *красный товар*.

У украјинском фолклору позитивна симболика је повезана са црвеном бојом, коју најактивније заступа придев *червоний*. Црвена боја у украјинским народним песмама најчешће асоцира на боју плодова дрва калине, која је уједно и национални симбол. Зато су у украјинском фолклору синтагме: *цвіте калина червоно*; метафоре: *червона калина — молода дівчина*; поребења: *мила червона як рожa гoжa*, који сведоче о дубоком позитивном доживљавању ове боје у народу.

Претпоставља се да је придев *червоний* дошао у украјински језик из пољског, јер једино се овде бележи о (из е) без мекоће претходног w. Придев *червоний* сматра се рано лексиколизованим и адјективираним трпним придевом од глагола *чървити*, који је такође дериват именице *чървь*, чије значење 'бојити у црвено' објашњава се познатом старом технологијом добијања црвене боје од одређене врсте црва.¹¹

Придев *червоний* реализује у украјинском фолклору осим основног номинативног значења

¹¹ *Этимологический словарь славянских языков под редакцией О. Н. Трубачева*, вып. 4, Москва, 1977, 169.

'боје плода калине': *червона калина, червоні корали*, преносна значења: 'од црвеног материјала' — *червона китайка: 'крвав' — червоні плями сорочку обкипили, 'златан' — червоний рубель*. Сва преносна ЛСВ придева *червоний* биле су формиране од основног номинативног значења боје путем различитих метонимичких преноса од којих неки не могу да се објасне без навођења чињеница из историје и етимологије. Тако ЛСВ *червоний* — 'златан' у синтагми *червоний рубель* упућује на дукат направљен од *червоного злата*. Сам израз *червоне золото* доспео је у украјински језик из пољског још у XVII веку заједно са монетом, која је први пут почела да се штампа у Европи 1284. год. у Венецији.¹² Синтагме *червоне золото, червонное золото, red gold*, које се срећу у типолошки различитим и ареално удаљеним језицима занимљиве су у погледу своје етимологије, јер под *червоним златом* подразумевао се злато највишег квалитета, које, по правилу, не садржи примесе бакра познатог по црвеној нијанси. Претпоставља се да су се ови изрази нашли у различитим језицима као превод латинског *rubrum aurum*, са том етимолошком грешком да *rubrum* проистиче не од *russus* — 'црвен', већ од *obrussa* (специјална техника обраде злата). ЛСВ *червоний* 'златан' у украјинском језику субстантивизовала се и дала именице *червоний, червонець* за обележавање златног новца.

Чињеница да се скоро све лексичко-семантичке варијанте назива за боју *червоний* спајају са конкретним именицама из категорије неживо наводи на констатацију да је за овај придев карактеристична ниска апстрахованост семантике, што је типично и за генетски корелат овог придева у српском фолклору — назив за боју *црвен*. Ниска апстрахованост лексичко-семантичких варијанти назива за боју *црвена*; чије се номина-

¹² О. Б. Ткаченко, *Структура і розвиток назв кольорів в українській мові*, Київ, 1967, 6.

ционо значење такође изводи из назива посебне врсте црва „*Coccus Polonicus*”, од којих су некада добијали пурпурну боју, може да се повеже са чињеницом да у неким дијалектима српског језика један од облика овог придева функционише као етимолошки прозирна варијанта: *црљен* — *црвљив*'.

Сферу употребе назива за боју *црвен* у српском фолклору одређују лексеме, које углавном номинују конкретне предмете — често продукте човекове делатности. Понекад се придев *црвен* употребљава као саставни део назива биљака. Црвена боја улазила је у састав основних, које су се користиле у обредним ношњама Словена.¹³ Стога је у српском фолклору разумљива честа употреба придева *црвен* за обележавање елементарна ношње, која често доприноси стварању ведре, свечане атмосфере. Вероватно је то један од разлога да се овај назив за боју најчешће користи у песмама са изразитим позитивним емотивним потенцијалом: сватовским, здравицама, свечарским: *да ли му трепте очи свадбе бандијере црвене, црвен кафтан, црвене штиклице* и слично. Занимљиво је да је придев *црвен*, који има широку сферу употребе у савременом језику, у обрађеном корпусу фолклора потиснут од назива за боју *рүмѣн* који је фреквентнији, што наводи на констатацију да су придеви са већим степеном апстрахованости ЛСВ фреквентнији и чешће се спајају са именицама из категорије живо, док називи за боју са мањом апстрахованошћу семантике могу да се доведу у везу са именицама из категорије неживо. На основу такве поделе можемо да формирамо опозицију у коју улазе, са једне стране, називи за боју *румяный, рум'яний, рүмѣн, красный*, а са друге стране, *червоний, црвен*.

Понекад и генетски корелати, као што су називи за боје турског порекла: руски *алый* и

¹³ М. В. Попович, *Мировоззрения древних славян*, Киев, 1885, 59.

српски *ал* могу да се нађу на различитим странама такве поделе. Наиме, придев *алый*, који је доспео у руски језик путем интерференције, највероватније, татарског на историјском подручју Златне Хорде, о чему сведочи татарско *al* — 'отвореноцрвен', упоредо са основном функцијом номинације отвореније нијансе црвене боје, „најзасићеније боје руже или сјајне зоре”¹⁴ испољавају у руском језику и висок степен позитивне апстрахованости своје семантике, коју најбоље може да илуструје пример субстантивног деривата *алуша* — 'дружок' (мио пријатељ), док назив за боју *ал*, који је доспео у српски фолклор из турског (упоредити *alew* — 'ватра') у обрабеном корпусу углавном се спаја са конкретним именицама (претежно турцизмима): *al-duvak*, *al-binjiš* и сл. Назив за боју *ал* у српском фолклору обележава црвену боју, што сведочи о различито изнијансираном заступању истог денотата и потврђује различито виђење реалног узорка боје код различитих народа.

Назив за боју *алый* у руском фолклору осим основног номинативног значења боје реализује ЛСВ 'румен': *щёки алые*, 'сјајан': *алая заря*, и 'розе': *расцветали вишенья алыми цветами*.

Према ЛСВ 'розе' придев *алый* функционише као синоним за назив за боју *розовый*, који номинује бледо ружичасту боју. Назив за боју *розовый*, као и одговарајуће украјински *рожевий* према својој природи спадају у групу такозваних секундарних придева са значењем боје, који добијају номинациону ЛСВ на основу стабилне карактеристике боје одговарајућег предмета (у овом случају према боји цвета руже). За секундарни назив за боју је, као правило, карактеристична ниска апстрахованост значења као и ниска фреквентност, што потврђују и примери употребе придева *розовий*, *рожевий* у обрабеном корпусу: *розовый платочек*, *розовы цветоч-*

¹⁴ В. И. Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка*, С.-Петербург, 1903—, т. I, 31.

ки, *рожеві квіти*, у којима ови називи за боју реализују само основно номинационано значење боје.

Занимљиво је да понекад секундарни назив за боју, развијајући своје номинационано значење одступа од првобитне боје предмета којој је одговарао у почетку. Тако је придев *рујан*, који је доста фреквентан у српском фолклору, настао као адјективирана особина боје од назива биљке *руј* (*Rhus cotinus*), која се користила за фарбање штављених кожа. У руском језику иста биљка има народни назив *желтуница*, то јест у овом случају наглашава се жута боја пигментирајућег растиња, познатог још као *рай-дерево*. Назив за боју *рујан* у српском фолклору осим основног номинационаног значења — 'тамноцрвен': *рујно вино* реализује и ЛСВ, формирану путем метафоричног преноса путем сличности доживљаја *рујан* — 'сјајан': *рујна зора*.

У архаичним системима назива за боју словенских народа велику групу формирали су придеви за обележавање боје длаке, као што су: *сизый, голубой, сивий сидий: сів, врѧн* и слично.

Украјински фолклор чува назив за црвену боју, који спада управо у такву појмовну групу. То је придев *рудий* који у обрађеном корпусу реализује номинационано значење 'риђ, рибокос'. Овај придев је нискофреквентан и карактерише се стилском маркираношћу. Најчешће се користи у шaljивим песмама или као средство за испољавање негативног емотивног става, што је, вероватно, повезано са представама о лепоти у свести народа и о утицају таквих представа на формирање ликова јунака у фолклору. У вези са овом претпоставком хтели би да наведемо пример такве мотивисаности, изражене кроз сцену у којој се градација интимних осећања јунака према девојкама доводи у везу са бојом њихове косе:

Ой у полі три криниченьки —
Любив козак три дівчиноньки:

Чорнявую та білявую,
Третю руду, препоганую.
Що чорнявую від душі люблю,
До білявої залицяюся,
А з рудою, препоганою,
Піду навiк розпрощаюся . . .

У српском фолклору придеву *рудий* денотативно би могао да одговара назив за боју *рӯс*, који обележава црвеножуту нијансу косе¹⁵ за разлику од руског и украјинског *русий*, *русий*, који номинују светложуту боју. О томе да је придев *рӯс* некад функционисао као синоним назива за боју *жӯт* сведочи забележени пример из XV века *Жличи русу* — '*жута жуч*',¹⁶ који такође сведочи о широкој сфери употребе овог назива за боју.

На основу таквих неподударана денотативног значења одговарајућих назива за боју, као и различитости семантичког потенцијала придева са значењем црвене боје, коју смо покушали да илуструјемо у управо изложеном раду можемо говорити о оригиналности лексичко-семантичких група назива за црвену боју у сваком од фолклора.

¹⁵ *Речник српскохрватског књижевног језика*, Матица Српска — Матица Хрватска, Нови Сад — Загреб, 1967—, књ. 5, (1973), 586.

¹⁶ G. Herne, o.c., 1954, 29.

Милорад Гировић, Ана Матовић,
Милојко Коковић, Родољуб Мишић

ТИПОВИ РИМЕ У БЕЋАРАЦУ

Бећарац, иако скоро једини „стихотворачки“ облик народног стваралаштва актуелан и данас, заиста је мало проучаван. Разлог томе свакако је његова ниска уметничка вредност. И, стварно, и од тако великог броја ових народних стихова (овде смо узели у разматрање 1.000 стихова из Антологије М. Лесковца) једва да понеки од њих могу задовољити бар елементарне естетске критеријуме.

Међутим, колико само фонетских феномена и језичких тема има (жаргон улице, говор струковних класа, језик масмедија...), а да ниједна није нити настоји да буде уметничка, али су опет свестрано проучаване од разних лингвистичких и других интересовања. Зашто то онда не би заслуживао и бећарац? Очигледно је да постоји одређени неспоразум.

Први „проблем“ јесте у томе што је то песма, па иако лоша, али ипак песма. А од песме се уобичајено тражи да буде „бриљантна у свему“, или, изгледа, сматра се као да је боље „да је уопште и нема“. Други, још већи проблем, досад заиста у овом случају проблем, јесте да је то пре свега вокални музички облик — *певање*, и да се само у том облику овај вид израза и ствара.

Сви остали поетски облици настају углавном кроз говор. Епски и народни лирски се преносе декламативним рецитовањем, које касније мо-

же бити певано и записано — на филолошки или музиколошки начин, а уметнички поетски израз настаје углавном из *мислено-перцептивног, тј. психо-фонетског* процеса који се касније може интерпретирати на разне начине и чије се поруке могу претварати у друге облике — рецитовање, певање, свирање, сликарство, игра . . .

Значи, за разлику од традиционалне епске и лирске и, уопште од остале поезије, осим неких облика, као што су успаванке и слично, бећарац не настаје, дакле, првенствено као *фонетски, тј. говорни*, већ као *фоно-семиолошки, вокални музички облик*, који се уз то допуњава његовим инструменталним, наравно музичким видом израза. Зато га у првом реду тако и треба посматрати — са етномузиколошке стране.

Међутим, иако овом приликом указујемо само на типове, односно на врсте риме (углавном по месту римовања у овим стиховима), остаје нам да после тога видимо да ли је то само етномузиколошка или (можда више) књижевна форма, или се пак ради о сложенијој па и врло сложеној појави, да би барем у основи била објашњена, захтева штри, чак *комплексан мултидисциплинарни приступ*.

Општеритмичко-релационе особености риме бећарца

Већ при самој помисли на овај мелопоетски облик, учини нам се да је у њему неприкосновена тзв. *парна рима*, јер, уосталом „има два стиха“ за које се мисли да се уобичајено па и неоспорно на крајевима римују. То, међутим, није тачно. У питању је варка, настала услед непроверавања чињеница.

1. У првом реду, највише је бећараца *без риме*. И то је тако и у свим „антологијама“ и у подацима најновијих истраживања са терена. Ево за то једног примера:

Моја дика није солдат прави,
већ резерва само кад устреба.

Где је ту рима? Нигде, наравно. Али, наслућује се да би нешто могло бити „око онога“: резерва/устреба! И, стварно, уз ону пермутацију „ер-ре“ (-ерва/реба), следи „ва/ба“, усненозубно-уснени (в-б) и удвојено-вокалски елеменат (а-а). Зато смо ову „врсту риме“ назвали *условна рима*.

Већ од овог примера видимо да и ово римовање није на „убичајеном месту“, на крајевима стихова, те отуда у оквирима овог леонинског (унутрашњег) принципа римовања настојимо да укажемо на одређени број релација, померања и односа који постоје, значи, унутар стихова.

2. Други тип риме који постоји у овим песмама јесте, дакле, римовање на крају стихова.

Кад попевам ја на овом крају,
на другојем стану па слушају.

3. Трећи случај римовања у бећарцу јесте двоструко, сукцесивно римовање и то четвртог слога и краја стиха и то посебно у сваком стиху:

Ја малена, сукњица шарена,
свака шара, по три момка вара.

4. До оваквих правилних рима дошло се „прелазним“ примерима који имају такође *условну риму*:

Стао лола на четири шора,
лупа главу на коју ће страну.

5. Следећи случај римовања у бећарцу јесте римовање на крају стихова коме се додаје још једно римовање „у средини“, односно на дијаретском слогу:

Ди си лоло, ди си шта ми радиш?
Да ли косиш ил виноград садиш?

Из свега овога очигледно је да у овом анонимном народном стваралаштву постоји настоја-

ње да се дође до једне апсолутне, „квadroфонске” риме, у којој би се римовале четири лексеме и то „везано” за каденцу (четврти слог) и за крајеве оба стиха.

5.1. Први степен таквог покушаја јесте уз помоћ „дизвесних” тзв. лирских паралелизама. Ево једног палиологијског:

Што ћу, што ћу, рекла сам да оћу.
Рекла оћу, а не знам како ћу.

5.2. Онда, у „ових хиљаду стихова” наишли смо и на један пример који замало да остварује циљ:

Прођо јуче крај дикине куће,
срце туче, у капију вуче.

Дакле, овде имамо три пута римовану секвенцу *-уче*, али она четврта ипак није иста, него слична, *-уће*.

5.3. Такође, само један пример дао је заиста ту апсолутну (кажемо „квadroфонску” риму у овим стиховима), мада је и овде једна од „лексема” ускличног карактера, а дата анафорски, понављањем да би се само остварио један од ових „идеалних”, апсолутно ретких примера овог типа римовања:

Ала, ала, да сам бела лала,
ја би знала ди би вечерала.

Кажемо да у бећарцу постоји и покушај за оваквим римовањем. Он је редак, увек је условљен на одређени начин, а можда је и јединствен. Јер, тешко да се негде и у уметничкој поезији овај тип дуплог леонинског римовања остваривао потпуно, а тако правилно.

Из немогућности да се оствари тако нешто у римованој мело-ритмици, па иако су поруке кратке (као афоризам), а једноставне (упрошћавањем удаљене од самих уметничких амбиција),

кренуло се у овом стваралаштву у једном другом правцу — ка асонантско-алитерационим понављањима на „свим могућим релацијама”.

6.1. Прво, наведимо пример за случајеве двојног сукцесивног римовања у сваком стиху засебно, али сад померено, од четвртог слога према крају стихова:

Како ј' оној тици у горици,
кад не може, тиче да довиче?

6.2. Затим, понављања гласовних секвенци, када негде рима постоји (у следећем примеру: четврти слог и крај другог стиха), могу бити не само сонантска, него, рецимо, састављена и од плузива, африката...

Да је мени што ми срце жели,
лепу дику и кућу велику.

6.3. Наравно, од таквих понављања у једном, може се то пренети и на други стих:

Имам лолу, високу па танку,
волијем га нег рођену мајку.

6.4. Такође, рецимо, завршетак првог лица презента, -м, може иницирати неколико осталих, али сличних облика деклинације:

Све ћу редом да напојим једом,
а мог дику шећером и медом.

6.5. У сваком случају, све ово није настало без одређених веза са народном епском и ранијом лирском поезијом, а то доказују примери „прелиминарног” народног епског „римовања”:

Чим цурице гариш обрвице?
Гарим гаром, долином цигаром.

Фонетска и музичка форма риме бећарца

За оне примере који се не римују, односно за оне примере које смо назвали условна рима, може се, са фонетске стране, укратко рећи следеће.

То је врста риме у којој се римују последњи вокали у речима, односно римују се по два таква, иста вокала на крајевима речи, с тим што су они раздвојени гласовима који су слични по месту па и начину образовања. Тако, може се срести „подудараше“ задњонепчаних (друге/руке), затим плозива (врату/сокаку), итд, али је у овом случају скоро правило да се у тој позицији налазе сонанти (Л, Н, Р) и плозиви (К, Т, Д): мала/прала, жене/мене, шора/мора..., дике/велике, прати/сати, реда/уједа..., као и њихове међусобне комбинације.

Све ово потврђује чињеницу да се стално стварају нови „текстови“, који, да би имали смисла у комуникацији, морају бити актуелни. Та актуелност огледа се у бећарцу у томе што се овим песмама региструју и тумаче све појаве савременог живота, од политике до технике, али се та актуелност огледа и у непосредном комуницирању овим песмама. Отуда је сасвим исправно запажање да је то песма *ноћи*, то је *порука која се креће*, а за коју се сигурно зна да ће је неко, коме је неретко чак и намењена, и чути. Отуда су ове песме често двосмислене, садрже хумор, представљају интелектуалну докетку, а неретко обилују еротским па и записивању недостојним изразима. Свега тога су свесни његови ствараоци, па кажу да то и није песма као друге песме и она се „не записује него се само пева“ јер је „говор уздржанији и строжи од певања“. Све то, дакле, доноси једну сталну продукцију, па се у једном таквом процесу очигледно и не стигне да се пронађу адекватне могућности апсолутно правилног, „правог“ и пожељног римовања. Иначе, праву слику стања о рими и у рими бећарца показује нам тек статистика полагаја фонема добијена рачунарским путем.

Статистички подаци

1. Овом приликом у разматрање смо узели 1.000 стихова бећарца, али смо добили 1.612 речи које се римују. Како је очигледно да се велики број стихова не римује на крајевима, онда је јасно да више од 50% риме у овим стиховима долази „изнутра”, према примерима које смо напред навели.

2. Тих 1.612 речи (лексема, односно *римема*) састоје се од 8.322 фонеме (тј. од толико гласова, јер је у питању певање), што значи да просечна дужина речи износи 5,16 фонема.

3. Једнофонемских речи, јасно, у овом корпусу нема, од две фонеме састоји се 6 речи, од три их има 45, а највише их је од 4 фонеме — 643, онда од 5 — 367, од 6 — 283, и од 7 фонема — 147, при чему даље према броју фонема број речи тако опада да је „бројно” занемарљив.

Сад оно што је најважније за ову и овакву врсту „текста”. А то је фреквентни положај фонема дат у *инверзној карактеристици*, тј. посматрано од краја према почетку речи.

4а. На крају речи у римарију бећарца имамо следећи, по опадању, фреквентни распоред: А — 530, Е — 396, И — 247, У — 187, О — 135. (Њима се придружују М са — 94, Ш — 9, Д — 5, Т — 4, Н — 3, Ј — 2, и Ц са 2 понављања. Осталих фонема на крају речи у овим стиховима — нема).

4б. На претпоследњем месту у речима влада следеће стање: Л — 196, К — 179, Н — 151, Р — 133, Т — 121 и Д — 105. Остале фонеме по фреквенцији на овом месту према овима скоро су занемарљиве.

4в. На трећем месту од краја речи опет се враћамо на нешто пропорционално редуковано, али „старо стање”: А — 462, И — 283, Е — 234, О — 234 и У — 128.

4г. Четврто место од краја речи по фреквенцији опет припада сонантима (Р — 192, Л — 177, В — 140, М — 128, Н — 107), којима се у

фреквенцији преко 100 придружује још пловив
Д — 107.

4д. На петом, шестом и седмом месту од краја речи влада раслојавање где се уз вокале појављују (са до 20-ак понављања) консонанти: П, С, Ш, Р, Н, Д... То значи да њима, углавном, и почињу речи у римарију бећарца.

Сад, гледано из статистике збирно, налазимо да у овом римарију од, дакле, укупно 8.322 фонеме има 3.728 вокала. Значи, теже по фреквенцији ка 50% од укупног броја свих фонема. Кад њима придодамо 6 најфреквентнијих сонаната (Р, Л, М, Н, В, Ј: заједно 2.164), онда је то 6.014, односно ових 11 фонема износе 3/4 од укупног броја. А кад њима припојимо 5 најчешћих пловива (Д, К, Т, Б, П — 1.254), онда видимо да је овај римариј (мада се С, Ђ и Ш појављују 479 пута — 5,7%), свој „тонални акорд“ градио са тек пола фонема од укупног фонолошког фонда нашег језика. А од тога је ону другу половину или узимао само у прецим потребама (углавном у оним нешто „дужим“ речима, и то углавном у иницијалним позицијама), или ју је изгледа сматрао за „непожељни шум“.

Ова гласовна карактеристика разликује се, јасно, од онога што показују прозни текстови, па иако они имају изузетно завидан број једнофонемских, двофонемских и трофонемских речи (везници, предлози, помоћни глаголи, заменице... и, а, па, да, та... на, о, по, у, са, ту... је, се, си, ћу, смо, сте..., ја, ти, ми, ви, те), чега у римарију бећарца нема. Такође, оваква истраживања римарија појединих песника (која су додуше у току) показују прелазно стање између ова два случаја, а оно се огледа у том што и оних осталих 15-ак фонема, које су у бећарцу занемарљиве, имају своје *дистрибутивно пропорционално* место.

Зато се питамо да ли је овакво стање у римарију бећарца фонемско, односно гласовно *сиромаштво* или пак одређена *сналажљивост* народног аутора, јер тешко да би и најбољем песнику

на оволиком опусу тако нешто пошло за руком, поготову што се овај римариј лексички не понавља — наилазимо на свега десетак речи које се понављају неколико пута.

Не треба се чудити. Све то дошло је *услед и ради* — *певања!* И то каквог певања? Јасно, певања које припада целом етносу. И, заиста, да није тако, да се његово римовање не састоји од овакве гласовне структуре, оно и не би могло бити *фолклорно*, тј. *општеприхваћено* од целокупне заједнице којој припада.

Дакле, једну мелопоетску форму такве врсте омогућио је, не лексички, синтаксички или ма који други ниво, него баш фонетски, тј. гласовни нуклеус тако устројен и структурисан. И то, опет, тако да одговара музичком обрасцу ових песама и да, обратно, тако „једноставан“, „лагани“ музички образац одговара таквој, па и захтева баш такву гласовну дистрибуцију.

До свега тога и овде смо дошли полазећи од релација, односно места и положаја римема, тј. титова риме у овим стиховима.

Одатле смо отишли и још један корак даље. Наиме, већ летимичним погледом у мелографске записе бећарца наишли смо на десетак примера који показују да се на одређени и изванредан начин разликују и нотне вредности код оних идеалних рима (мала/лала) и оних које смо назвали условне, „натегнуте“ (бећара/ваља). Да ли је то код појединих, добрих певача, код певача из појединих крајева, код оних који и певају и свирају, код оних који само интерпретирају или који и стварају овакве песме... и какве су те разлике, у којој мери и на које се све начине остварују — остаје тек да видимо. Јасно је да тек такав одговор може уследити од свестраног мултидисциплинарног методолошког истраживања у које би се укључили „сви“: етномузикологија, народна књижевност, теорија књижевности, версификација, савремено песништво, фолклорни традиционализам, дигитална техника, фонологија, социолингвистика, психолингвистика, музиколо-

шка дијалектологија, фоносемиологија, фонетика, посебно експериментална (а подједнако и артикулациона и аудитивна) и још ко зна која од савремених научноистраживачких дисциплина.

Ово питање, у првом реду, *важно* је што показује један од примера како би могло и можда у појединим моментима требало да се *уопште* пева. (Показаћемо једном другом приликом да баш неке од ових принципа следе оне најблиставије арије из најпознатијих опера: и то како у преводу на наш језик, тако и у оригиналима. Зато оне и јесу: и *арије*, и *најблиставије!*).

С друге стране, овај наизглед једноставан проблем, *сложен* је зато што показује да два, иако потпуно раличита језичка система, (од којих је, дакле, један *фонетски*, тј. говор, а други *фоно-семиолошки*, тј. певање, да кажемо „*текст*” и „*ноте*”), ипак имају неких и то суштински заједничких особина, које се (за нас) на један скривен и увек различит начин остварују и међусобно прожимају и допуњавају. Зато, ако се о њиховој природи жели озбиљан одговор, тако их и треба третирати: *мултидисциплинарно*.

Велимир Михајловић

ИЗ НАШЕ МИТОЛОГИЈЕ

Виломан

У овећем цитату који следи о легендарном племену Букумира из Црне Горе из пера Влајка Влаховића, у чланку под насловом „Свађају се као Букумири” срећемо се са митонимом *виломан*. Значење би му приближно било *вештац* и није забележено у нашим реченицама. Коментаришући ову изреку аутор, иначе пореклом из Црне Горе, са позивом на књигу *Племе Кучи у народној причи и пјесми*, додаје још једно занимљиво предање о овом племену. Ради боље прегледности изнећу напоредо обе легенде.

„Они (Букумири, прим. В. М.) су се борили с некаквим страшилима из Букумирског језера и ове су уништили. Тада их је један од становника из језера проклео да се сами затру међусобном борбом. За тијем одма Букумири су напали један на другога, потукли се и ниједан није третјеца жив. Од тада и данас има на доста места кроз кучку планину пободенија камена, за које се прича да су ту гинули Букумири и на та мјеста својим погибалцима мраморје побаћали. И сад има, кад се што грде Дужани и Павличићи, па рече Дужанин: „Ви сте Павличићи од проклетије Букумира, с тога сте као отровни, те свакоме учините с вашом чачкавом причом да ве презире и за несоје држи”.

„Нешто потпуније предање о Букумирима чуо сам у мом родном крају. (Аутор је рођен у селу Речина код Никшића у Црној Гори, прим. В. М). По том предању у Букумирском језеру становале су виле које су много зла наносиле околном становништву — Букумирима. Поред другога, виле су им намамљивале момке, па су их онда убијале. Увече су спроводиле весеље у језеру. Натерани невољом, Букумири се реше да их истерају из језера или униште. Како се изнад језера истицао један велики камен, они одлуче да га помоћу ватре загреју и обурвају у језеро у моменту када тамо буде највећи скуп вила. Да би слободно могли приносити дрва и загрејавати камен, Букумири се досете да уплаше виле да ове не смеју долазити у близину камена. Онда Букумири обуку два човека у једно одело, супротно постављеним главама. И оставе их поред камена. Виле кад то виде зачуде се и одмах обавесте 'Виломана испод Карамана' како су запазиле изнад језера, како поред камена лежи труп човечји са две главе. Виломан им одговори да се чувају тога камена, јер то може бити зло за њих. Виле више нису смеле ићи и Букумири отпочеше са загрејавањем камена. Кад је камен био довољно врућ, они га гурну у језеро, чија се вода узаврела и претворила се у крв погинулих вила. У томе часу се појавио из језера један човек на белом коњу и проклео Букумире да се у међусобној свађи истраже. Неколико времена после тога, Букумири по обичају сакупе се на један сабор, где су се веселили — играли и певали. Наједанпут, наиђе поред сабора зец за којим се упути један пас. Један Букумир управи стрелу да убије зеча, али место њега погоди пса. Власник овог пса уби овога стрелца да освети пса. И онда се разви између њих борба да се потпуно затријеше. Од оних вила из језера, остале су у животу само две и то једна кљаста на једној нози, а друга ћорава у једном оку. Оне су се настаниле на

планини Кому, и по народном вјеровању, тамо се и данас налазе".¹

У овој легенди има пуно занимљивих детаља (облачење две особе у једно одело да би се добио утисак двоглавости, загревање језера усјаном стеном, колективно уништење вила, злослутно пророчанство о пропасти и сл), али у првом плану је управо улога и значај демона *вилман*. Као што се види из ове кратке легенде, вилман се једном помиње директно и једном посредно у виду коњаника на белом коњу који прориче блиску погибију Букумира. О нашим вилама постоји доста опсежна литература, али нигде нема ни помена да је њима старешина била особа мушког рода, а поготову не по имену *Вилман*. У изврсно обрађеној глави о вилама у књизи Натка Нодила *Стара вера Срба и Хрвата* наведени су сви аспекти живота ових женских демона: њихова станишта, начин облачења, склоност ка музици и ратовању, веза са облацима, муњама и громовима, узајамна повезаност са појединим животињама, као и са језерима, изворима, планинама² и сл, али се из свега овога само нејасно назиру обриси неке субординације. У народним песмама и причама се, наиме, врло ретко срећу старешине вила, то јест, једна особа која над њима има изричиту заповедну моћ. У многим песмама оне немају свога имена и делују самоиницијативно (помажу или одмажу истакнутим протагонистима) и тек спорадично срећемо се са вилама које имају и своја лична имена. Најпознатија је вила Равијојла, вероватно због блиске везе са Краљевићем Марком, а затим следе Андесила, Јерисавља, а остале су назване по месту обитавалишта. Битно је у свему овоме то што у народним песмама не налазимо врховну вилу било ког имена, која из-

¹ Влајко Влаховић, *Наше народне изреке*, Минхен, 1968, 18.

² Натко Нодило, *Стара вјера Срба и Хрвата*, Сплит, 1981.

риче заповедне задатке вилама, или да она, та главна вила, саслушава и одобрава или не одобрава њихове рапорте о делатностима. За разлику од грчких нереида које су, у збиру од 50, све кћери мудрог Нереја, консултанта врховног бога мора Посејдона, наше виле не могу се представити оваквом вертикалном лествицом. Ово је важно истаћи због тога што се у Влаховићевој легенди помиње „Виломан испод Карамана” који, судећи по наведеном кратком тексту, представља заповедника над вилама па и демона који уме да предвиди будућност.

Хронологија наших народних песама је тема која одавно занима наше историчаре књижевности, те зато сваки и најмањи траг олакшава на неки начин приступ ка овом проблему. У нашој антропонимији познат је „жүти хрт Караман”, као и презимена Караман,³ Караманац,⁴ Караманић⁵ и Карамановић.⁶ Предлогом „испод” у синтагми „Виломан испод Карамана” наслућује се да би Караман морао представљати неку планину или град. Међутим, у народној свести није сачувана никаква планина под овим именом, већ само град и област Караман, која је у XV веку захватала грчке области Ликаонију, Киликијски Таурис и целу јужноанадолску обалу до Адлије. Пре заузећа од стране Түрака град Кара-

³ Бошко Десница, *Историја которских ускока 1684—1749*, св. II, САН, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Треће одељење, књига XIII, Београд, 1951, 320.

⁴ Јован Трифуноски, *Врањска котлина, антропогеографска испитивања*, књига друга, посебни део, Скопје, 1963, 136.

⁵ Извор је писан глагољицом 1640. и 1665. године на острву Лошињу (Кошута Лео, *Глагољски текстови у архиву осорске општине*, Вјесник Државног архива у Риједи, св. I, Ријека, 1953, 13, 31.

⁶ Забележено на острву Вису 1675. године (Грга Новак, стр. 128) и у Ужицу 1855. године (Џајић Радисав, *Пренумеранти из ужичког краја на књигу у XIX веку*, Ужички зборник, Т. Ужице, број 15, 1986, 293).

ман се на грчком називао Та Ларанда.⁷ Предлог „испод”, дакле, замагљује читаву ову причу која би се могла још једном аналитички рашчланити. Мотив међусобног самоуништења једног племена није усамљен, јер је народна традиција то исто забележила и за племе Лужана и Клименте, па и за убијање Ђавола у језеру врелом водом, али сама личност Виломана (недоумица око њега може се и графички изразити, ако је апелатив, онда је *вилман*, а ако је лично име, наравно, *Виломан*), који и не мора да буде иста личност. У трећој легенди коју наводи Влајко Палавестра појављује се Ђаво који због учињеног дела прокуне Букумире речима: „Крвав нож међу вас пао!”⁸ Сличну клетву учинио је и безимени бели коњаник који очито живи у самом језеру, али се из читавог текста Влаховићеве легенде не може са сигурношћу утврдити да ли је „Виломан испод Карамана” идентичан са овим коњаником или не. Редослед догађаја изнетих у легенди упућује на мисао да би Виломан и бели коњаник могли бити једна личност, али се овоме противи логика. Ако су виле обавестиле „Виломана испод Карамана”, а Караман је град ван вилинског воденог обитавалишта, онда би безимени коњаник представљао господара језера и по свој прилици и вилинског старешину. Важна додирна тачка између легенде коју наводи Палавестра и изложеног предања Влаховића састоји се у томе да се ни у једној од њих не наводи име онога који пориче погибију Букумира, већ је у првој то просто Ђаво, а у другој човек на белом коњу. Највероватније ће ипак бити да се овде ради о контаминацији два мо-

⁷ Глиша Елезовић, *Турски споменици СКА*, Зборник за источњачку историјску и књижевну грађу, серија прва, књ. I, свеска I, 1348—1520, Београд, 1940, 34.

⁸ Влајко Палавестра, *Народна предања о старом становништву у динарским крајевима*, Гласник Земаљског музеја БиХ, Етнологија XX/XXI, Сарајево, 1966, 65.

тива који су, као и у многим легендама, стопљени у један наративни склоп.

Етимолошко решење облика *Виломан* у непосредној је вези са женским демоном *вила*. Од више етимологија везаних за ову реч опредељујем се за решење Натка Нодила који овај демоним врло аргументовано изводи од глагола *вити*.⁹ По линији творбе *вила* је постала на исти начин као и реч *тесла* (< гл. тесати > тес — ла) или *метла* (< г. метати > мет — ла), а најближу паралелу нашој вили налазимо у имену руског демона *купала* (< гл. купатѣ > купа — ла), који се потпуно слаже и по линији творбе, и по линији семантике са нашим демоном под називом *вила*. Што се тиче порекла сложеног облика *Виломан*, његово етимолошко решење не представља никакву тешкоћу, јер се он уклапа у ред доста фреквентних наших антропснима типа Радоман, Драгоман, Вукоман и сл.

И тако, црногорског *Виломана*, било да је антропоним у функцији демона или апелатив-демоним, треба прикључити нашем митолошком корпусу, чији се коначни збир још налази у фази прикупљања и научног обрађивања.

Кундипица

*„Давни Срби и Хрвати дијаху у зраку,
тако да речем, засићену божанством.“*

Натко Нодило, *Стара вјера Срба и Хрвата*, стр. 50.

Овај мото из пера великог и луцидног познаваоца наше митологије, Натка Нодила, концизан и засићен многозначношћу, захтева ипак нека додатна објашњења у вези с општим напоменама о нашим демонима. Пре тога још је

⁹ Натко Нодило, нав. дело, 183.

дан његов цитат: „И наш Олимп је сав спрашен, сав отруњен; па прави светитељи његови више нису нама на погледу. С тога и рекоше да ми немамо митологије.” (Исто, стр. 50). Песнички израз „спрашен” као да нам намеће мисао да се спрашени цвет обавезно регенерише, па нам само преко ове песничке слике и може да буде разумљив племенити порив овог научника да помоћу монотеистичке хришћанске религије открије наше старе заборављене богове и демоне.

Настављајући његово дело и дела других наших истраживача на овом пољу, могу са задовољством да констатујем да интензивно објављивање наших дијалекатских речника, као и многобројна нова етнографска саопштења, пружају много више могућности за сагледавање јасније слике великог броја ситних демона који се, иако недовољно описани, уклапају у општи збир натприродних бића у веровању наших предака. Једно од таквих је и *кундилица*.

Налазимо га, зачудо, само у једном једином цитату: „Кундилица је нека аветиња којом се деца плаше.” (податак је из збирке речи коју је у Бачкој сакупио Новак Радонић). Из ове оскудне реченице разазнаје се само да је то дечји демон и, на жалост, не постоје никакви други детаљи о његовом изгледу, функцији, времену појављивања и сл, који би нам помогли око његове етимологије. Задовољимо се, дакле, сазнањем да је то демон женског рода којим се плаше деца. Његово порекло сигурно није словенско и једину фонетску паралелу пружа нам лексички фонд турског језика. Штета је што Абдулах Шкаљић глагол *докундисати* (са варијантом *дојунисати*) у значењу *нашкодити* није осветлио бар једним примером из наше народне поезије, којима иначе обилује овај доста обимни речник. Остаје нам само да констатујемо да ова турска основа долази у обзир за поређење са семантичким делом нашег демона *кундилица*. Турски глагол *докиптак* у значењу *нашкодити* је у народној свести схваћен као глагол

са префиксом типа до-тући, до-пити, до-вући и сл, па је корен *кунд-* употребљен као назив за ово демонско биће. Међутим, непремостиву препреку за откривање етимологије овог демона представља унутрашњи слог (или инфикс ?) -ип-. Било би, дакле, нормално очекивати да то буде *кундица*, то јест она која некоме шкоди, али између овог турског скраћеног корена и словенског суфикса -ица (уп. вешт-вештица) појавио се непознати суфиксални сегмент -ип — који блокира све наше напоре да ову етимологију коначно изведемо из поменутог турског облика.

Усуђујем се да овде предложим једно решење које ми се у овом моменту чини најприкладнијим, иако, наравно, читава ова етимолошка конструкција делује мало пренапрегнуто. У ромском језику, према усменом саопштењу познатог ромолога Трифун Димића, постоји реч *хунђали* (женског рода) у првобитном значењу *брбљивица*, затим *жена која баје*, *бајалица*. Семантика основе *хунђ-* није много далеко од нашег примера, јер се бајањем може помоћи, али и *нашкодити*. Међутим, можда је исто тако важна чињеница да у морфолошком систему овога језика постоји врло фреквентан апстрактни суфикс — *ипе* који се везује уз глаголе, придеве и именице: *džango* — вешт, *džangalipe* — вештина, *bešu* — седим, *bešipe* — седење, *čangav* — тужим, *čangaripe* — тужба, *šukar* — леп, *šukaripe* — лепота, *tardo* — ковач, *taripe* — ковање, итд. (Према Српскохрватском ромско-енглеском речнику Радета Ухлика) Свестан сам да најслабију тачку овакве етимологије чини управо овај ромски суфикс у речи *кундипица*, која би, овако узета, представљала турско-ромско-српску креацију. Наиме, она се заиста не може оснажити другим примером из нашег књижевног језика или народних говора, па ипак не видим другу могућност која би објаснила овај уметнути суфикс -ип.

Пишући своју „Историју Србије“ Сима Милутиновић Сарајлија је 1837. године изрекао је-

дну мисао и не знајући да ће после толиког времена моћи да се употреби чак и у овој прилици: „Гаитанъ, турска реч а Сербскій ушлетњакъ; *тколи га зна болѢ, слободне е волѢ.*”

Дејан Ајдацић

О БЕКСТВУ СА БАЦАЊЕМ МАГИЧНИХ ПРЕДМЕТА

Мотив бацања магичних предмета који се претварају у тешко савладиве или несавладиве препреке,¹ док јунак бежи од демона, јавља се и у бајкама балканских Словена. Мада је питање порекла и развоја овог мотива толико сложено да не би могло да буде предмет овог разматрања, може се рећи да он настаје у споју преображених поступака магијске заштите од демона и представа о надљудским моћима стварања природе. Владимир Проп у књизи *Историјски корени бајке* повезује преображавање и нарастање чудотворних предмета са америчким митовима о творцу света.² Он не обраћа пажњу на магијско значење бацања предмета са натприродним моћима. Логиком миметичке симпатије, по којој магијски *слично производи слично*,³ четка, чешаљ, коса или метла се претварају у шуму, трње или шипраг. Ретки су примери за-

¹ Вук, 24; Вук, 19; Чајкановић, 18; Чајкановић, 20; Чајкановић, (1929) 31; Чајкановић, 459 (Ђурић Е 120, бр. 7); Верковић, 97; Цепенков, 55; Цепенков, 77; Шапкарев, 102; Шапкарев, 103; Ваљавец, 115; ЗНЗ, 16 (1911), 131; 32/2 (1940), 105; 106; 113; Бошковић-Стули, 50 (Строхал I, 15).

² Vladimir J. Prop, *Historijski korijeni bajke*, Sarajevo, 1990, 517—522.

³ Marsel Mos, *Sociologija i antropologija*, Beograd, I. књ, 1982, 140.

немаривања логике преображавања предмета у по својствима сродну препреку, као у случају у коме из четке не настају шуме или трње, већ вода.⁴ Троструко бацање предмета тек након последњег покушаја запречава пут демону, што указује на посебну важност последње препреке. У великом броју варијанти то је вода, најчешће изазвана бацањем огледала, али и масла или сузе. Огледало као предмет има значајну улогу у заштити људи од урока или демона, а вода као граница светова дели људе и хтонска бића.

Естетска трансформација магијских поступака запречавања произилази из осамостаљене логике митско-магијског мишљења, која се умећем приповедача може проширити до језгровитог описа природе или драматски узбудљивог и сликовитог причања о бекству. Извесна одступања од уобичајене разраде мотива — комбиновање бекства са магичним предметима и бекства са преображавањем самих бегунаца,⁵ или одступања од трочланог описа бацања предмета не нарушавају његову приповедну функцију — успешног бекства. При његовом уклапању у веома различите приче долази понекад и до разарања трочлане структуре мотива. Најчешће се мења део мотива везан уз трећи предмет, чија моћ није довољна да заустави демона, или који бегунцу недостаје, будући да га је већ употребио или га није ни поседовао. Узрок одступања може бити неспособност приповедача да промени или контаминира мотив са неким другим мотивом без његовог делимичног уништења, а може бити и плод посебне намере да јунака доведеног у безизлазну ситуацију спасе нека нова сила.

Разлози бекства су разноврсни али типски и уклапају се у различите врсте сижеа. Јунак бајке, слуга код деде и бабе, улази у забрањену

⁴ ЗНЗ 16, (1911).

⁵ ЗНЗ 32/2 (1940), 105. Кефа се претвори у шуму, а потом следе преображења момка и девојке.

собу и налази заточено биће надљудских моћи, често са соларним одликама, које га позива да га ослободи. Демони, откривши крађу свог коња из забрањене одаје,⁶ гоне јунака и његовог помоћника, али бивају заустављени магичним препрекама.

Мотив „крађе“ демонског објекта, потере демона и бекства може бити уплетен у сиче у коме јунакови противници, успешно прикривајући своје зле намере, упућују јунака да донесе одређени плод, драги камен који чувају опасни демони. Јунак успешно решава задатак — син неверној мајци украде враговима јабуке,⁷ неугледни просац цареве кћери са дивове главе доноси драги камен који му је цар тражио,⁸ царев син бежи са ћерком вештице.⁹

Јунаци беже бацајући магичне предмете и када открију зле намере свог домаћина. Брат и сестра трче када виде да је стара жена која их је угостила вештица која хоће да их поједе.¹⁰ Браћа или брат и сестра као могуће жртве се у наративном тексту претварају у активна и самостална бића која се ослобађају од демонског зла. Брат и сестра беже од вука, фигуре која представља прежитак анималног демона или тотемског заступника демонског рода, у причи са полижанровским елементима бајке и приче о животињама.¹¹

У причи из збирке Милана Обрадовића „99 синова“,¹² баба на спавању убије деведесет осмо-ро браће — просаца својих кћери, али убије и најмлађу девојку јер се последњи брат заменио

⁶ Чајкановић, 18; Цепенков, 77.

⁷ Ваљавец, 115.

⁸ Чајкановић, (1929) 31.

⁹ Вук, 19.

¹⁰ Верковић, 97.

¹¹ Верковић, 102.

¹² Чајкановић, 20.

са њом. Вештица то открије, а јунак бежећи не узме кефу, чешагију, и огледало из бабине куће. Приповедач је без јасног разлога закомпликовао део приче о магичним предметима, јер када их по други пут види, он их узима, иако му магарац-виловњак говораше да то не чини. Међутим, када их баба сүстигне, сам магарац му каже да баца предмете од којих, како и по причама следи, настану шүме, провалије и на крају вода. Делимично одступање од поетике народне бајке не мења основну функцију магичних предмета у бекству — коначно заустављање демонског бића. У варијанти ове приповетке из осијечког краја¹³ спасу се по савету шүгавог-чаробног коња најмлађег брата сво дванаесторо браће, који по савету свог натприродног помоћника узима, а затим и баца кефу, гладницу и чешагију. Редослед препрека је обрнут, те вода као крајња и непролазна препрека бива прва, тако да приповедач након што баба савлада трећу препреку, трње, мора да уведе народној причи неприличну — границу као конкретизовану линију раздвајања два света коју баба не може да пређе. Вода као елемент који раздваја свет живих и мртвих, људских и демонских бића је лишена својих симболичких значења у овако развијеном мотиву бекства.

Христијанизација мотива бекства од демона показује се кроз помоћ бога или свеца у давању магичних предмета или кроз заштиту бегунаца у безизлазној ситуацији. Помоћник Петра Бреборича је Света Недеља која угроженом јунаку даје чаробне предмете уз помоћ којих он побегне од врагова. У двама приповеткама које је у Боки которској записао Вук Врчевић, јунак уз божју помоћ зауставља демонско биће. У причи „Девојка бржа од коња”,¹⁴ у којој се преплићу елементи бајке и предања, девојка израсла из росе,

¹³ ЗНЗ 16, 131.

¹⁴ Вук, 24.

као демонско биће у лику девојке бсжи од људи, супротно уобичајеном бегу човека од демонског бића. Она нуди трку просцима до златне јабуке под условом да ће бити жена онеме ко је први стигне, али да ће сви страдати уколико она буде бржа. Њено вилинско биће најпре се открива када јој израсту крила, а коначно се потврђује када она баца длаку која се претвори у горе и сузу од којих постану реке. Једино царев син је прати и заклиње је три пута именом божјим, и она стане, али потом опсенарски нестане, као у баладама о завади браће. Прича има структуру бајке, али њен ток изневерава обавезујући срећан крај, ослањајући се на елементе предања и мита. Моћ хришћанске силе само је привремена, девојка нестаје.

Супротно овом колебању вере, у приповеци „Бавоља маштања и божја сила“¹⁵ чаробна помоћ из лешника (реке) и ораха (огањ) није довољна, јер вештица која јури одбеглу ћерку и отмичара-љубавника царевог сина, реке раздвоји, а ватру угаси. Тек када види да се ради о нечистим силама, јунак, немајући трећи предмет као и девојка бржа од коња, *прекрсти се пут истока и кликну јакога Бога у помоћ, док пуче муња из неба те сажеже девојачку мајку*. Прича се завршава моралистичко-хришћанском поентом — демонског прогонитеља стиже казна. Структурално померање троструког бацања магичног предмета произилази из чињенице да је први предмет помогао јунаку да умилостиви звери на уласку у демонски простор, чиме се омогућава — изазива одсуство заштите приликом трећег вештичиног сустизања, као и из потребе да се моћ паганског зла ограничи већом моћи хришћанског божанства.

Мотив бацања предмета, који се претварају у препреке, губи везу са својим митско-магијским пореклом одузимањем њихове натприродне моћи и свођењем на предмете свакодневнице, који

¹⁵ Вук, 19.

функцију препреке могу да задрже само захваљујући промени демонске мотивације у психолошку мотивацију — јунак који бежи жени баца мараму, огледалце,¹⁶ при чему она, обузета својим изгледом, на час одустаје од гоњења. Наравно нема ни потребе да приповедач укључује преображење бачених предмета, јер они и у свом изворном облику обављају функцију задржавања демона који прогони човека.

Магијски поступци се у народној уметности и књижевности уносе уз редукције у обиму, делимичне трансформације у значењу и естетизације магијског изворника. Мотив бекства са бацањем магичних предмета налази се у бајкама различитог сижеа, што сведочи о његовој релативној самосталности и способности да се уклопи у различите приповедне целине. Међусобно повезане и условљене садржинске и структуралне промене мотива обухватају широк распон од естетизовања вере у могућност магијског преображавања предмета до потпуне разградње мотива профанизацијом предмета који се баца до предмета свакодневнице.

Преглед наведених извора

Бошковић-Стули — Маја Бошковић Стули, *Narodne pri-povijetke*, Zagreb, 1963. (Pet stoljeća hrvatske knji-ževnosti)

Ваљавец — Matija Kračmanov Valjavec, *Narodne pripov-jesti u Varaždinu i okolici*, Zagreb, 1890.

Верковић — Стефан И. Верковик, *Јужномакедонски на-родни приказни*, Скопје, 1977.

Вук — Вук Стефановић Карацић, *Српске народне при-повјетке*, Београд, 1988. (Сабрана дела Вука Кара-цића, књ. 3)

ЗНЖ — *Zbornik za narodni život i običaje južnih Sla-vena*, Zagreb.

Цепенков — Марко К. Цепенков, *Народни приказни*, Скопје, 1972. (Марко К. Цепенков, *Македонски на-родни умотворби*, књ. 2—3).

¹⁶ Вук (приповетке), 125, бр. 31.

Чајкановић — Веселин Чајкановић, *Српске народне приповетке*, Београд, 1927. (Српски етнографски зборник, књ. 41).

Чајкановић (1929) — Веселин Чајкановић, *Српске народне приповетке*, Београд, 1929.

Шапкарев — Кузман А. Шапкарев, *Приказни*, Скопје 1976. (Кузман А. Шапкарев, *Избрани дела*, књ. 5).

Песничка обзорја

Добрица Ерић

ПОСЛЕДЊЕ ПЛЕМЕ

Свет
уобличен по Божијој жељи
ђавољу капу носи на глави

У светој ложи и постељи
ђаво свадбује и макот прави

Намножише се зли житељи
и среброљупци, духом губави
а изумиру добротинитељи
честити, храбри и убави

Само се још у мојој земљи
деца рађају из љубави

Господе, отвори небески свод
сажежи црно ђавоље семе
и спаси несрећни српски род
своје последње земаљско племе!

ВЕЧИТО КЛИЈАЊЕ

СТАРИНСКИ ЧОВЕК

Ни цар то не може,
ни ђенерал-победник.
То само она може да трпи
и пренесе преко ребара.
То ти је дјед оставио
уместо учкура, да се опашеш
пред својом кућом,
у кући и на домет грла.
То само она оњуши
у ваздуху и плућима,
и истрчи са фењером
пред тебе и волове.
Руга ти се док те полива,
док меси 'леб,
рани волове,
и шета твоје опанке.
Ти си цар
и ђенерал-победник,
само си њој слуга.

Слободан Ристовић
Севојно

ЗЕМЉА

Родила ме мати на мекој сламарици
док је отац преоравао ливаду,
наздрављао је сваки
по једну за јунака...

добром човеку сунчане очи
сунчаним очима жив језик.
живом човеку велико срце.

Проходао сам пре сунца на Бурбевдан
пратећи траг коњски,
слушајући глас од звона
између струкова кукуруза
а израстао већи
и од највећег врха перчина.

Проговорио сам уз неимање
и ко дете рођено у кошуљици
бејаш видовит
да речи прадедова својих
пренесем с колена на колена
да љубим оно што ми је најдраже
да огњиште испуним дечјим плачем
напојим и надојим
као и мене земља ова.

Војкан Изковић
Петка (Пожаревац)

ВЕЗИЉИ

Кад се истопи сунтон
и замре од дана траг,
а другу кануру ноћи
намота маште враг —
тад изнад мојег села
на тамном гумну неба
из просуте кумове сламе,
распукну трепераве љубичице
и један крвави божур
исплива из мора таме.
И док жудим да видим вилу,
божур на гумно сврну
закити кануру црну
па јој осипа свилу
и плете сенке, мреже
по струци смиреног села

која се разапела
на ћерџеф месечине,
Под ћерџефом још остала
дрхтава жижа мала
пркосно кроз прозор трепће!
То занета везиља сама
на меком, белом платну,
док цело село спава,
иглом расцветавала
божур и месечину.
Везиљо моја драга,
на платну навези вилу
што лети из моје маште,
док јаблан гребена црне
повесме о тарак баште!

Драгомир Маричић
Сопот

ИЗВОР

Вечито клијање
У оку брега

Људи га обзоре
Људи му се моле

Зрнце у повоју младости
Зрнце радости

Дахом његовог лета
Мирис се расцвета.

Љубиша Милетић
Камијево

КОПРИВА

На Велики Петак се удаје,
о Светој Јевдокији подаје.

Породиљи под јастук,
стоци по вимену.

О боку јој родне године,
на врату химере разрогачене.

Од ње дечја коса расте
и прому клецају колена.

Зоран Јерemiћ
Ужице

Приредио
Драган Кочишевић

Поводи

„ВУКОВА НАГРАДА” ЕТНОМУЗИКОЛОГУ И ЕТНОМУЗИКОЛОГИЈИ

(поводом додељивања „Вукове награде”
проф. др Драгославу Девићу)

Редак је, на жалост, случај у нашим културним и свакојаким другим просторима да нека награда буде додељена изван клановских, партијских и робачко-пријатељских група. У такве изузетке уистину не бих убрајао случајеве када се награде додељују унапред, уместо надгробног венца, уистину заслужнима, великанима, али онима који су током читавог живота битисали недовољно пожељни, готово непријатељски сучељни. Са њима се наша култура мирила (и мири) тек у часу када је била и јесте извесно сигурна да их убрзо неће гледати. Апсолутна множина награда се додељује по познатом научно-уметничком принципу, који наш прост, неук народ неодговарајуће преводи изразом „салепсија за бозацију”. И површан поглед на саставе жирија за некоје награде у култури, у књижевности примерице, показује становито окретање у затвореном, крајње препознатљивом кругу. Припоменимо тек, документације ради, награде „Исидора Секулић” или „Борбе Јовановић”. У игри су, по правилу, једнаке личности, али су им улоге од случаја до случаја и од прилике до прилике различите. Једни су чланови жирија за доделу награде, а други кандидати и пријатно „изненађени” добитници „ловоровог венца”. Другом приликом улоге

се мењају а исход је, као и до тада, познат и очекиван. У томе контексту, дакле, посебно нам је задовољство да устврдимо да је једна од додељених „Вукових награда“ за 1992. годину доспела у руке проф. др Драгослава Девића, етномузиколога и фолклористе.

Од Вука Стефановића Караџића до данашњих дана тврдило се у нас да је народна поезија једна од ретких културних народних творевина са којом се може часно ступити у Европу, а и изван њених граница. Не коментаришући овај аксиомски став (са којим се иначе свакојачко не саглашавам, јер никако не сматрам усмено народно стваралаштво једином или, пак, ретком, значајном и позитивном одликом ових простора) — држим да је у том случају запрепашћујуће у коликој мери су наш народ, односно вишенационална државна заједница били суштински незаинтересовани за озбиљно, систематично прикупљање и проучавање тог, назовимо, изузетног блага. Мало је у нас, осим Вука Караџића, било и људи који су озбиљније, осмишљеније и трајније радили на сличним пословима. Временом се створило уверење да је посебна вредност народног усменог стваралаштва у усменој народној поезији, а у њеним оквирима лауреатско место заузима усмена епска поезија. Усмена лирска народна песма јесте вазда била својеврсно пасторче. Гдекоји испитивачи бивали су привремено и понесени некојим поетским сликама и целинама. Зборили су надахнуто о томе, међу њима и: Јаша Продановић, Вељко Петровић, Владан Недић, Мирослав Пантић, Хатица Крњевић, Миодраг Павловић. Разматрање поетске вредности и одлика текста усмене лирске народне песме запостављало је њено музичко биће. Музичким, мелодијским ликом усмене лирске народне песме бавили су се искључиво и не пречесто музиколози. Почасно место међу њима заузимају двојица — Владимир Р. Борђевић и Миодраг Васиљевић. Први је посебно деловао између прва два светска рата, а био је брат једнако сјајног етнолога, фолклористе, социолога, антрополога

Тихомира Р. Борђевића. Други је, пак, након другог светског рата ударио темеље модерној српској (и некадашњој југословенској) етномузикологији. Посебна заслуга му припада због оснивања и осмишљавања катедре за етномузикологију, односно због установљења и заснивања етномузикологије као посебне научне дисциплине. Катедра за етномузикологију основана је 1961. године у Београду, на Факултету музичке уметности, на тзв. Музичкој академији. Управо на тој катедри лауреат Драгослав Девић провео је значајних тридесет радних година. Од давне 1962. године када је на катедру ступио као асистент, прошао је кроз сва универзитетска звања. Током дуге и плодне универзитетске каријере допринео је и обликовању и стасавању некојих данас угледних етномузиколога (Анико Бодор, Димитрије Големовић, Младен Марковић). Преко тридесет година је вредно и учестано обилазио понајвише просторе Србије у потрази за музичком традицијом, али и у жељи да се забележи и сувремени тренутак музичког фолклора. Посебно је проучавао Драгачево, Моравички стари Влах, Горњу Гружу, Биначку Мораву, Призрен, Средску жупу, Хомоље, Црну Реку, Сврљиг, лесковачки крај, као и Шајкашку и Сивац у Војводини. Траг са тих путовања остао је на магнетофонским тракама и у нотним записима преко 10.000 народних музичких комада (вокалних и инструменталних). Записи представљају драгоцен део звучног архива Музичке академије. На тим бројним теренским обиласцима Србије прикупљена је и лепа збирка народних музичких инструмената. Збирка је такође у поседу Факултета музичке уметности.

Желећи да музички фолклор учини што приступачнијим ширем кругу слушалаца, Девић је снимао у заједници и уз подршку Телевизије Београд двадесетак документарних филмова о животу народне музике и њеним извођачима. Трећи програм Радио Београда годинама са великим успехом емитује Девићеву ауторску емисију „Музичка традиција”. Радиодрамска емисија „Дози-

вања” коју је Девић остварио уз драгоцену помоћ и сарадњу песника Миодрага Павловића награђена је великом наградом Италије. На фестивалу документарног филма у Даблину добио је прву награду за филм из области народнога живота, обичаја, музике — „Плутново царство у Хомољу”¹. Захваљујући залагању, труду и умешности Драгослава Девића музичка традиција је заузела угледно место и у оквирима Београдских музичких свечаности. Концерти „Народнога стваралаштва” петнаестак година привлаче пажњу и изазивају признања и одобравања посетилаца БЕМУС-а.

Тежећи да изворни музички фолклор учини приступачнијим и доступнијим како слушаоцима, тако и могућим будућим извођачима, Девић је, на основу сопствених теренских снимака, остварио и двадесетак грамофонских плоча. Посебну пажњу привлаче два албума из едиције „Музичка традиција” (један посвећен Југославији, Србији, инструментима и инструменталним ансамблима, други посвећен „Хомољским мотивима”).

Поред бројних студија и чланака посвећених различним проблемима музичке народне традиције², Драгослав Девић јесте и аутор двеју зна-

¹ Драгослав Девић је као писац сценарија и музички сарадник учествовао у остваривању многих значајних етнологских, односно етномузиколошких филмова: *Лесковац* (обичаји, веровања и народна музика лесковачког краја), *Пролеће у Поповици* (обичаји, веровања и музика у неготинској крајини), *Бурђевдан у околини Сокобање*, *Трачки коњаник* (обичаји, веровања и музика области Тимока), *Призренска свадба*, *Велигден у Средској* (ускршњи обичаји и музика у Средској), *Шарска жупа у околини Призрена*, *Драгачевска свадба из села Дубца*, *Сабор трубача у Гучи*, *Комишање у Драгачеву*, *Словачка свадба* (словачка свадба у селу Гложани), *Од Ругова до Дорослова*, *Од Дорослова до Ругова*, *Покладни обичаји у Горњој Грузи*, *Гројзобер у власотиначком крају*, *Мокрањчеви дани*, *Лесковачки сабор*.

² Међу бројним студијама и чланцима издвојићу само некоје: *Сакупљачи народних мелодија у Србији и њихове збирке*, Гласник Етнографског музеја (ГЕМ), књ. 22—23, Београд, 1960; *Музичка традиција неготинске кра-*

чајних монографија. Године 1986. у издању Факултета музичке уметности објавио је књигу *Народна музика Драгачева (облици и развој)*, а 1990. године дело *Народна музика Црноречја у светлости етногенетских процеса* (Београд, Факултет музичке уметности). Српску и југословенску (некадашњу и данашњу) етномузикологију задужио је и приређивањем за штампу записа народних мелодија које је начинио Стеван Мокрањац (*Записи народних мелодија Стевана Мокрањца*, Београд, Српска академија наука и уметности, 1966). Са посебним интересовањем етномузиколози, фолклористи, али и српска и југословенска култура у целини — ишчекују излазак из штампе *Антологије југословенских народних песама са напевима*. Дело је начињено у знак обележавања двестоте годишњице рођења Вука Стефановића Караџића, а представља 350 народних мелодија и одговарајуће текстове тих песама. Реч је о записима насталим од почетка деветнаестог века, од Вуковога времена до наших дана. Одбир је начињен између више од 25.000 записаних народних мелодија.

„Вукова награда”, одличје које носи име човека који је живот посветио сакупљању народ-

јине, књ. 31—32, Београд, 1969; *О певању народних лирских песама и напевима у Вуковим делима*, научни скуп у организацији Факултета музичке уметности (ФМУ) „Фолклор и његова уметничка транспозиција”, I, Београд, 1987; *Музички инструменти у Вуковом Српском рјечнику*, „Фолклор и његова уметничка транспозиција”, II, Београд, 1969. Многи значајни резултати Девидевићевих истраживања и премишљања саопштени су у оквиру Радова конгреса савеза удружења фолклориста Југославије. Ту су посебно чести текстови о новим „народним” песама и њиховом односу према тзв. изворном народном певању. По природи ствари Девић је био увек изузетно заинтересован за проучавање различитих облика народног певања. О томе, осим појединачних чланака и студија, сведоче и уџбеници које је начинио ради потреба студената Музичке академије (*Основна мелографска упутства*, Београд, Универзитет уметности, 1974; *Етномузикологија* (скрипта), I, II (вокална народна музика у Југославији), Београд, Универзитет уметности, 1981; *Етномузикологија* (скрипта), III део (инструменти), Београд, Универзитет уметности, 1975.

них умотворина и свакојаким проучавању народнога живота треба, по природи и логици ствари, да буде додељивана личностима и институцијама који значајно настављају и увећавају животно дело Вука Стефановића Караџића. Међутим, списак досадашњих лауреата „Вукове награде“ је шаролик. Међу бројним заслужним добитницима овога високог признања једнако су бројни, па чак и бројнији они чије свеукупно научно, уметничко и свакоје друго стваралаштво има мале или чак никакве везе са Вуковим радом и делом. Срећом, „Вукова награда“ додељена Драгославу Девићу једна је од ређих која стиже у праве, у заслужне руке. Тим чином заслужно су награђени једна личност (Драгослав Девић) и једна научна област (етномузикологија) која је у нас деценијама запостављана.

Долазак времена у којима историјске прилике и политичке неприлике захтевају упорније трагање за суштином националног бића и за препознатљивим националним одликама — можда означавају једновремено и настајање бољих времена за некоје научне области које се директно баве проучавањем тих проблема. Бојати се само да се наука не подреди политичким потребама, да научна истина не буде потчињена истини историјског временског тренутка, потрошној дневној „истини“.

Ненад Љубинковић

Одзиви

СРПСКЕ ТУЖБАЛИЦЕ НА УКРАЈИНСКОМ

О. О. Микитенко, Сербскі голосіння, Поетичний та історично-географічний типологічний аналіз, Наукова думка, Київ, 1992.

Украјинска сербокроатистика последњих година припремила је за научну, а и ширу јавност неколико пријатних изненађења у виду монографија, које обухватају различите области истраживања. Круг интересовања, заступљен у радовима В. В. Чумака и М. Ј. Голберга чине проблеми из синтаксе српскохрватског језика, историје и теорије књижевности, питања украјинско-српских историјско-културних веза. У издању Института за историју уметности, фолклор и етнографију М. Т. Риљскиј украјинске Академије наука 1992. г. изашла је монографија О. О. Микитенко *Српске тужбалице*, која тематски спада у област фолклористике, а комплексни приступ аутора тужбалицама као феномену живе фолклорне баштине у контексту народне културе, донекле је близак етнолингвистичком приступу, доста популарном у савременој лингвистици. Типолошки аспект поетске анализе, издвојен у поднаслову монографије, омогућио је аутору да на нов и оригиналан начин приђе старим проблемима овог фолклорног жанра, као што су издвајање типова тужбалица према регионалним карактеристикама, однос црногорског плача према осталим локалним традицијама и слично. Ослањајући се на многа позната истраживања О. О. Микитенко нуди у овом погледу свежа решења, заснована на темељитом познавању корпуса и савременој научној методологији.

Монографија *Српске тужбалице* је део кандидатске дисертације, одбрањене на Универзитету Ломоносов, где је руководилац поменуће теме био реномирани научник Н. И. Толстој, који је уједно и одговорни редактор монографије. Чињеница да се књига заснива

на кандидатској дисертацији условила је и структуру самог рада. Наиме, у њој су прецизно издвојени увод, четири поглавља, закључци, додаци оригиналних текстова тужбалица и подужи списак литературе, који садржи велику библиографију радова српских, хрватских, руских и украјинских аутора — истраживача назначене теме, почев од 19. века надаље, као и многобројне изворе текстова тужбалица.

У уводном делу аутор одређује циљ и методе истраживања, наводи фолклорно-етнографске записе који су послужили као корпус за свестрану анализу, а такође наглашава да је проучавање, сконцентрисано на семантици обреда као јединству вербалног елемента и ритуално-обредног дејства, извршено с циљем историјско-географске и синхрониске карактеристике тужбалица.

О темељном упознавању аутора са свим до сада извршеним истраживањима у овој области сведочи детаљна анализа историје проучавања српских тужбалица у првом поглављу монографије „Из историје сакупљања и проучавања тужбалица.” Признајући да је тема српских тужбалица виšekратно привлачила пажњу истраживача, између којих О. Микитенко издваја имена В. Караџића и Н. Шаулића, аутор акцентира пажњу на чињеници да улога тужбалица у српском обредном песништву и целокупном фолклору народа Југославије захтева даље продубљено истраживање овог фолклорног жанра, подигнуто на научни ниво жанровске анализе, која би обухватала функционално-семантички план, ниво садржаја, поетску структуру и особине извођења.

Издвојене принципе истраживања О. Микитенко доследно примењује у другом поглављу „Регионална специфика традиције оплакивања”, где издваја херцеговачко-босанску и хрватску, северно-источносрпску и западносрпску, косовско-метохијску, јужносрпску и северномакедонску традицију. Посебну пажњу овде аутор посвећује ритмомелодичкој карактеристици текстова тужбалица и семантици обредног комплекса сахрањивања, заснованог на централној опозицији обреда *свој* — *гуђ*. Полазећи од обредног контекста у овоме поглављу успешно је илустрована функционална диференцијација две врсте оплакивања — ритуалног плача и песама обреда сахрањивања, који се супротстављају опозицији ново — старо, а последње су сагледане још и као део стабилне магијске обредне формуле. Целокупни обред сахрањивања аутор истражује као јединство вербалног и акционо-реалног чиниоца, при чему прегледно илуструје заступљеност одређених карактеристика издвојених нивоа у свакој од локалних традиција појединачно.

Сложеност стратиграфије народне културе и еволуционих фаза у фолклору, по мишљењу О. Микитенко,

утицали су на изворност и оригиналност поетског потенцијала тужбалица у региону Црне Горе, чија се специфична традиција плачева налази у центру трећег поглавља „Специфика постојања и функционално-семантичке црте црногорско-херцеговачког плача”. Доследна анализа обредних и необредних облика плача дурмиторског ареала са развијеном епском традицијом резултирала је издвајањем основних црта његове садржајне типологије, као што су: мушки плач — *лелек*, спонтано оплакивање — *нарицање*, секундарно *ојкање*, *срицање* и функционално-наглашено, индивидуално *тужење*, а на функционалном нивоу наглашени су начини извођења тужбалица — *гредом* и *у колу*. Развијено епско начело у плачевима овог региона, условљено социјално-историјским условима, по мишљењу аутора, допринело је потискивању индивидуално-лирског и развоју наративног момента у овим тужбалицама.

Четврто поглавље „Семантички план, поетско стилске и композицијске особине тужбалица” је, у ствари, централна глава књиге у којој се врши анализа поетски савршених текстова као „инваријантне структурне решетке”, али уједно и јединства импровизације и традиције. У овом делу монографије аутор издваја основне мотиве српских тужбалица, које према функционално-семантичким критеријима систематиче у три условне семантичке зоне: а) *смрти*, б) *умрлог* и в) *ритуала*. У широку концептуалну анализу сваке од ових семантичких зона укључене су и карактеристике семантичких поља концепата стереотипа, као што су: *гром/муња/стрела*; *вагра* — *вода*; *дрво/пут* — *препрека* и сл, где аутор показује широко познавање теме као и сопствену вештину семантичке и поетске анализе.

Извод оригиналних текстова тужбалица на крају монографије, као и добар избор илустрација, извршен у самом раду, сведочи о томе да је књига „Српске тужбалице” рађена са високом професионалном одговорношћу. Једином замерком аутору може се сматрати чињеница да у истраживању нису наведени примери из украјинских тужбалица — *голосињ*, на чију блискост традицији српског плача су скретали пажњу многобројни истраживачи, међу којима су чувени украјински лингвиста О. Потешња и истакнути песник И. Франко. Чини се да би конфронтативна анализа текстова украјинских и српских тужбалица учинила истраживање комплекснијим и потврдила запажање саме О. Микитенко о неопходности упоредног проучавања динамике словенског и балканског фолклора. Скреће на себе пажњу и наглашено интересовање аутора према дескрипцији самих обреда, што често претвара монографију у етнографски нацрт и потискује научну анализу текстова тужбалица у други план. Замерке такве врсте, наравно, не могу да засене општи позитивни утисак који

оставља ова књига. Направљен је нови корак у истраживању српских тужбалица, који, подигнут на високо-стручни ниво, одговара свим захтевима савремене фолклористике, структуралне поетике и етнолингвистике.

Људмила Поповић

РАЗГОВОРУ НИКАД КРАЈА

Боко Стојичић, Сјај разговора (треће, допуњено издање),
Дечје новине, Горњи Милановац, 1992.

Припаламо народу, то бар није спорно и у времену кад смо у свему спорни, са смислом за стваралаштво, за песму и причу, за приповедање о виђеном и измаштаном, за кићење говора и надметање у томе најразличитијим поводима. По песми и причи одавна смо знани и цењени у Европи, чак и од потоњих непријатеља. Али свест о лепоти и богатству усменог народног стваралаштва сопственог народа није била, показало се то много пута, на висини тог стваралаштва.

Песник и културолог Боко Стојичић истражује посебан облик говорног народног стваралаштва — народне изреке — најкраћи модел чврсте, традиционалне форме народног говора. Резултат тог истраживања и бележења је сада и треће издање замашне књиге *Сјај разговора*, систематизованих језичких минијатура конвенционалних народних фраза. Искрпним предговором којим је опремио књигу, аутор је објаснио разлоге свог опредељења за овај највећма метафорички искован облик говора помоћу слика идиоматичног карактера, суштину изрека и њихову посебност у односу на пословице, њима најближу форму. „Изреке”, вели Стојичић, „као посебна врста народног стваралаштва, најближе пословицама, али и различите од њих, изражавају свеколико народно гледање на живот, вековно животно искуство, мудрост, разговорну вештину и надареност једног народа”. Примери и ставови аутора су у књизи, равнотежа између замисли и остварења је постигнута.

Народ чува и преноси искуства и стечену мудрост са предака на потомке и, ма колико народи били исте или сличне судбине, искуства преточена у изреке и друге гномске врсте су често различита. Различит је стил и симболика. Оно што је блиско, а то је случај и са овим избором, природно је постало саставни део мудрости овог народа и његово богатство. Таквих примера, пријемчивих и за ово поднебље, има и у овом избору, али је с правом највише са овог језичког израза. Стојичић хоће, свестан тог богатства, да подсети на ону заборављену причу о рабину Бен Закији који

одлази у свет да тражи закопано благо, да би тек тамо дознао да оно лежи закопано под његовим родним прагом. Свестан тог богатства код куће и његовог значаја, аутор се одређује за ову врсту умотворина и чини разграничења између пословица и изрека, знајући да се пословицама непобитно тврди и доказује а изрекама описује и дочарава, да су прве израз мудрости говорника а друге украс говора, да прве дефинишу а друге наговештавају, да су прве гномске а друге превасходно метафоричне. Али, свестан је Стојичић, оне имају и много сличног и истог: и једне и друге имају лапидаран облик, и једне и друге су на узвишеној страни доброте и лепоте. Можда зато што разграничење није могло ићи без штете, или због неодољиве лепоте, Стојичић чини уступке. Било како било, тек у књизи су се нашли и дивни примери пословица, загонетки, здравица, клетви и понеки бећарац. Нема, међутим, скаредних изрека, псовки и изрека са еротским набојем, а и оне чине дух и душу једног народа. Напросто, аутор их је свесно избегао. А оне би, знамо наш народ и њихову множину, могле чинити још једну књигу. Тако је начинена обимна књига од преко 650 страна, са 15.747 узбучених изрека у коју је уложено 35-годишње стрпљење и сигурно познавање народног менталитета и његовог духовног производа.

Књига *Сјај разговора* се може листати и читати: наука и вајде мора биги и за неугог и за ученог. Осим што, по невољи, туђе искуство и туђи наук човеку нису довољни. А на то нас и Андрић подсећа: „Ништа лепше, ни дубље, ни безнадније од народне мудрости у древним изрекама и стиховима! А она је свирепа фатаморгана наше савести; не чујемо је и не схватамо док год не учинимо противно од онога што она учи, али тада се одмах јавља да заједно са нама нариче нечујно над оним што смо лудо и неповратно изгубили“. Изреке у овој књизи синтетизују високу интелектуалност и народну, сељачку једноставност, оне нас имају чему научити али — много пута се искуствено поновило — мало вајде од туђе памети.

Лексиконски модел организовања грађе омогућио је фину прегледност, али је допуштено и да се сувишна варијанта исте изреке нађе у избору. Уз мали број изрека аутор је дао и објашњења, знајући њену вишезначност. Како, међутим, има много таквих, требало је објашњењем и њих приближити или све оставити читаоцу и његовом тумачењу значења. У књизи су и старе и нове изреке, неке чији су корени и поводи заборањени, али и доста ововремених, које су већ обезбедиле трајање. *Сјај разговора*, по природи ствари, није довршена књига, али је добра и драгоценна.

Добривоје Младеновић

ПРЕДСТАВЕ О СМРТИ КОД СРБА

Бојан Јовановић, Српска књига мртвих,
„Градина“, Ниш, 1992.

Код јужнословенских, преваходно православних народа, скоро до наших дана задржали су се древни поступци и веровања који чине саставни део посмртних обреда. Драгоцена грађа за изучавање ових обреда дата је у многобројним описима обичаја у појединим крајевима који су објављени у познатим етнографским часописима и књигама. Њих је и библиографски пописао Љ. Андрејић и објавио у *Гласнику Етнографског музеја* у Београду (1971. године). И за ову прилику, треба поменути три значајна доприноса расветљавању посмртних обичаја. Прво, то је рад Е. Шневајса из 1929. године, објављен у *Гласнику Скопског научног друштва*, којим се отпочиње упоредно изучавање обичаја код јужнословенских народа; друго, студија Т. Борђевића, објављена у више наставака у *Годишњаци Николе Чутића* (1937—1941), где се врши систематизација података за ове обичаје, до којих се дошло у етнографској литератури до тог времена; и треће, појава обимне и врло документоване монографије бугарског етнографа Х. Вакарелског — *Бугарски погребни обичаји у упоредном изучавању* која ово питање посматра како у јужнословенском, тако и у словенском, па и у европском контексту (изашла у Софији 1990. године).

Бојан Јовановић, етнолог и истраживач народне културе, који је у низу својих радова показао врло широка интересовања за различите културне чињенице, покушао је да осмисли и народно поимање смрти. Пошавши од тога да су и правила посмртних обреда код древних народа, као што су нпр. Египћани, постојала као део усменог памћења, да би касније од њих била сачињена *Књига мртвих*, Јовановић је, сасвим исправно истакао претпоставку да се и усмено памћење српског народа његових посмртних обичаја може посматрати као „књига“. Ово опредељење има и своју методолошку страну. Овим се, наиме, прихвата гледиште семиотицара да текст није само вербална, већ и свака друга комуникативна чињеница која може бити пренета и на вербални начин. Зато се у овом огледу полази од

идеалтипског модела обредне целине, која се увек у конкретном случају испољава у неком од својих облика — варијаната. Подстакнут тиме, да су посмртни обичаји већ описани у етнографској литератури, Јовановић је прескочио поступак успостављања модела упоредним посматрањем чињеница. Тиме је његова књига ослобођена фактографије, али ту лежи једна њена слабост. Јер управо кроз реконструкцију модела, откривају се унутрашње повезаности које се не могу сагледати ако се посматрају кроз крупнији план. Конкретно, навођењем свих облика кроз које се, по народном схватању, може приказати душа умрлог човека, може се открити критериј за избор јела у посмртном обреду или на задушницама. Управо представа о души као *птици* условила је захтев да се у овим случајевима, као и на славама, износи *күвано жито*.

У овом занимљивом огледу актуелизована је и идеја о посмртном ритуалу као *обреду прелаза*. Позната Ван Генепова схема о три стадија прелаза (*одвајање — граничност — пребацивање*) показала се делотворном. Једино би требало јасније истаћи оне моменте ових обреда који се односе на последња два степена, јер је највише потенциран аспект издвајања.

Други део ове обимом невелике књиге носи наслов „Речник смрти” и у њему се разматрају поједине целине које чине мозаик посмртних обичаја. Овде су уочене многе битне представе које дају смисао обредном понашању. На пример, смрт је схватана као прелаз из овоземаљског у други свет и тај прелаз је требало „организовати” на правилан и за колектив безбедан начин; покојник добија статус неодређености, јер више није ни овде ни тамо, јер више није оно што је био, нити је оно што ће бити; слободна душа покојника изазива осећање страха и неизвесности колектива, и зато се обредом успоставља контрола над њеним усмеравањем према свету мртвих; погрешно усмеравање покојника изазива његов повратак у виду вампира, који ће нарушити мир средине из које је „отишао”; просторно удаљавање покојника, кроз циклус помена представља вид претакања простора у време, итд.

Аутору ове занимљиве књиге, за неко шире и обухватније издање, предлажем и неке поправке: 1) да би се избегла поједина непотребна понављања (нпр. стр. 44 и 70) треба се држати временског тока посмртних обреда; 2) оценити у којој мери се уклапа теза Миливоја Павловића о „камену станцу” као месту где се налази душа, која се у овом огледу прихвата, са такође истакнутом тезом да се покојник посмртним обредима упућује на коначни боравак у хтонски свет; 3) размотрити питање „еутаназије” јер је његово тумачење засновано на једном примеру влашке традиције, који није ваљано протумачен (ради се о једном апокрифу, познатом као „Сан Блажене Девике Марије”, који је до-

био локална обележја); 4) размотрити и могуће тумачење полагања покојника на траву, у светлу хетитског мита о покојницима као душама на ливади које чува цар-чобанин; 5) тешко је одрживо схватање да је душа могла бити у коси, ноктима и сл; 6) одређени облици обредног понашања, као што су расплитање косе, „коло наопако“ могу се тумачити и у светлу тезе Б. Успенског о тзв. „антипонашању“; 7) деца рођена од оца вампира обично се називају вампировићи и она могу, по народном схватању, да виде и убију вампира, али се не схватају вампирима (стр. 109); 8) по тумачењу Фасмера индоевропска реч „луна“ значи „светило“, а постоји и друга реч, истог облика, која у неким језицима значи „смрт“.

Књига др Бојана Јовановића *Српска књига мртвих* представља оригиналан оглед о српским посмртним обичајима, који ће бити подстицајан и за друга истраживања овакве врсте.

Љубинко Раденковић

НОВИ ЗАПИСИ НАРОДНОГ ПРИПОВЕДАЊА

Драган Лакићевић, Вук и ајдук. Српске народне приче у новим записима, СКЗ, Београд, 1992.

У години обележавања стогодишњице свог постојања, угледна издавачка кућа — „Српска књижевна задруга“, објавила је и књигу разних облика народног приповедања, коју је, превасходно од својих записа, сачинио књижевник Драган Лакићевић. Ова књига је, иначе, настајала скоро двадесет година, што показује и изузетну наклоност аутора према фолклорном стваралаштву. О томе сведоче и друге књиге из ове области које је приредио током последњих година.

Под насловом *Вук и ајдук* Лакићевић је 1978. године објавио малу збирку од 35 прозних облика народног стваралаштва, посветивши је свом, већ покојном, професору народне књижевности, Владану Недићу. У многоме, ова збирка је одражавала погледе професора Недића, да треба трагати за успешним облицима народног стваралаштва, да треба пронаћи појединце из народа који су на најбољи начин исказали одређене идеје и представе своје средине. Сажета, али језички раскошна казивања мудрих Црногораца отварају и многа крупна питања људске етике — о доброти, пријатељству, поверењу, а ова она као да су се нашла у једној причи — о пријатељству и суровом разлазу човека (хајдука) и звери (вука). Да ли је човек исправно поступио што је убио свог побратима из невоље — вука? Да ли је због тога нестао без трага у планини? Одговори се наслућују, али се, као у правом књижевном делу, никад једносмислено не казују. Лакићевић је наслов ове приче преселио у наслов књиге, узевши је као метафору, као кључ за разумевање народног приповедања.

Прикупивши нове записе, како своје тако и неких својих помагача, Лакићевић је 1979. године начинио продужетак књизи *Вук и ајдук*, за још 55 народних прича. Тако је настала друга књига збирке. Десетак година касније ова збирка је још једном доживела промену — у њу је, као трећа књига, укључено још 110 приповедних форми, које је аутор изабрао из

грађе пристигле за објављивање у листу „Интервју” Тако се дошло до данашњег облика ове збирке, која има 200 народних прича.

Вероватно вођен идејом да народне приче, сала у писаном облику, треба вратити народу у онаком низу како их он и приповеда, тј. без класификација, упућивања на сличне варијанте, препознавања заједничких мотива и сл.—Лакићевић се свега тога одрекао. Иначе, и професор Недић није волео да се бави судбином народног стваралаштва кроз призму многобројних варијаната са истим садржајем, већ га је више занимао индивидуални допринос појединих народних певача у обликовању тих садржаја. Мислим, међутим, да је ради боље прегледности било пожељно бар тематски груписати ове различите приповедне облике. Тешкоћа да се такво груписање оствари у целој књизи свакако је та што се у њој налазе три засебно настале књиге.

Као варијантни облици могу се сматрати предања о кажњавању човека који vara свог слепог брата књ. II (бр. 65) и из књ. III, бр. 134, затим предање о даривању змије у колевци, која касније убија децу — књ. I (бр. 4) и књ. III (бр. 112); предање о постанку неких животиња од сестара које су превише жалиле мртвог брата — књ. I (бр. 2) и књ. III (бр. 161), као и предање о извору који ствара Свети Сава, књ. III (бр. 117) и бр. 139. Такође, као варијантни облици једног предања јесу примери из књ. II (бр. 54) и књ. III (бр. 174), који говоре како је откривена вилина тајна о броју извора на планини Лукавици. Због свог необичног садржаја, ово предање је врло постојано и среће се у записима више аутора, везујући се за различите планине. Наиме, двојица пријатеља, желећи из разних разлога да преброје изворе у планини, заноће поред неке воде и увуку ноге у једне панталоне. У ноћи, видевши их и не знајући да су то два човека, вила своје чуђење исказује тако што открива да та планина има 377 извора. У околини Сарајева, почетком овог века, свештеник Љубомир Пећо записао је слично предање, где вила, такође у чуђењу открива да планина Велебит има 377 извора („Боже мој, чуда! Све сам дознала и видеела, а овог чуда не видох — ноге са двије стране, а главе нема! Ево има 377 врела у Велебиту, и на сваком сам воде пила, а овог чуда видла нијесам — рашљато са двије стране, а главе нема!” — СЕЗБ, XXXII, 378).

Приповедни облици у књизи *Вук и ајдук* (издање 1992.) жанровски се могу поделити на: 1) предања, 2) приче са анегдотским, претежно шаловитим карактером и, 3) приповетке — фрагментарне бајке. Најбројнија су предања — она обухватају више од половине књиге. Сва заступљена предања могу се поделити у

неколико група: а) о личностима, б) о местима, в) о митолошким бићима, г) о животињама, д) о закопаном благу, ђ) о становништву, е) о неким обичајима.

Од предања о личностима, највише је оних која се односе на Светог Саву (17 примера). Иначе, оваква предања су врло распрострањена у црногорско-херцеговачком простору и код Срба уопште. О томе сведоче и две збирке под насловом *Свети Сава у народном предању*, објављене још 1926. и 1927. године, које су одвојено сачинили Ст. Димитријевић и В. Ђоровић. И после тога, у Српском етнографском зборнику и другим публикацијама штампано је више предања која се односе на Светог Саву. У њима се обично Сава приказује као Бог-стваралац који људима дарује воду, мења природу, учи их занатима, али и сурово кажњава — потапа читава села, скамењује, претвара у животиње итд. Очигледно су се за Светог Саву везала нека обележја из народне религије старија од њега. Можда су била везана за бога Саваота, који се иначе помиње у фолклору Срба. Само име „Саваот“ представљало је код Старих Јевреја атрибут бога Јахве, док је у Византији имало синониме „Сведржител“ и „Владика сила“ (који управља небеским силама). У неким хришћанским представама његовим именом је означавано прво лице Тројице — Бог-отац. Веселин Чајкановић је сматрао да се иза предања о Светом Сави крије стари и заборављени српски бог из претхришћанског времена. Примери предања које је Лакићевић објавио помоћи ће свеобухватнијем сагледавању тих древних представа везаних за име српског светитеља — Саве.

У другим предањима о личностима јављају се, такође познати јунаци српског фолклора — Марко Краљевић, Милош Обилић, Бан Страхинић и други.

У значајном броју (31) заступљена су и предања о местима, у којима се говори о настанку појединих насеља, црква, гробаља, воденица. Обично се полази од тумачења њихових имена, па се од тога прави прича (тзв. „народна етимологија“). Мали број ових предања имају неки књижевни или фолклорни значај и она делују „огољено“ и фактографски. Изгледају као неке мале хронике ослобођене критерија истинитости. Узевши да их је највише у трећој књизи (26), може се закључити да она опстају на рачун разубенијих облика, таквих као што су предања о митолошким бићима. Управо поглед на ову трећу групацију предања то и потврђује. У првој књизи заступљено их је 11 (од укупног броја 35), у другој књизи има их 15, а у трећој књизи само 3. Ово су занимљиве приче о сусретима људи с митолошким бићима, таквим као што су: вампир, ђаво, виле, здувачи, или су пак у њима одражене друге митолошке представе — о насељености пустих места и дубоких вода бићима необичне снаге и других способности (у језеру живи крилат ован,

мрави су војска цинова итд). Сви ови примери, осим што су занимљиви за читање, драгоцене су грађа за воспостављање једног изгубљеног демонолошког система код Срба.

По свом садржају врло блиска предањима о митолошким бићима, јесу предања о животињама (у првој књизи их је 3, у другој 6, а у трећој 4). Највише их је о змији, која има велики значај у многим митологијама, па и у нашој. Занимљива је представа о кућној змији, за коју се сматра да представља отелотворење претка — родоначелника породице и чије протеривање или убијање повлачи смрт домаћина куће (уп. предања бр. 5 „Кутња змија“, бр. 40 „Змија жућко“, бр. 41 „Змија која пјева“ итд).

И у другим предањима значајан је уплив митолошког погледа на свет (о бајалици и њеним начинима лечења — бр. 26, о „тонотачи“ која изазива помор тубих пчела у селу — бр. 58, о забрани да младожења виђа младу — бр. 30, о начинима да се дође до законаног блага — бр. 194, 200 итд).

Једну четвртину књиге (50) чине приче из свакодневног живота, превасходно досетке анегдотског карактера. Њих је највише у трећој књизи (35) а много мање у првим двома (I—4, II—11). То говори да народна култура иде према демитологизацији и обнављању тзв. профаних садржаја. Ту се јављају различити ликови — од светитеља, попова, кнезова и других виђенијих људи, па до обичних људи — наших савременика. Дате су и три приче са еротском садржином (бр. 196—198).

На крају, заступљено је и 27 приповедака, од којих неке имају облик бајке (у првој књизи 4, у другој 13, у трећој 10). Многе од приповедака на посредан начин исказују одређене погледе на свет и утврђују позитивне облике друштвеног понашања (осуђују лењост, подвалу, превртљивост, цицијаштво и уздижу правдољубивост, вредноћу, храброст, солидарност итд). Приповетка „Бабине очи“ (бр. 9) врло је блиска познатој бајци „Дрво насред свијета“. У поређењу са сличним записима приповедака и бајки из 19. века, овде се запажа њихово скраћивање, што је још једна одлика савременог стања нашег фолклора (тежња ка економичности језика и већој драматичности).

Гледано по квалитету трећа књига представља значајан пад у односу на прве две. Томе је допринело некритичко увршћивање неких примера који имају карактер усмене народне историје и који немају никакву књижевну вредност. У првом реду то су записи Станимира Берговића, као и литерарно обрађени записи Васка Костића и Милорада Никетића. Рогобатност литерарне обраде најбоље се може показати поређењем два фрагмента предања која се односе на Светог Саву, а тичу се момента када Сава отвара извор воде. У

првој књизи (записивач Лакићевић) то се овако представља: „Сава узме свој штап, прекрсти један камен, а једнак се испод њега провали земља и појави вода” — бр. 12, стр. 27; у другом случају Сава изговара заклинање, што никако није својствено његовој сакралној моћи: „Здрава водо, која се кријеш под земљом, затварам ти пут којим си досад текла, да би овдје избила, намјернике напојила и болеснике лијечила” (записивач В. Костић, бр. 117, стр. 142). Поред тога, овај други записивач, место простог и једино присутног имена у народу, Свети Сава, овог светитеља назива „архимандрит Сава Први (Немањић)”.

Најбољи записи приповедака у трећој књизи потичу од Наде Галат. То су садржајно развијене приповетке, које најбоље показују да се и квалитетни облици фолклора могу још увек записивати.

За неко ново издање треба написати само један поговор и јасно означити у наслову, да ова књига није *Вук и ајдук* из 1978, већ да су у њеном саставу три књиге. Такође се треба ослободити оних примера који по свом квалитету не одговарају изузетној лепоти и маштовитости која краси највећи део ове збирке. Драган Лакићевић се, овим и другим радовима, придружио славном путу нашег народословља, који је отворио Вук Караџић.

Љубинко Раденковић

НАИВНО СЛИКАРСТВО И ВАЈАРСТВО У СРБИЈИ

Славомир Војиновић, *Наива у Србији*, *Nisom*,
Београд, 1991.

Отако је родоначелник српског самоуког сликарства Јанко Брашић приредио прву изложбу наивног сликарства у Србији, и тиме неформално сзначио почетак српске наивне уметности, прошло је већ шест деценија. Ипак, критика је и даље углавном незаинтересована за представљање наше наиве у свету. Једино место у Србији где је наивној уметности омогућено стално излагање јесте „Музеј наивне уметности” у Светозареву. Отуда свака књига попут *Наиве у Србији* Славомира Војиновића, представља драгоцен извор обавештења о нашим наивцима. Славомир Војиновић је сакупио податке о 120 самоуких сликара и вајара у Србији и, уз одговарајуће репродукције, објавио их у књизи *Наива у Србији*. Истраживачким радом сакупио је податке не само о великанима наше наиве, већ и о оним мање познатим уметницима, чије време тек наступа.

У књизи се од наивних сликара из Војводине помињу: Владимир Александров, Јан Бачур, Марија Балан, Ондреј Вењарски, Зузана Вереска, Јан Гарај, Јан Глозик, Јосип Декан-Лака, Софија Доклеан, Душан Докман, Мартин Јонаш, Софија Јонашку, Флорика Кеџ, Светозар Киселачки, Душанка Вујисић-Киселички, Јан Књазовић, Јелена Коларски, Тивадар Кошут, Катарина Кожикова, Павел Љаврош, Љубиша Марић, Марци Марков, Јанош Месарош, Адам Мезин, Миливој Мирић, Милица Мирић, Стеван Мирић, Деса Петров-Морар, Мариора Моторожеску, Миливој П. Накић, Илеана Оалђе, Ана Ончу, Хајко Павел, Ференц Патаки, Андреј Пилх, Георгије Попов, Михал Поволни, Флорика Пуја, Јон Рамјанц, Крста Савић, Сава Стојков, Јован Страхушек, Зузана Халупова, Пал Хомонај, Ева Хусарикова, Јан Хусарик, Алджбета Чижикова и Јован Шијачић.

Сликари наивци из уже Србије које Војиновић помиње у књизи су следећи: Миленко Аћимовић, Мирослав Бербатовић, Младен Божанић, Јанко Брашић, Миласав Бркић, Живадин Вучићевић, Драгица Гајић, Бранко Динић, Миланка Динић, Гордана Дјелошевић, Горан Бурђевић, Слободан Живановић, Мирослав Жив-

ковић, Мирјана Зарач, Вукосав Илић-Вук, Душан Јевтовић, Слободан Јеремић, Злата Вукашиновић-Јовановић, Љубиша Јовановић, Милосав Јовановић, Миросав Јовановић, Радосав Јовановић, Дане Јовић, Владимир Кепић, Милан Колутац-Џуци, Милован Лазаревић, Милош Лазић, Милисав Маринковић, Добросав Милојевић, Владимир Митровић, Радован Мићић, Драган Михаиловић, Милутин Мојсиловић, Бранислав Николић, Животин Николић, Драган Павловић, Љубиша Прокић, Милемир Радвановић, Предраг Радвановић, Будимир Рајковић Лингер, Ева Рас, Милан Рашић, Петар Ристић, Сава Секулић, Степа Сирковић, Јовиша Славковић, Драгић Сокић, Добривоје Стевановић, Градимир Тасић, Микан Теодоровић, Драгољуб Теодоровић, Слободан Топаловић и Славка Тошић.

Од наивних вајара из Војводине у књизи је споменут само Цвијо Поповић, док су вајари наивци у ужој Србији бројнији: Божидар Бошковић, Велимир Борбевић, Богосав Живковић, Јанко Копривица, Марко Мамић, Драгомир Маричић, Милован Мијајловић Поп, Мирослав Милановић, Слободан Николић, Никола Поповић, Драгица Станисављевић, Милан Станисављевић, Марко Стевановић, Никола Стојић, Илија Филиповић-Филип и Милан Шолц.

Чар наивне уметности јесте у индивидуалности сваког од ових уметника. Слободни у стварању, можда више но академски сликари, наивци не би требало да подлежу било каквим утицајима ни нормама званичног сликарства. У свом изолованом свету, помало инфантилном, стварају оригинална дела кроз сопствено виђење света и живота. Заинтересовани још од детињства за уметност, већина ових талентованих уметника има и неки узор, учитеља, било међу наивцима самим, било међу академским сликарима. Зато се понекад чини препознатљивим стил сликања или начин посматрања света неког наивца. Ово је нарочито чест случај међу припадницима једне мање или веће насеобине. Понекад је путем тема или психолошких момената на сликама могуће установити који уметници припадају истој средини и сликарској баштини. Пример су слике новобечејских сликара које су карактеристичне по необичним детаљима живота једног света, који постоји око човека, а који он све мање примећује. Ове слике су поетичне композиције са маштовитим елементима флоре и фауне. Чести мотиви на њима су: цвеће, чичкови, трске, инсекти, птице, животиње.

Слично је и са ковачичким сликарима. Њихове слике су препознатљиве по боји, начину рада и мотивима, по сликању словачких народних ношњи и породичног живота. Тежња сликара наиваца јесте да буду хроничари, да кичицом забележе догађаје и призоре са села, обичаје, ношњу, сеоске радове или, пак, ликове пријатеља и сељана.

Цртеж је у наиваца тек пратећи облик израза. Неретко уочавамо извучену линију која помаже при карактеризацији ликова (слике: „Код Швабе“ Владимира Александра, „Устанак у Орашцу“ Љубише Прокића, „Чобанин“ Предрага Радовановића, „Рибари“ Андреја Пилха и „Млекација“ Драгана Павловића), или, пак, при дочаравању психолошког момента на слици, у чему је свакако Јанко Брашић мајстор без премца. Он као да зарања у дубину човекове душе, у најскривеније жеље, жудње и намере. Такви су сви његови психолошки портрети: „Крадљивац мог ћурана“, „Туча у кафани“, „Коцкари“, „Портрет моје мајке“ и други.

И већина осталих наиваца, нарочито Шумадинаца, пуну пажњу поклања карактеризацији сељака и дочаравању оног што је сељаку од изузетне важности: на сликама Милицава Бркића сунцокрет је већи од кућа, опанак од човека, мотика већа од уморног копача или кукуруз (због одласка младих са села) живи у саксијама.

Чест мотив код наиваца су руке. Руке, као извор живота човека, наивни уметници сликају предимензиониране, у првом плану, чинећи да управо руке буду прво што пада у очи на слици. То се може видети на сликама: „Српска труба“ Драгице Гајић, „Јесен“ Мартина Јонаша или „Млекација“ Драгана Павловића.

Вајари наивци из занимљивог угла визуелно доживљавају свет. Неки од њих поштују оквире реалног, уносећи често и хумористичке тонове у дела (Божидар Бошковић, Никола Поповић...), али бројнији су они који у радове уносе своја маштања и сновиђења, дозу иреалног и немогућег. Такве су скулптуре „Кентаур-Тауркент“ Драгомира Маричића, „Бавоља мајка“ Радоја Милошевића, „Птице“ Милана Станисављевића, „Злоба“ Марка Стевановића... Како су многи од ових уметника немирног и трагичког духа, они настоје да на својим скулптурама прикажу фантазмагоријске представе сопствених размишљања о вечитим питањима животне философије (скулптуре: „Умирање и рабање“ и „Човек-Машина“ Милана Станисављевића, „Мајка са децом“ Драгице Станисављевића, „Еволуција“ и „Извор живота“ Илије Филиповића).

Сензибилност, искреност и поетичност наивне уметности чине је својеврсним благом нашег уметничког духа. Стога је битно да ова уметност сачува индивидуалност, да се одупре замкама које јој, све више и више, намеће данашње потрошачко друштво. Колико ће успети у томе, тешко је проценити!

Татјана Тасић

ИЗ БИБЛИОТЕКЕ „ВУК КАРАЦИЋ”

И у 1992. години библиотека „Вук Караџић” Звездара је, по постигнутим резултатима, задржала своје место у самом врху београдског библиотекарства. Остварене су планиране програмске активности, којима су надмашени прошлогодишњи, иначе врло значајни успеси.

На Дан библиотеке свечано је отворен нови огранак „Јефимија”, чиме је, уз гашење неколиких огранака у неодговарајућим просторима, формирана мрежа од седам огранака, од којих пет раде целодневно. Разумевањем звездарске Општине, Библиотека је на коришћење добила простор величине око 100 м² и намерна је да у њему отвори Галерију „Расковник”. У складу са замишљеном програмском оријентацијом, оваква галерија би свој ликовни профил формирала везујући се за инспирацију и изходшта истоименог часописа.

Куповином и поклонима Библиотека је набавила 3.051 књигу, па тако сада њен укупни фонд чини 199.018 књига. Уписано је 10.626 читалаца, око 2.000 више него протекле године, а што највише радује — међу њима је највећи број деце до 14 година.

Заједно са каталожким информацијама Библиотека је припремила и пласирала више од 10.000 различитих информација у бројним средствима информисања. У школама и предшколским установама одржано је 37 васпитно-образовних и књижевних програма, а у оквиру Трибине „Караџић” 14 књижевних програма, од којих су значајнији: „Стогодишњица СКЗ”, циклус „Српски књижевници као дипломате”, „Српска градителска традиција” и „Слово о Јефимији”.

По већ устаљеном обичају, Библиотека је један број књига (око 500) поклонила, овога пута библиотеци „Кола српских сестара”, школској библиотеци у Бијелом Пољу, библиотеци Клуба радника у Салцбургу и библиотеци завичаја Драгиче Витошевића.

Очекујемо да ће и поред општепознатих тешкоћа, у којима се налази друштво у целини, библиотека „Вук Караџић“ и у наредној години постићи запажене резултате у широкој лепези својих активности, те на тај начин још једном оправдати свој дугогодишњи реноме међу установама културе у Београду и Србији.

ПОЗИВ НА САРАДЊУ У ЧАСОПИСУ

Редакција „Расковника“ позива досадашње и нове сараднике да наставе сарадњу или да се у њу укључе прилозима из области народног стваралаштва и фолклора уопште. Сарадња је неопходна и драгоцене — и часопису и српској култури.

Уз прилоге послати и адресу, број телефона, број жиро-рачуна. Прилози се хоноришу.

ТРАЖИМО ПОВЕРЕНИКЕ „РАСКОВНИКА“

За часопис „Расковник“ и књиге из Едиције „Расковник“ тражимо поверенике, који ће прикупљати претплатнике из свог окружења и обезбевати продају часописа.

Сваком поверенику нудимо бесплатне примерке часописа и књига, те 50% од зараде претплатом и продајом. Повереник је и кандидат за *Захвалницу „Расковника“*.

ПОЗИВ НА ПРЕТПЛАТУ

Позивамо све досадашње претплатнике да обнове претплату на „Расковник“ за 1993. годину и све нове претплатнике да је започну. Претплата на два двоброја у 1993. години износи *две марке* у динарској противвредности по тржишном курсу. Цена у слободној продаји биће много већа.

Динарску уплату извршити на жиро рачун Библиотеке града Београда: 60806-603-7038 (за „Расковник“).

Редакција претплатницима поклања претходне бројеве овог часописа.

ОБАВЕШТЕЊЕ

„Расковник“ није добио „Вукову награду“ за 1992. годину. Редакција часописа и колектив Библиотеке захваљују предлагодим: академику Мирославу Пантићу и др Миодрагу Матићком, Етнографском музеју, Заједници библиотека Србије, Извршном одбору Општине Звездара и Народној библиотеци Крушевца.

Штампање ове свеске Часописа помогли су Министарство за културу Србије, Вукова задужбина и предузеће „Грађа-комерц“.

САДРЖАЈ

3 НАРОДНЕ УМОТВОРИНЕ

- 3 Песме са посела и војничке песме (Саво Миладиновић)
- 23 Српске народне песме из Дрежнице у Горском Котару (Бранко Ђупурдија)
- 27 Народне приче барањских Срба (Милан Дворнић)
- 36 Народне приче из лужничког краја (Лаза В. Костић)
- 39 Народне питалице (Радул Марковић)
- 42 Народне изреке, пословице и клетве из Лужнице (Драгослав Манић Форски)

49 НАШ НАРОДНИ ЖИВОТ

- 49 Божићни празници у Старом Дробњаку (Борђије М. Остојић)
- 62 Обичај „краљице” код подунавских Шокаца у Барањи (Милан Дворнић)
- 65 Народна вјеровања из околине Мојковца (Милош Вујичић)
- 69 Језичке старине из Војводине (Миливој Попов)

73 СВЕДОЧЕЊА

- 73 Како Русанка Михајловић „одвезује” мушкарце (Златимир Пантић)
- 80 Преношење магије речи (Видан Николић)

83 РАСПРАВЕ

- 83 Аџа Радин: О митском мишљењу и митском појму

- 91 Људмила Поповић: О семантици назива за црвену боју у руском, украјинском и српском фолклору
- 103 Милорад Ђировић, Ана Матовић, Милојко Коковић, Родољуб Мишић: Типови риме у бећарцу
- 113 Велимир Михајловић: Из наше митологије
- 123 Дејан Ајдачић: О бекству са бацањем магичних предмета

131 ПЕСНИЧКА ОБЗОРЈА

- 131 Добрица Ерић: Последње племе
- 132 Вечито клијање (Драган Кочишевић)

137 ПОВОДИ

- 137 „Вукова награда” етномузикологу и етномузикологији (Ненад Љубинковић)

143 ОДЗИВИ

- 143 Српске тужбалице на украјинском (Људмила Поповић)
- 147 Разговору никад краја (Добривоје Младеновић)
- 149 Представе о смрти код Срба (Љубинко Раденковић)
- 152 Нови записи народног приповедања (Љубинко Раденковић)
- 157 Наивно сликарство и вајарство у Србији (Татјана Тасић)

ИЗДАВАЧКИ САВЕТ

Др Драгослав Антонијевић

Др Петар Влаховић

(председник)

Гвозден Јованић

Радул Јовановић

Бошко Карановић

Др Велимир Михајловић

Добривоје Младеновић

Др Милош Немањић

Академик Миодраг Павловић

Арх. Божа Петровић

Др Љубинко Раденковић

На насловној страни

„Петао“ Ивана Рабузина

Корице и опрема

Радоје М. Кавецкић

Часопис за културу и књижевност „Расковник“ преваходно објављује, подстиче и вреднује све облике народне културе и изворног стваралаштва, не само у сеоској већ и градској средини, у Србији, затим на целом српскохрватском језичком подручју, а појединим прилозима и ван тих оквира. „Расковник“ настоји да одслика појаве у народном животу, како савремене тако и прошле. Странице часописа су отворене за прилоге из народног живота и културе, за стваралаштво песника села и самоуких сликара, за истраживаче у подручју књижевности, језика, фолклора, митологије, етнологије, историје...

